

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Αξιολογείστε κριτικά το επιχείρημα ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ο κύριος παράγοντας της διεθνούς οικονομικής μεγέθυνσης»

ΤΟΥ

ΤΣΙΑΚΑΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Τσιάκαλος Δημήτριος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Σημαντικοί Όροι: Παγκοσμιοποίηση, Οικονομική Ανάπτυξη, Διεθνής Οικονομική Μεγέθυνση, Χρηματοπιστωτική Κρίση.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, το οποίο επεκτείνεται σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης ζωής: στο οικονομικό, το πολιτικό, το επιστημονικό, το κοινωνικό, το πολιτιστικό, το ηθικό, το θρησκευτικό και το πνευματικό. Με άλλα λόγια, με τον όρο παγκοσμιοποίηση, νοείται η διαδικασία μετατροπής της οικουμένης σε μια ενιαία οικονομική, πολιτική και πολιτιστική επικράτεια, μέσω της σταθερής πτώσης της σημασίας των εθνικών πολιτικών ορίων και της γεωγραφικής απόστασης. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η οικονομική παγκοσμιοποίηση, η οποία οδήγησε στην αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών και συνακόλουθα στην ενιαία λειτουργία της οικονομίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Διεθνείς οργανισμοί και θεσμοί, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ και ο ΠΟΕ, διευκολύνουν, πραγματοποιούν και επιταχύνουν την παγκοσμιοποίηση, ενώ κυρίαρχο μοχλό αποτελούν και οι πολυεθνικές εταιρείες.

Πέρα από την οικονομική παγκοσμιοποίηση, ιδιαίτερα σημαντικές είναι και η τεχνολογική, πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική και θεσμική παγκοσμιοποίηση. Οι αρνητικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης δημιουργούν ωστόσο πρωτοφανείς κρίσεις και υπονομεύουν την ικανότητα των κρατών και των λαών να συνεργάζονται διασυνοριακά για να αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα.

Στόχοι της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης, η προσπάθεια ορισμού αυτής και των επιμέρους μορφών της, καθώς και η σχέση της με τις έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης και της διεθνούς οικονομικής μεγέθυνσης. Η μελέτη διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια παρουσίαση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, προσπαθώντας να αποτυπώσουμε έναν γενικά αποδεκτό εννοιολογικό ορισμό. Εξετάζεται το φαινόμενο μέσω μιας σύντομης ιστορικής αναδρομής, κατά την οποία η παγκοσμιοποίηση χωρίζεται χρονικά σε τρεις

φάσεις. Στην πρώτη φάση που καλύπτει το διάστημα από το 1870 έως το 1914, στη δεύτερη φάση η οποία χαρακτηρίζεται από το σύστημα «Bretton Woods» και στην τρίτη φάση που καλύπτει το διάστημα από το 1970 έως σήμερα. Μέσω αυτής της αναδρομής, γίνεται κατανοητό ότι η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο, αλλά μια πολύχρονη εξελικτική διαδικασία, η οποία συνεχώς διακόπτεται και επανεκινεί.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι διάφορες μορφές της παγκοσμιοποίησης και πραγματοποιείται εστίαση στην οικονομική της διάσταση, ως η πιο σημαντική και αυτή που έχει απασχολήσει πιο έντονα τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Ταυτόχρονα παρουσιάζονται συνοπτικά οι σημαντικότεροι από τους δείκτες παγκοσμιοποίησης που έχουν αναπτυχθεί και οι οποίοι προσφέρουν ενδιαφέροντα εργαλεία και μεθόδους μέτρησης της παγκοσμιοποίησης των χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι δείκτες παγκοσμιοποίησης KOF, A.T Kearney/Foreign Policy και Μάαστριχτ.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης. Γίνεται αρχικά μια αναφορά στη σχέση μεταξύ των δυο εννοιών και στη συνέχεια στους οικονομικούς δείκτες μέτρησης της ανάπτυξης, ενώ επιχειρείται και η συσχέτιση μεταξύ του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής ανάπτυξης. Ακολούθως, αποτυπώνονται οι προσδιοριστικοί παράγοντες και τα βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής μεγέθυνσης, σε μια προσπάθεια να συσχετιστεί αυτή η έννοια με την παγκοσμιοποίηση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η εννοιολογική προσέγγιση του όρου «οικονομική μεγέθυνση» και επιχειρείται η συσχέτιση μερικών εκ των βασικότερων τομέων της οικονομίας με αυτή. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης με τη βιομηχανία, το εμπόριο, τις ΑΞΕ και τα χρηματοοικονομικά. Σκοπός είναι να αποδειχθεί αν η ανάπτυξη αυτών των τομέων σχετίζεται θετικά ή αρνητικά και σε ποιο βαθμό με τη μεγέθυνση.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, παρατίθενται τα συμπεράσματα κατά την κρίση του μελετητή, για το αν τελικά η παγκοσμιοποίηση, έτσι όπως την

αντιλαμβανόμαστε σήμερα, είτε ατομικά είτε στο επίπεδο του κράτους, μπορεί να αποτελέσει ή αποτελεί ήδη τον κυριότερο παράγοντα της διεθνούς οικονομικής μεγέθυνσης.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	vii
ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ.....	viii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	5
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ.....	5
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	11
Η Πρώτη Φάση της Παγκοσμιοποίησης (1870-1914).....	13
Το Σύστημα «Bretton Woods».....	16
Η Δεύτερη Φάση της Παγκοσμιοποίησης (1970-Σήμερα).....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΜΟΡΦΕΣ – ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	28
ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	28
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	32
ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	36
Δείκτης Παγκοσμιοποίησης ΚΟΦ.....	37
Δείκτης Παγκοσμιοποίησης Α.Τ Kearney/Foreign Policy.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ.....	44
ΣΧΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ.....	44
ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	46
Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ).....	46
Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ).....	48
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	50
ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ.....	56
ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΣΧΕΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ	
ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ.....	61
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.....	63
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ.....	66
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΑΞΕ.....	72
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ.....	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	81

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	91

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Δομή του δείκτη παγκοσμιοποίησης ΚΟΦ.....	37
Πίνακας 2: Κατάταξη πρώτων 30 χωρών για το έτος 2018 (ΚΟΦ).....	39
Πίνακας 3: Κατάταξη 30 πιο παγκοσμιοποιημένων πόλεων για το έτος 2021 (A.T Kearney/Foreign Policy).....	41
Πίνακας 4: Κατάταξη των χωρών του κόσμου, σύμφωνα με τον δείκτη ΜGΙ, για το έτος 2008.....	42
Πίνακας 5: Γεωγραφική απεικόνιση των χωρών του κόσμου, με βάση τη συνολική τους βαθμολογία, για το έτος 2008.....	43
Πίνακας 6: Γεωγραφική απεικόνιση των χωρών του κόσμου, με βάση το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα (ΑΕΕ), για το έτος 2018.....	48
Πίνακας 7: Κατάταξη των 35 πρώτων χωρών σε Ανθρώπινη Ανάπτυξη, σύμφωνα με τον ΔΑΑ, για το έτος 2019.....	50
Πίνακας 8: Διακύμανση των παγκόσμιων εξαγωγών αγαθών από το 1950 έως το 2020.....	51
Πίνακας 9: Διακύμανση του ΑΕΠ τεσσάρων μεγάλων οικονομιών από το 1960 έως το 2019.....	52
Πίνακας 10: Διακύμανση του παγκόσμιου όγκου των ΑΞΕ από το 2007 έως το 2020.....	53
Πίνακας 11: Διακύμανση του παγκόσμιου ποσοστού φτώχειας από το 1990 έως το 2020.....	54
Πίνακας 12: Κατάταξη των Χωρών Σύμφωνα με το Επίπεδο Εισοδήματος...61	61
Πίνακας 13: Συνεισφορά των τομέων στο ΑΕΠ.....	64
Πίνακας 14: Σχέση μεταξύ μεγέθυνσης του βιομηχανικού τομέα και ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ.....	65
Πίνακας 15: Εξέλιξη του παγκόσμιου εξαγωγικού εμπορίου από το 1950 έως το 2020.....	70
Πίνακας 16: Ποσοστό επί των συνολικών παγκόσμιων εξαγωγών, των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών.....	71
Πίνακας 17: Λίστα με τις κορυφαίες εξαγωγικές χώρες για το 2020.....	72
Πίνακας 18: Κατάταξη 25 πρώτων χωρών του δείκτη εμπιστοσύνης ΑΞΕ για το έτος 2021.....	76
Πίνακας 19: Εξέλιξη των εισροών ΑΞΕ ανά κατηγορία χωρών.....	77

ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

Σύντμηση	Όρος
ΑΕΕ	Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΔΑΑ	Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΠΤ	Παγκόσμια Τράπεζα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΠ	Παγκόσμιος Πόλεμος
CSGR	Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation
FDI	Foreign Direct Investment
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
MGI	Maastricht Globalisation Index
NAFTA	North America Free Trade Agreement
PBGI	Person-Based Globalization Index
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια, μία από τις συχνότερα χρησιμοποιούμενες λέξεις παγκοσμίως, τόσο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όσο και στον ακαδημαϊκό, πολιτικό και διπλωματικό κόσμο, είναι αυτή της παγκοσμιοποίησης. Το ενδιαφέρον όμως με αυτόν τον όρο, είναι ότι ο καθένας που τον χρησιμοποιεί εννοεί κάτι διαφορετικό από τον συνομιλητή του, γεγονός το οποίο οφείλεται στην απουσία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού και στην ύπαρξη μιας ασάφειας στο νόημα και στο περιεχόμενο του όρου.

Επακόλουθο αυτού είναι ότι έχει δημιουργηθεί μία μεγάλη αντιπαλότητα μεταξύ των αναλυτών της παγκοσμιοποίησης. Από τη μία λοιπόν πλευρά έχουμε τους ένθερμους υποστηρικτές της, οι οποίοι την εκλαμβάνουν ως προφανή πρόοδο, ως μια νέα ευκαιρία για ανάπτυξη και ευημερία, ενώ από την άλλη οι πολέμοί της τη χαρακτηρίζουν ως μια αναμφισβήτητη απειλή. Αυτές οι διαμετρικά αντίθετες απόψεις που έχουν αναπτυχθεί, συχνά χαρακτηρίζονται από υπερβολές και ιδεολογικούς αφορισμούς και από τις δυο πλευρές. Ωστόσο, στη βάση και των δύο θέσεων βρίσκονται έγκυρα επιχειρήματα, που όταν αναπτύσσονται χωρίς ακρότητες, βοηθούν στην προσέγγιση της πραγματικότητας.

Ανεξάρτητα από την υφιστάμενη αντίθεση και την αποδοχή αυτής ή όχι, το γεγονός είναι ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια πραγματικότητα, ένα φαινόμενο το οποίο έχει ξεκινήσει μέσω του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος αγορών, σε συνδυασμό με τις ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις, την ευρεία χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, τη συνεχή ροή πληροφοριών και τη γνώση που ολοένα πολλαπλασιάζεται κυρίως μέσω του διαδικτύου, ενώ ταυτόχρονα τείνει να επηρεάσει κάθε πτυχή της σύγχρονης ζωής, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική, εκπαιδευτική, καθώς και άλλες, μη μετρήσιμες πλευρές της ζωής. Το σίγουρο είναι ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μία πολυδιάστατη διαδικασία που βρίσκεται σε ταχύτατη εξέλιξη και αφορά τους πάντες και τα πάντα. Τα κράτη, τα έθνη, τους θεσμούς, την πολιτική, τις επιστήμες, την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, αλλά και τις ιδιαιτερότητές τους όπως τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα,

την εθνική τους συνείδηση. Αφορά, βεβαίως, και τον καθένα από μας ξεχωριστά, ως άτομα.

Σε γενικές γραμμές, με τον όρο παγκοσμιοποίηση, εκφράζεται η τάση της σύγχρονης εποχής για απελευθέρωση της διακίνησης προϊόντων, υπηρεσιών και κεφαλαίων, ακόμα και έμπυχου δυναμικού μεταξύ των χωρών, καθώς και την αστραπιαία διάδοση των πληροφοριών με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών. Η πλειοψηφία των σύγχρονων αναλυτών του φαινομένου, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η παγκόσμια οικονομία έχει εισέλθει σε μια ολοκληρωτικά νέα φάση με σημαντικές διεθνείς συνέπειες στο εμπόριο, την τεχνολογία, το χρηματοπιστωτικό σύστημα, ακόμα και στις οικονομικές πολιτικές. Η οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατικών οικονομιών είναι έκδηλη.

Ο διάλογος για την παγκοσμιοποίηση και τις επιπτώσεις της, έχει αποκτήσει ακόμα μεγαλύτερο νόημα και βαρύτητα, αν συνδυαστεί με την πρόσφατη παγκόσμια οικονομική κρίση. Η κρίση αυτή, δεν έχει απλά αλλάξει τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τη δομή της διεθνούς συνιστώσας της οικονομικής λειτουργίας, αλλά φαίνεται να επηρεάζει και τα θεμέλια της ίδιας της οικονομικής σκέψης.

Στο πλαίσιο εκπόνησης αυτής της εργασίας, εξετάζεται αν και κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα της διεθνούς οικονομικής μεγέθυνσης. Και όταν μιλάμε για οικονομική μεγέθυνση – που θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα αντικείμενα της οικονομικής επιστήμης – εννοούμε τον τομέα που ασχολείται με το εισόδημα και τις μεταβολές του καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά αυτές τις μεταβολές. Η εν γένει ενασχόληση της οικονομικής επιστήμης με τη μεγέθυνση, αποσκοπεί στο να δώσει απαντήσεις στα μεγάλα προβλήματα που απασχολούν τις σύγχρονες κοινωνίες και έχουν να κάνουν με την εξάλειψη της παγκόσμιας φτώχειας, τη μείωση των ανισοτήτων και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των λαών. Οι οικονομολόγοι, στην προσπάθειά τους να μελετήσουν το πώς επηρεάζεται η μεγέθυνση από διάφορους παράγοντες, επιδιώκουν να εξάγουν χρήσιμα συμπεράσματα, τα οποία με τη σειρά τους θα μπορούν να επιφέρουν προτάσεις για πολιτικές με τις οποίες οι εκάστοτε κυβερνήσεις θα έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν το επίπεδο ευημερίας της χώρας τους. Ένας από

αυτούς τους παράγοντες – και μάλιστα ο σημαντικότερος – θεωρείται η παγκοσμιοποίηση, που έχει αλλάξει δραματικά τη ζωή στον σύγχρονο κόσμο.

Το φαινόμενο αυτό δεν αφορά αποκλειστικά την οικονομία, αλλά όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της ζωής, όπως την επιστήμη, την πολιτική, την τεχνολογία, τον πολιτισμό, την εκπαίδευση κ.α. Παρόλα αυτά όμως, τόνοι μελάνης έχουν χυθεί για να αναλύσουν την οικονομική διάσταση της παγκοσμιοποίησης. Ο όρος παγκοσμιοποίηση στην οικονομική του διάσταση, χρησιμοποιείται ευρέως για να περιγράψει την κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας αλλά και τη διαδικασία αυξανόμενης αλληλεξάρτησης των εθνικών οικονομιών, μέσω της διεθνοποίησης της παραγωγής, των εμπορικών και χρηματοπιστωτικών ροών καθώς και του αυξανόμενου ρόλου των πολυεθνικών επιχειρήσεων (Κυρκιλής, 2010).

Η οικονομική μεγέθυνση είναι ένα εξόχως πολύπλοκο και μακροχρόνιο φαινόμενο, που υπόκειται σε περιορισμούς, όπως η υπερβολική αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, οι περιορισμένοι πόροι και η αναποτελεσματική χρήση τους, οι ανεπαρκείς υποδομές και ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός, ενώ αντίστοιχα επιτυγχάνεται μέσω της αποτελεσματικότερης χρήσης των διαθέσιμων πόρων και της αύξησης της ευρύτερης παραγωγικής ικανότητας της κάθε χώρας.

Το συμπέρασμα που εξάγει κανείς, μελετώντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία - ελληνική και διεθνή – είναι ότι τα αποτελέσματα της έρευνας, αναφορικά με το κατά πόσο η οικονομική μεγέθυνση επηρεάζεται από την παγκοσμιοποίηση, είναι διφορούμενα. Κάποια από αυτά τα συμπεράσματα, θα κληθεί να αναλύσει η παρούσα εργασία, διερευνώντας τα δυο αυτά σύγχρονα και εξαιρετικά σημαντικά φαινόμενα, της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής μεγέθυνσης.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο – ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ

Στη σημερινή εποχή, η εκπληκτική εξέλιξη της τεχνολογίας, έχει φέρει τους ανθρώπους πιο κοντά από ποτέ, ανεξάρτητα από το σημείο του πλανήτη στο οποίο κατοικούν. Ο καθένας λοιπόν αντιλαμβάνεται το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, μέσα από τις δυνατότητες που έχει να επικοινωνεί εύκολα και γρήγορα με οποιονδήποτε άλλον, οπουδήποτε στον κόσμο, να χρησιμοποιεί προϊόντα τα οποία προέρχονται από κάθε γωνιά της γης και να ταξιδεύει σε όποια περιοχή της υφηλίου επιθυμεί. Βέβαια το φαινόμενο αυτό είναι πολυσύνθετο, με σημαντικές επιδράσεις στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ζωή της παγκόσμιας κοινότητας. Όπως είναι φυσικό, επιστήμονες από το χώρο της οικονομίας, της πολιτικής, της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, των διεθνών σχέσεων, αλλά και των θετικών επιστημών, κυρίως λόγω των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, έχουν μελετήσει το φαινόμενο και τις συνέπειές του. Ωστόσο ένας καθολικός ορισμός δεν υπάρχει.

Οι οικονομολόγοι εστιάζουν στην τεράστια αύξηση των διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δηλαδή του διεθνούς εμπορίου προϊόντων, του διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών, των διεθνών επενδύσεων χαρτοφυλακίου και των άμεσων ξένων επενδύσεων. Οι πολιτικοί επιστήμονες εστιάζουν στο ρόλο των διεθνών οργανισμών. Οι κοινωνιολόγοι και οι ανθρωπολόγοι, δίνουν βαρύτητα στη διασύνδεση διαφορετικών πολιτισμών και τρόπων ζωής.

Η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο καθώς υφίσταται διαχρονικά. Από την αρχαιότητα μεγάλες αυτοκρατορίες όπως της Μεσοποταμίας, της Κίνας, της Αιγύπτου και οι πολιτισμοί του Αιγαίου έρχονταν σε άμεση επαφή σε τομείς όπως το εμπόριο, η τεχνολογία, ο πολιτισμός, οι κοινωνικές δομές και οι γνώσεις. Αυτοί οι τομείς βγαίνουν από τα στενά όρια του κράτους και διαχέονται ακολουθώντας την παγκοσμιοποίηση.

Όπως αναφέρει ο Thomas L. Friedman στο βιβλίο του «The world is flat», η πορεία της παγκοσμιοποίησης χωρίζεται σε τρεις περιόδους χρονικά. Η πρώτη περίοδος διήρκεσε από το 1492 έως περίπου το 1800 όταν ο Χ. Κολόμβος άνοιξε το εμπόριο μεταξύ του παλιού και του νέου κόσμου. Η εποχή

αυτή συρρίκνωσε τον κόσμο από το μεγάλο μέγεθος στο μεσαίο. Η διαδικασία της παγκόσμιας ολοκλήρωσης αφορούσε τη δύναμη της κάθε χώρας και πόσο δημιουργικά θα τη διαχειριζόταν. Οι χώρες και οι κυβερνήσεις, συχνά επηρεασμένες από τη θρησκεία ή τον ιμπεριαλισμό ή και από τα δύο, έσπασαν τα τείχη οδηγώντας στην παγκόσμια αλλαγή. Το αρχικό ερώτημα ήταν: Πως μπορεί η χώρα μου να εισέλθει στον παγκόσμιο ανταγωνισμό και τις ευκαιρίες, και πως μπορώ εγώ να συνεργαστώ με τους άλλους μέσα από τη χώρα μου (Friedman, 2005).

Η δεύτερη μεγάλη περίοδος διήρκησε από το 1800 έως περίπου το 2000 διακοπτόμενη από τους δύο παγκοσμίους πολέμους. Αυτή η περίοδος συρρίκνωσε τον κόσμο από το μεσαίο μέγεθος στο μικρό. Το κλειδί της αλλαγής και η δύναμη που οδήγησε στην παγκόσμια μετάβαση σε αυτήν την εποχή είναι οι πολυεθνικές εταιρείες που έγιναν παγκόσμιες εξαιτίας της επέκτασης των Γερμανικών και Βρετανικών εταιριών σε συνδυασμό με τη Βιομηχανική επανάσταση. Στο πρώτο μισό αυτής της περιόδου η παγκόσμια μετάβαση ενισχύθηκε από την πτώση στο κόστος μεταφοράς ενώ στο δεύτερο μισό από την πτώση στο κόστος των τηλεπικοινωνιών. Κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής, είδαμε πραγματικά τη γέννηση και την ωρίμανση μιας παγκόσμιας οικονομίας, με την έννοια ότι υπήρχε αρκετή μετακίνηση αγαθών και πληροφοριών από ήπειρο σε ήπειρο, ώστε να θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια παγκόσμια αγορά, με παγκόσμιο arbitrage¹ στα προϊόντα και την εργασία. Οι κινητήριες δυνάμεις πίσω από αυτή την εποχή ήταν οι καινοτομίες στο υλικό – από τον σιδηρόδρομο και τα ατμόπλοια στην αρχή της περιόδου, στα τηλέφωνα και τους υπολογιστές προς το τέλος της (Friedman, 2005).

Το 2000 μπήκαμε σε μια καινούργια εποχή. Την τρίτη περίοδο της παγκοσμιοποίησης, όπου ο κόσμος συρρικνώθηκε από το μικρό μέγεθος στο πάρα πολύ μικρό και ταυτόχρονα ισοπεδώθηκε (flattering) ο χώρος του παιχνιδιού (playing field). Ενώ λοιπόν στην πρώτη περίοδο κινητήριος δύναμη ήταν η παγκοσμιοποίηση των χωρών και στη δεύτερη περίοδο η παγκοσμιοποίηση των εταιριών, στην τελευταία περίοδο, ως κινητήριο δύναμη – και ως τη δύναμη που δίνει σε αυτή την περίοδο τον μοναδικό της χαρακτήρα

¹ Στα οικονομικά και τα χρηματοοικονομικά, το Arbitrage είναι η πρακτική της εκμετάλλευσης της διαφοράς στις τιμές, σε δύο ή περισσότερες αγορές.

– συναντάμε τη νέα δύναμη, που δίνει τη δυνατότητα στα άτομα να συνεργαστούν και να ανταγωνιστούν σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιπλέον η τρίτη περίοδος διαφέρει από τις άλλες δύο όχι μόνο από τον τρόπο που συρρικνώνει τον κόσμο και ενδυναμώνει τους ιδιώτες αλλά και στο ότι οι δύο πρώτες οδηγήθηκαν κυρίως από Αμερικάνικες και Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις. Ακόμα και αν η Κίνα είχε στην πραγματικότητα τη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο τον 18^ο αιώνα, ήταν οι δυτικές χώρες και εταιρείες που διαμόρφωσαν το μεγαλύτερο μέρος της παγκοσμιοποίησης και του υπάρχοντος συστήματος. Στην τρίτη περίοδο όμως βλέπουμε ότι η παγκοσμιοποίηση οδηγείται από ένα διαφοροποιημένο σύνολο ιδιωτών, όχι Δυτικό, όχι λευκό, αλλά από κάθε γωνιά του κόσμου που ενδυναμώνουν ακόμα περισσότερο την παγκοσμιοποίηση. Αλλά πηγαίνοντας μπροστά, αυτό θα ισχύει όλο και λιγότερο. Η Τρίτη περίοδος της παγκοσμιοποίησης, θα οδηγείται όχι μόνο από μεμονωμένα άτομα, αλλά από πολύ διαφορετικές, μη δυτικές, ομάδες ατόμων. (Friedman, 2005).

Οι συζητήσεις όμως για το αν υπάρχει ένας ορισμός όσον αφορά την έννοια της παγκοσμιοποίησης καταλήγουν σε αδιέξοδο καθώς η έννοια αυτή αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, όταν αναφερόμαστε σε πολιτική, οικονομική, κοινωνική παγκοσμιοποίηση, παγκοσμιοποίηση της πληροφορίας και της τεχνολογίας, οικολογική παγκοσμιοποίηση, παγκοσμιοποίηση της εργασίας ή σε πολλούς άλλους τομείς με επιπτώσεις στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ζωή του παγκόσμιου πληθυσμού.

Σε αυτό όμως που στη σημερινή εποχή οι περισσότεροι άνθρωποι αναφέρονται όταν μιλούν για παγκοσμιοποίηση είναι η οικονομική διάστασή της, που εκλαμβάνεται και ως η κύρια μορφή της παγκοσμιοποίησης. Ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο της παγκοσμιοποίησης σε οικονομικό πλαίσιο ήταν ο Theodore Levitt² το 1944. Δύο χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν τη σημερινή οικονομική παγκοσμιοποίηση είναι πρώτον, οι ανοικτές αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων που καθιερώνονται καθολικά από διεθνείς οργανισμούς και δεύτερον οι ελαστικές αγορές εργασίας που επιβάλλονται από

² (1 Μαρτίου 1925 - 28 Ιουνίου 2006) Γερμανο-αμερικανός οικονομολόγος και καθηγητής στο Harvard Business School. Ήταν ο εκδότης του Harvard Business Review, γνωστός για την αύξηση της κυκλοφορίας του αλλά και για τη διάδοση του όρου της παγκοσμιοποίησης.

τους ίδιους τους οργανισμούς. Αυτές οι δύο όψεις είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετες και ενδυναμώνουν το βαθμό αλληλεξάρτησης των αγορών των χωρών όλου του κόσμου. (Levitt, 1983).

Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η παράθεση ορισμένων μόνο από τους ορισμούς, οι οποίοι έχουν δοθεί από συγγραφείς αλλά και διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Ένας τυπικός ορισμός πάνω σε αυτό το πεδίο της παγκοσμιοποίησης, δίνεται από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), το οποίο δίνει έμφαση στην αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών παγκόσμια, μέσω του αυξανόμενου όγκου και της ποικιλίας των διεθνών συναλλαγών αγαθών και υπηρεσιών, της ελεύθερης ροής κεφαλαίου διεθνώς και της γρήγορης και ευρείας διάχυσης της τεχνολογίας. Αναφερόμαστε δηλαδή στην παγκοσμιοποίηση των αγορών (Globalization of Markets) και κατά συνέπεια στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Κύριο χαρακτηριστικό, αποτελεί η δραστική μείωση της σημασίας των αποστάσεων, αλλά και των εθνικών συνόρων, για την άσκηση των ποικίλων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Σύμφωνα με τον Ismail Shariff³, «η παγκοσμιοποίηση είναι η παγκόσμια διαδικασία ομογενοποίησης τιμών, προϊόντων, απολαβών, τόκων και κερδών». Η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης έγκειται σε τρεις παράγοντες: στον ρόλο της μετανάστευσης ανθρώπων, στο διεθνές εμπόριο και τις γρήγορες μετακινήσεις κεφαλαίων, καθώς και στην ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών (Dave, 2013).

Κατά τον Οργανισμό Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), «ο όρος παγκοσμιοποίηση χρησιμοποιείται γενικά για να περιγράψει μια αυξανόμενη διεθνοποίηση των αγορών για αγαθά και υπηρεσίες, τα μέσα παραγωγής, τα χρηματοπιστωτικά συστήματα, τον ανταγωνισμό, τις εταιρείες, την τεχνολογία και τις βιομηχανίες» (OECD, 2013). Μεταξύ άλλων, αυτό οδηγεί σε αυξημένη κινητικότητα κεφαλαίων, ταχύτερη διάδοση των τεχνολογικών καινοτομιών και αυξανόμενη αλληλεξάρτηση και ομοιομορφία των εθνικών αγορών.

Άξια αναφοράς είναι και η ερμηνεία που δίνουν οι Holm και Sorensen. Σύμφωνα με αυτούς «η παγκοσμιοποίηση, από τη μια πλευρά, μπορεί να

³ Ινδός οικονομολόγος. Εργάζεται ως σύμβουλος της Παγκόσμιας Τράπεζας και έχει διατελέσει οικονομικός σύμβουλος των Ηνωμένων Εθνών, για την κυβέρνηση της Νιγηρίας.

θεωρηθεί ως μια τάση προς την αύξηση της διασύνδεσης μεταξύ των λαών και των ατόμων. Επιπλέον, από ορισμένους παρατηρητές, προσδιορίζεται ως μια κυκλική τάση και δεν είναι αμέσως σαφές ότι η διασύνδεση (συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής αλληλεξάρτησης), έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου. Από την άλλη πλευρά, η παγκοσμιοποίηση με την ευρεία έννοια, μπορεί να θεωρηθεί ότι οδηγεί σε μια θεμελιώδη, ποιοτική αλλαγή στις συνθήκες ζωής των ανθρώπων. Η παγκοσμιοποίηση αυξάνει τους κινδύνους και τις ευκαιρίες για τα άτομα, τα οποία γίνονται ταυτόχρονα αντικείμενα και συμμετέχοντες σε παγκόσμιες διαδικασίες και επιπλέον, οι ατομικές ενέργειες μπορεί να έχουν δραματικές συνέπειες για τις διεθνείς σχέσεις» (Holm, Sorensen, 1995).

Εκεί που θα πρέπει όμως να επιμείνουμε, είναι οι τέσσερις ερμηνείες που δίνει ο Jan Aart Schotle⁴ για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Η πρώτη ερμηνεία, αφορά την παγκοσμιοποίηση ως διεθνοποίηση (internationalization). Σε αυτήν, δίνεται έμφαση στην αλληλεπίδραση και στην αλληλεξάρτηση των κρατών και ιδιαίτερα στη μεγάλη αύξηση του όγκου των μεταξύ τους συναλλαγών. Άνθρωποι, ιδέες, προϊόντα και κεφάλαια, μετακινούνται χωρίς περιορισμούς στην παγκόσμια κοινότητα. Οι εκφάνσεις της παγκοσμιοποίησης που παρατηρούνται στο σύγχρονο κόσμο, έχουν εμφανιστεί και κατά το παρελθόν και ιδιαίτερα κατά τον 19^ο αιώνα. Έτσι λοιπόν η παγκοσμιοποίηση, μπορεί να μελετηθεί και να ερμηνευτεί με τα μεθοδολογικά εργαλεία των διεθνών σχέσεων και των διεθνών οικονομικών (Schotle, 1995).

Η επόμενη ερμηνεία, αφορά την παγκοσμιοποίηση ως φιλελευθεροποίηση (liberalization). Αυτή αναφέρεται στην προσπάθεια για την άρση των εμποδίων και φραγμών στην ελεύθερη διακίνηση ανθρώπων, εμπορευμάτων και κεφαλαίων και στη δημιουργία ενός πιο παγκοσμιοποιημένου και ανοιχτού κόσμου. Επιδιώκεται η κατάργηση των

⁴ Καθηγητής παγκόσμιων μετασχηματισμών και προκλήσεων διακυβέρνησης στο πανεπιστήμιο του Λέιντεν. Τα τρέχοντα ερευνητικά ενδιαφέροντά του περιλαμβάνουν την παγκοσμιοποίηση και την κοινωνική αλλαγή, την πολυκεντρική διακυβέρνηση, τη νομιμότητα στην παγκόσμια διακυβέρνηση, την παγκόσμια δημοκρατία, την κοινωνία των πολιτών στην παγκόσμια πολιτική και τη διακυβέρνηση του Διαδικτύου.

δασμών στο διεθνές εμπόριο, η άρση των κεφαλαιακών και συναλλαγματικών περιορισμών και η κατάργηση των περιορισμών στην ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων. Η επιχειρηματολογία των υποστηρικτών των πολιτικών που οδηγούν σε φιλελευθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας, στηρίζεται στη μεγαλύτερη εξωστρέφεια που αποκτούν οι οικονομίες των κρατών, στο γεγονός ότι υιοθετείται μια συνετή δημοσιονομική πολιτική και προωθούνται οι ιδιωτικοποιήσεις, στο ότι επέρχεται αύξηση της ευημερίας και της ανάπτυξης, αλλά και εξάπλωση της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Οι πολέμιοι από την άλλη, επισημαίνουν ότι ο περιορισμός του κρατικού παρεμβατισμού και της άρσης των εμποδίων στην ελεύθερη διακίνηση των εμπορευμάτων και των κεφαλαίων, οδηγεί σε αύξηση της φτώχειας και της ανισότητας, στην όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, σε περιβαλλοντικές καταστροφές και σε έλλειμμα δημοκρατίας (Schotle, 1995).

Η Τρίτη ερμηνεία, παρουσιάζει την παγκοσμιοποίηση ως οικουμενικότητα (universalization). Σε αυτή την περίπτωση, η παγκοσμιοποίηση θεωρείται ότι περιγράφει μια διαδικασία διασποράς διαφόρων αντικειμένων και εμπειριών, σε ανθρώπους σε όλα τα κατοικημένα μέρη της γης. Με αυτή την έννοια, το «παγκόσμιο» σημαίνει «σε όλο τον κόσμο» και «παντού». Συχνά, η παγκοσμιοποίηση – οικουμενικότητα, θεωρείται ότι συνεπάγεται ομογενοποίηση με την παγκόσμια πολιτιστική, οικονομική, νομική και πολιτική σύγκλιση. Ωστόσο, η οικουμενικότητα, είναι ένα πανάρχαιο χαρακτηριστικό της παγκόσμιας ιστορίας. Το ανθρώπινο είδος, έχει εξαπλωθεί μέσω της διηπειρωτικής μετανάστευσης για ένα εκατομμύριο χρόνια και διάφορες επονομαζόμενες «παγκόσμιες θρησκείες», έχουν επεκταθεί σε μεγάλες εκτάσεις της γης για αιώνες. Καμία έννοια της παγκοσμιοποίησης δεν επινοήθηκε για να περιγράψει την οικουμενικότητα νωρίτερα και ούτε υπάρχει ανάγκη να επινοηθεί νέο λεξιλόγιο, για να αναλύσουμε αυτό το παλιό φαινόμενο τώρα (Schotle, 1995).

Η τέταρτη και τελευταία ερμηνεία, αφορά την παγκοσμιοποίηση ως δυτικοποίηση (westernization). Αυτή αναφέρεται στην οικουμενικότητα των αντιλήψεων και των συνηθειών του δυτικού πολιτισμού. Ως εκ τούτου, η παγκοσμιοποίηση θεωρείται ως ένας ιδιαίτερος τύπος οικουμενικότητας, στον οποίο οι κοινωνικές δομές της νεότερικότητας διαδίδονται σε ολόκληρο τον

κόσμο, καταστρέφοντας προϋπάρχοντες πολιτισμούς και τον τοπικό αυτοπροσδιορισμό. Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, έχει συχνά εισάγει πρότυπα σύγχρονων, δυτικών κοινωνικών σχέσεων, ευρύτερα και πιο βαθιά, σε ολόκληρο τον πλανήτη. Μερικές μάλιστα φορές, αυτή η δυτικοποίηση εμπειριέχει βίαιες επιβολές, που θα μπορούσε πράγματι να δικαιολογήσει τον χαρακτηρισμό της ως ιμπεριαλισμό (Schotle, 1995).

Ανατρέχοντας στη σύγχρονη και όχι μόνο βιβλιογραφία, θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει πολλές ακόμα ερμηνείες του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Θα χρειαζόταν μια ακόμα διπλωματική εργασία για να μπορέσουμε να καλύψουμε εννοιολογικά επαρκώς το πολυσύνθετο αυτό φαινόμενο, γι' αυτό και θα αρκεστούμε στις παραπάνω, άκρως ενδιαφέρουσες αναλύσεις. Το επόμενο βήμα, θα είναι να εντοπίσουμε χρονικά την απαρχή και την εξέλιξη του φαινομένου, μέσω μιας ιστορικής αναδρομής.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Friedman στο βιβλίο του «The world is flat», χώρισε την παγκοσμιοποίηση σε τρεις περιόδους χρονικά. Η πρώτη από το 1492 έως περίπου το 1800, η δεύτερη από το 1800 έως περίπου το 2000 και η τρίτη από το 2000 έως σήμερα. Αυτός ο διαχωρισμός, δεν αποτελεί φυσικά και την μοναδική απόπειρα οριοθέτησης του φαινομένου, αλλά ούτε και την πληρέστερη και την ευρέως αποδεκτή. Όπως ακριβώς και ως προς τον εννοιολογικό προσδιορισμό του όρου, έτσι και εδώ υπάρχει πληθώρα απόψεων, από πολλούς επιστήμονες και ακαδημαϊκούς, που προσπάθησαν να τοποθετήσουν την παγκοσμιοποίηση σε χρονικά καλούπια.

Θα μπορούσαμε να πούμε γενικά, ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο. Χαρακτηριστικά της μπορούμε να εντοπίσουμε σε όλες τις ιστορικές περιόδους, ξεκινώντας από την αρχαία Ελλάδα, την Αίγυπτο και τη Ρώμη. Όμως οι τεράστιες αλλαγές που έχουν φέρει στη ζωή μας τα τεχνολογικά άλματα της σημερινής εποχής, έχουν σαν αποτέλεσμα να μιλάμε πλέον για μια νέα μορφή σύγχρονης παγκοσμιοποίησης.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση στο θέμα, από τον Jeffrey David Sachs⁵. Ο γνωστός οικονομολόγος, είχε ασχοληθεί στο παρελθόν με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και επανήλθε το 2020, με το νέο του βιβλίο «The Ages of Globalization. Geography, Technology and Institutions», στο οποίο δεν αναφέρεται στον κόσμο «του μετά». Εξερευνά «το πριν», επιστρέφοντας στις πηγές της παγκοσμιοποίησης. Η ανθρωπότητα, όπως λέει, ήταν πάντα παγκοσμιοποιημένη, από την πρώτη εμφάνιση των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών, ενώ διακρίνει επτά «εποχές» (χρονικές περιόδους) μέσα στη διαδικασία αυτή, καθεμία από τις οποίες χαρακτηρίζεται από γεωγραφικές, κλιματικές, φυσικές, τεχνολογικές και θεσμικές αναταραχές.

Συνοπτικά, οι επτά αυτές περίοδοι του Sachs, είναι οι εξής:

1. Παλαιολιθική εποχή (70.000-10.000 π.χ), όπου οι άνθρωποι μετανάστευσαν σε μικρές ομάδες, με τα εργαλεία τους και τις γνώσεις τους.
2. Νεολιθική εποχή (10.000-3.000 π.χ), όπου παρατηρούμε τις αρχές της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.
3. Εποχή του Ίππου (3.000-1.000 π.χ), κατά τη διάρκεια της οποίας λαμβάνει χώρα η εξημέρωση του αλόγου που μειώνει τις αποστάσεις και ευνοεί τα μεγάλα ταξίδια.
4. Κλασική εποχή (1.000 π.χ-1500 μ.χ), η οποία χαρακτηρίζεται από την ανάδυση της ανταγωνιστικότητας των αυτοκρατοριών.
5. Εποχή των ωκεανών (1500-1800), όπου οι αυτοκρατορίες, για πρώτη φορά, κατάφεραν να διασχίσουν τους ωκεανούς και να εγκαταστήσουν εκατομμύρια ανθρώπους σε όλες τις ηπείρους.
6. Βιομηχανική εποχή (1800-2000), η οποία χαρακτηρίζεται από μια θεαματική επιτάχυνση της ανάπτυξης των τεχνολογιών και των επιστημονικών ανακαλύψεων.
7. Ψηφιακή εποχή (2000 έως σήμερα), που χαρακτηρίζει μια νέα εποχή, των big data και της τεχνητής νοημοσύνης.

⁵ Αμερικανός οικονομολόγος, ακαδημαϊκός, αναλυτής δημόσιας πολιτικής και πρώην διευθυντής στο Ινστιτούτο Γης του πανεπιστημίου της Κολούμπια. Είναι γνωστός, ως ένας από τους κορυφαίους εμπειρογνώμονες στον κόσμο για την αειφόρο ανάπτυξη, την οικονομική ανάπτυξη και την καταπολέμηση της φτώχειας. Έχει γράψει εκτεταμένα για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον συγγραφέα, αυτά τα στάδια της παγκοσμιοποίησης, πηγάζουν από την επιθυμία των διαφόρων κοινωνιών να «αλληλοσυνδεθούν», πηγαίνοντας ή μια στην άλλη με τα πόδια, με το άλογο, με το πλοίο, με το αεροπλάνο ή μέσω των δικτύων επικοινωνίας. (Ζοπουνίδης, 2020).

Ωστόσο, αυτό που θα ακολουθήσουμε στην παρούσα εργασία και αυτό στο οποίο καταλήγουν οι περισσότερες αναλύσεις, είναι η οριοθέτηση του φαινομένου της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης σε δυο φάσεις. Η πρώτη αρχίζει περίπου το 1870 και τελειώνει με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914. Η δεύτερη, κατά πολλούς αρχίζει στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ενώ κατά κάποιους άλλους αρχίζει με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και εξελίσσεται μέχρι και τις μέρες μας. Σε κάθε περίπτωση, μεταξύ των δυο αυτών περιόδων, μεσολαβεί μια εξαιρετικά ταραχώδης εποχή, η οποία περιλαμβάνει τους δυο Παγκόσμιους Πολέμους, την περίοδο του μεσοπολέμου, τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 αλλά και τη λεγόμενη εποχή «της συναίνεσης του Bretton Woods».

Μια σύντομη αναδρομή σε αυτές τις περιόδους, αλλά και στα σημαντικά γεγονότα που μεσολάβησαν μεταξύ αυτών, μπορεί να μας οδηγήσει σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα για το πώς φτάσαμε στην σημερινή κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας και για το κατά πόσο η αλληλεξάρτηση των επιμέρους οικονομιών, έχει συντελέσει στην επίτευξη της διεθνούς οικονομικής μεγέθυνσης.

Η Πρώτη Φάση της Παγκοσμιοποίησης

Η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης διήρκεσε περίπου 50 χρόνια. Είχε προηγηθεί η εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης του 19^{ου} αιώνα, η οποία ανέτρεψε τα μέχρι τότε δεδομένα οργάνωσης και τυποποίησης της παραγωγής και αύξησε κατακόρυφα την παραγωγικότητα της εργασίας. Μεγάλη κερδισμένη ήταν ασφαλώς η Μεγάλη Βρετανία, από την οποία ξεκίνησε η Βιομηχανική Επανάσταση και η οποία κατέστη η μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη παγκοσμίως. Την ακολούθησαν αργότερα και άλλες χώρες, κυρίως της Δυτικής Ευρώπης με προεξάρχουσα τη Γαλλία, αλλά και οι Η.Π.Α.

Το γεγονός αυτό της εκβιομηχάνισης, αύξησε τις ανάγκες για πρώτες ύλες στις μεταποιητικές βιομηχανίες, το οποίο με τη σειρά του οδήγησε το διεθνές εμπόριο σε εντυπωσιακούς ρυθμούς μεγέθυνσης, της τάξεως του 3,4% ετησίως, κυρίως κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Την ίδια περίοδο ωστόσο, παρατηρείται και εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης του συντελεστή εργασία, προϊόν της εκμηχάνισης της παραγωγής, κυρίως στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Η αναμενόμενη όμως εξάντληση των ορίων αυτού του καθεστώτος, σήμανε και την είσοδο της παγκόσμιας οικονομίας στην πρώτη της μεγάλη ύφεση.

Την εποχή εκείνη κυριαρχούσε η απουσία των συναλλαγματικών ελέγχων, με αποτέλεσμα την ελευθερία στη ροή των αγαθών και των κεφαλαίων μεταξύ των κρατών, γεγονός που επέτρεπε στις τότε αναπτυσσόμενες χώρες, από τη μια να βασίζονται στην ανάπτυξή τους στην αύξηση των εξαγωγών και από την άλλη, μέσω των εισροών κεφαλαίων, να χρηματοδοτούν τις επενδύσεις τους. Η Μεγάλη Βρετανία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, υπήρξε η κυρίαρχη παγκόσμια δύναμη και ο μεγαλύτερος επενδυτής σε αναδυόμενες αγορές, τη στιγμή που σε Ευρώπη και Αμερική, οι μεγαλοεπενδυτές πλήττονταν από οικονομικές κρίσεις (Πολυχρονάκης, 2005). Ταυτόχρονα, την ίδια εποχή, παρατηρήθηκε μια ραγδαία αύξηση της παραγωγής, με παράλληλη μείωση του κόστους παραγωγής πολλών αγαθών. Αυτή η αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της κοινωνίας και της οικονομίας, σε συνδυασμό με την ανεξέλεγκτη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και την συνεπακόλουθη αύξηση στη ζήτηση για αγαθά, διαμόρφωσαν τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης της λεγόμενης Α΄ φάσης (Λιάμπας, 2014).

Αν συγκρίνουμε εκείνη την εποχή με τη σημερινή και συγκεκριμένα, αν συγκρίνουμε τον όγκο του διασυνοριακού εμπορίου και της ροής κεφαλαίων με τα Ακαθάριστα Εθνικά Προϊόντα, καθώς και τη διακίνηση εργασίας από χώρα σε χώρα με τους πληθυσμούς, θα διαπιστώσουμε πως η περίοδος που προηγήθηκε του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχε αρκετές ομοιότητες με αυτήν που βιώνουμε σήμερα. Σε μερικές περιπτώσεις, η διασυνοριακή οικονομική δραστηριότητα, έφτασε σε παρόμοια επίπεδα με αυτά 100 χρόνων αργότερα. Το μέγεθος της μόνιμης μετανάστευσης ήταν πολύ μεγαλύτερο από ότι στο λυκαυγές του 20^{ου} αιώνα, οι διεθνείς αγορές δανείων και χρεογράφων

γνώρισαν άνθιση, ενώ για αρκετούς αναλυτές, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο σημειώθηκε μεγαλύτερη ροή κεφαλαίου μεταξύ των χωρών από ότι στα τέλη του 20^{ου} αιώνα (Schotle, 2007) . Αν συνυπολογίσει κανείς σε όλους αυτούς τους παράγοντες και την εφεύρεση του ατμόπλοιου, του τηλέγραφου, του σιδηρόδρομου και τελικά του τηλεφώνου, γίνεται σαφές ότι αυτή η περίοδος της παγκοσμιοποίησης, πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συρρίκνωσε το μέγεθος του κόσμου από «μεγάλο» σε «μέτριο» (Πολυχρονάκης, 2005).

Συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η περίοδος από το 1870 έως το 1914, εξαιτίας κυρίως της ανεμπόδιστης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, εργασίας και κεφαλαίων πέρα από τα εθνικά σύνορα, έχει χαρακτηριστεί ως η εποχή του *laissez faire*⁶. Κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν η ελάχιστη κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομική δραστηριότητα, ωστόσο, τα παραπάνω χαρακτηριστικά ήταν πιο ξεκάθαρα διακριτά στις αναπτυσσόμενες χώρες του τρίτου κόσμου από ότι στις οικονομίες του Ατλαντικού.

Ανακεφαλαιώνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά την πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης, από το 1870 έως το 1914, παρατηρήθηκε μια ταχεία ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Μάλιστα, εκτιμάται ότι η αύξηση του παγκόσμιου εμπορίου ήταν πολύ ταχύτερη από την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής (3,9% και 2,5% ετησίως αντίστοιχα). Κύριες αιτίες αυτού ήταν η ελευθέρωση του εμπορίου αλλά και των ιμπεριαλιστικών τάσεων, μέσω της διπλωματίας, της αποικιοκρατίας και των στρατιωτικών επιθέσεων. Επίσης, κατά την περίοδο αυτή, παρατηρήθηκε επέκταση των διεθνών επενδύσεων, ενοποίηση των διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών, καθώς και αύξηση της διακρατικής ιδιοκτησίας τίτλων, συμπεριλαμβανομένων των κρατικών ομολόγων (Nayyar, 2006).

Η ανάπτυξη όμως της διεθνούς αλληλεξάρτησης, που εξελίχθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ανατράπηκε μετά το 1914, για να ακολουθήσει μια ταραχώδης περίοδος, που σημαδεύτηκε από πολλά και εξόχως σημαντικά γεγονότα, όπως το ξέσπασμα των δυο Παγκοσμίων Πολέμων και η Μεγάλη

⁶ Το *laissez faire* είναι ένα οικονομικό σύστημα, όπου οι συναλλαγές μεταξύ ιδιωτών δεν επηρεάζονται από την κρατική παρέμβαση, όπως νομοθεσίες, προνόμια, δασμολογία ή διατιμήσεις και επιχορηγήσεις. Η φράση αυτή είναι μέρος μιας μεγαλύτερης γαλλικής φράσης που μεταφράζεται ως «αφήστε το/τα ελεύθερο/α».

Ύφεση του 1929. Το οικονομικό σύστημα αποδομήθηκε και για σαράντα περίπου χρόνια επικράτησε ένα μεγάλο κύμα προστατευτισμού.

Το Σύστημα «Bretton Woods»

Το 1944 (μετά την παράδοση της Γερμανίας αλλά πριν τη συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας), αντιπρόσωποι από 44 χώρες συναντήθηκαν στο Bretton Woods της πολιτείας του New Hampshire των ΗΠΑ. Οι μνήμες από τη δυσάρεστη εμπειρία της αναστάτωσης στο διεθνές νομισματικό σύστημα κατά τη δεκαετία του 1930, ήταν ακόμα νωπές. Αναφερόμαστε στην παγκόσμια οικονομική ύφεση που ξεκίνησε το 1929, η οποία αποτέλεσε τη μεγαλύτερη οικονομική ύφεση της σύγχρονης ιστορίας και διήρκεσε από ένα έως δέκα χρόνια σε διάφορες χώρες του κόσμου. Σύμφωνα με τους αναλυτές, προκλήθηκε μετά από το χρηματιστηριακό κραχ της 24^{ης} Οκτωβρίου 1929 και είχε καταστροφικές επιπτώσεις τόσο στον αναπτυσσόμενο, όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Υπήρξαν πολλοί παράγοντες που προκάλεσαν αυτή την κρίση, όπως δομικές αδυναμίες και συγκεκριμένα περιστατικά, τα οποία τη μετέτρεψαν σε μια γενικευμένη ύφεση, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο μεταφέρθηκε από χώρα σε χώρα. Σχετικά με την περίοδο αυτή, οι ιστορικοί αναφέρουν ως δομικούς παράγοντες, μεγάλες καταστροφές τραπεζών και το χρηματιστηριακό κραχ, ενώ κάποιοι αναλυτές δίνουν έμφαση στην απόφαση της Βρετανίας να επιστρέψει στις ισοτιμίες που υπήρχαν πριν τον «Κανόνα του Χρυσού⁷» (Gold Standard), πριν ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, πραγματοποιήθηκε λοιπόν η διάσκεψη του Bretton Woods, σκοπός της οποίας ήταν η αναδόμηση του διεθνούς νομισματικού συστήματος πάνω σε ισχυρά θεμέλια, ώστε να μην εμφανιστούν ξανά φαινόμενα παρόμοια με αυτά που επικράτησαν κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης (Χατζηδημητρίου, 2003). Στη διάσκεψη αυτή, συμφωνήθηκε η επαναφορά των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και του κανόνα του

⁷ Ο Κανόνας του Χρυσού είναι το πρώτο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών, σύμφωνα με το οποίο το νόμισμα ήταν μετατρέψιμο σε χρυσό σε ορισμένη τιμή και αντίστροφα και επιτρεπόταν η ελεύθερη εξαγωγή του χρυσού στο εξωτερικό. Τα νομίσματα είχαν μια κεντρική ισοτιμία έναντι του χρυσού και με βάση αυτή την ισοτιμία προέκυπταν οι διμερείς ισοτιμίες των νομισμάτων. Ήταν δηλαδή ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών.

χρυσού, αλλά σε σημαντικά διαφορετική μορφή. Επιπλέον, έχοντας ως στόχο την προώθηση της νέας οικονομικής τάξης, συμφωνήθηκε και η δημιουργία δυο νέων θεσμών και μετέπειτα μεγάλων διεθνών οργανισμών. Πρώτον, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund), το οποίο δημιουργήθηκε με σκοπό την εξασφάλιση ενός σταθερού καθεστώτος συναλλαγματικών ισοτιμιών και την παροχή έκτακτης βοήθειας σε χώρες που θα αντιμετώπιζαν κρίση και δεύτερον, της Διεθνούς ή αλλιώς Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank), η οποία συγκροτήθηκε με στόχο τη διευκόλυνση των ιδιωτικών επενδύσεων και την ανασυγκρότηση στην Ευρώπη. Εξίσου σημαντική όμως, παρόλο που δε συμφωνήθηκε στη διάσκεψη του Bretton Woods, αλλά τρία χρόνια μετά, το 1947, στην πρωτεύουσα της Κούβας, Αβάνα, ήταν και η δημιουργία της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), με αντικείμενο τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων και την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου.

Ο νέος τρόπος λειτουργίας του διεθνούς νομισματικού συστήματος, που συμφωνήθηκε από τις χώρες που συμμετείχαν στη διάσκεψη, ήταν ως ακολούθως. Όλες οι χώρες θα καθόριζαν μια σταθερή ισοτιμία του νομίσματός τους έναντι του χρυσού, αλλά δεν θα είχαν την υποχρέωση της μετατροπής των χαρτονομισμάτων σε χρυσό. Έτσι δεν ήταν υποχρεωμένες να διατηρούν αποθέματα χρυσού αντίστοιχα με την ποσότητα του χαρτονομίσματος που κυκλοφορούσε. Αυτή την υποχρέωση μετατρεψιμότητας σε χρυσό, θα διατηρούσε μόνο το δολάριο των ΗΠΑ, η ισοτιμία του οποίου καθορίστηκε τότε σε 35 δολάρια ανά ουγκιά χρυσού. Έτσι, το δολάριο καθιερώθηκε ως ο ακρογωνιαίος λίθος του διεθνούς νομισματικού συστήματος και το νεοδημιουργηθέν σύστημα βασιζόταν σε ένα μοντέλο που πήρε τελικά την ονομασία «ο Κανόνας του Δολαρίου».

Ωστόσο, η κατάρρευση του συστήματος που καθιέρωσε η συμφωνία του Bretton Woods και που είχε λειτουργήσει ικανοποιητικά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, επήλθε κατά το έτος 1971. Η εγγύηση που προσέφερε μέχρι τότε το αμερικανικό νόμισμα, άρχισε να αμφισβητείται και οι ΗΠΑ άρχισαν να καταγράφουν ελλείμματα και το εξωτερικό τους ισοζύγιο να μετατρέπεται σε μείζον πρόβλημα. Την περίοδο εκείνη, στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος,

επικράτησε η εντύπωση ότι τα αποθέματα χρυσού της Κεντρικής Τράπεζας των ΗΠΑ, ήταν πολύ λιγότερα από την αξία των δολαρίων που κυκλοφορούσαν παγκοσμίως, με αποτέλεσμα να υπάρξει πολύ μεγάλη ζήτηση για ανταλλαγή δολαρίων με χρυσό. Φτάνουμε λοιπόν στο έτος 1971, όπου μέσα στους πρώτους επτά μήνες, η Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ διέθεσε περίπου το ένα τρίτο των αποθεμάτων χρυσού που κατείχε. Αυτό, όπως ήταν αναμενόμενο, οδήγησε τον τότε πρόεδρο των ΗΠΑ, Ρίτσαρντ Νίξον, να λάβει την απόφαση για κατάργηση της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό, προκαλώντας τεράστια αναστάτωση στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος (Χατζηδημητρίου, 2003). Η απόφαση αυτή σφράγισε τη μοίρα του διεθνούς συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, που αποτελούσε επί χρόνια τον πυλώνα σταθερότητας του συστήματος Bretton Woods. Ακολούθησε μια περίοδος κατά την οποία έγιναν κάποιες ανεπιτυχείς προσπάθειες επιστροφής στο σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και καταλήξαμε στο 1973, που αποτελεί το έτος βάσης ή αλλιώς το έτος έναρξης του συστήματος κατά το οποίο οι ισοτιμίες των νομισμάτων των αναπτυσσόμενων χωρών καθορίζονται, μέχρι και σήμερα, από τη ζήτηση και προσφορά που υπάρχει για κάθε νόμισμα στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος. Το σύστημα αυτό είναι γνωστό ως σύστημα κυμαινόμενων ισοτιμιών (flexible ή floating exchange-rate system).

Η Δεύτερη Φάση της Παγκοσμιοποίησης

Ο 20^{ος} αιώνας αποτέλεσε για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης τον αιώνα ορόσημο. Το βάρος του εμπορίου στην παγκόσμια οικονομία κλιμακώθηκε και οι τιμές άρχισαν να συγκλίνουν. Πολύ εύστοχα οι DeLong⁸ και Dowrick⁹ ανέφεραν ότι «βλέπουμε παγκοσμιοποίηση παντού» και ότι «το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, χαρακτηρίστηκε από περαιτέρω πρόοδο στη διεθνή οικονομική ολοκλήρωση». Και συνεχίζουν λέγοντας ότι ο 19^{ος} αιώνας είδε μεγάλη πτώση στο κόστος μεταφοράς των εμπορευμάτων μέσω των

⁸ Bradford DeLong: Αμερικανός οικονομικός ιστορικός και καθηγητής οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Μπέρκλεϋ. Υπηρέτησε ως αναπληρωτής βοηθός γραμματέας του Υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ, στη διοίκηση του Μπιλ Κλίντον.

⁹ Steve Dowrick: (1953-2013) Αυστραλός οικονομολόγος. Διετέλεσε καθηγητής οικονομικών και επικεφαλής του τμήματος οικονομίας και εμπορίου, του Εθνικού Πανεπιστημίου της Αυστραλίας.

ωκεανών, που κατέστησε δυνατό το διηπειρωτικό εμπόριο σε βασικά είδη - και όχι σε περιέργειες και πολυτέλειες - ίσως για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία. Ο 19^{ος} αιώνας είδε επίσης μαζικές ροές κεφαλαίων και μαζική μετανάστευση σε εξαιρετική κλίμακα (Dowrick & DeLong, 2003). Καταλήγοντας, θεωρούν ότι είναι δύσκολο να υποστηρίξουμε σήμερα ότι υπάρχει κάποια διάσταση – εμπόριο, επικοινωνία, πνευματική ιδιοκτησία, ιδέες, ροές κεφαλαίων – εκτός από αυτή της μαζικής μετανάστευσης, στην οποία να είμαστε λιγότερο «παγκοσμιοποιημένοι» από τους προκατόχους μας στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Αντίθετα, σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, «δεν βλέπουμε σύγκλιση» παντού. Σίγουρα βλέπουμε σύγκλιση σε ορισμένες στιγμές και σε ορισμένα σημεία. Την βλέπουμε στις οικονομίες του ΟΟΣΑ μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Την βλέπουμε στην Ανατολική Ασία μετά το 1960. Πιστεύουμε ότι βλέπουμε μια γρήγορη αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων και των επιπέδων παραγωγικότητας, μια ταχεία υιοθέτηση και προσαρμογή των βιομηχανικού πυρήνα τεχνολογιών και τις αλλαγές στην οικονομική δομή, που είναι τα χαρακτηριστικά της διαδικασίας σύγκλισης στις παγκόσμιες οικονομίες αιχμής, όπως αυτές της Κίνας και της Ινδίας σήμερα. Κατά τη διάρκεια της περιόδου του μεσοπολέμου, υπήρχαν ενδείξεις ότι οικονομίες τόσο διαφορετικές μεταξύ τους, όπως αυτές της Σοβιετικής Ρωσίας, της αποικιακής Γκάνας και της Αργεντινής, έκλειναν το χάσμα που τις χώριζε από τις οικονομίες που προέρχονται από τον παγκόσμιο βιομηχανικό πυρήνα. Αλλά αυτά τα παραδείγματα της επιτυχημένης οικονομικής ανάπτυξης και σύγκλισης, ήταν πολύ περισσότερο η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Σκεφτείτε τη στασιμότητα των όψιμων κομμουνιστικών και μετακομμουνιστικών οικονομιών, την απογοητευτική έλλειψη ανάπτυξης σε μεγάλο μέρος της Λατινικής Αμερικής μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τις κακές μετααποικιακές οικονομικές επιδόσεις της Αφρικής. Κοιτάζοντας τον κόσμο στο σύνολό του, η σύγκλιση που επιτεύχθηκε, έχει περιοριστεί από την γεωγραφία και τον χρόνο. Ο κανόνας ήταν «απόκλιση», και μάλιστα μεγάλη (Dowrick & DeLong, 2003).

Σύμφωνα με τον Nayanar, το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίστηκε από μια σημαντική επέκταση των διεθνών εμπορικών ροών. Η ιστορία είναι σχεδόν ίδια και για τις διεθνείς ροές επενδύσεων. Κατά το

τελευταίο τέταρτο αυτού του αιώνα, παρατηρήθηκε μια ραγδαία αύξηση των διεθνών οικονομικών. Η κίνηση των χρηματοπιστωτικών πόρων πέρα από τα εθνικά σύνορα είναι τεράστια – τόσο πολύ ώστε, από την άποψη των μεγεθών, το εμπόριο και οι επενδύσεις είναι πλέον σε χαμηλότερα επίπεδα από την χρηματοδότηση. Αυτή η διεθνοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών έχει τέσσερις διαστάσεις: συνάλλαγμα, τραπεζικά δάνεια, χρηματοπιστωτικά περιουσιακά στοιχεία και κρατικά ομόλογα (Nayyar, 2006).

Ο Μπιτζένης θεωρεί ότι «άνθρωποι, αγαθά και υπηρεσίες, επιχειρήσεις, τεχνολογία, ακατέργαστα υλικά, ιδέες, κουλτούρα, τεχνογνωσία, ονόματα εμπορικών σημάτων και αξίες, περνούν πλέον από τα εθνικά σύνορα πολύ πιο εύκολα από κάθε άλλη φορά (Μπιτζένης, 2003). Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η ταυτόχρονη μείωση του κόστους του εμπορίου, οδήγησε στη σύναψη συμφωνιών με διττό στόχο. Από τη μια τη μείωση στους δασμούς και από την άλλη την κατάργηση των ποσοτικών περιορισμών στο διεθνές εμπόριο (Fisher, 2003). Η δημιουργία πολυεθνικών ιδρυμάτων και διεθνών οργανισμών, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, όπως και ένα σύνολο πολυμερών συνθηκών και συμφωνιών, διευκόλυναν την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, των επενδύσεων και της μετακίνησης του εργατικού δυναμικού.

Την εποχή αυτή ιδρύεται και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (World Trade Organization), αναλαμβάνοντας τον ρόλο να επεμβαίνει και να επιλύει εμπορικές διαφορές και να θέτει μια κοινή πλατφόρμα για το εμπόριο. Σήμερα μάλιστα, σχεδόν όλες οι χώρες του κόσμου είναι μέλη του ΠΟΕ ή τουλάχιστον επιδιώκουν να γίνουν μέλη του, καθώς αναγνωρίζουν ότι η απρόσκοπτη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές και το άνοιγμα της αγοράς τους στον διεθνή ανταγωνισμό, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξή τους.

Η εποχή χαρακτηρίζεται επίσης από την ραγδαία επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες έχοντας την έδρα τους κυρίως στις ΗΠΑ και την Δυτική Ευρώπη, προσπαθούσαν να κατακτήσουν τον μεταπολεμικό κόσμο. Πρώτες οι ΗΠΑ αλλά και η Μεγάλη Βρετανία, προχώρησαν στην απελευθέρωση των κεφαλαιαγορών και ακολούθησαν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι αναδυόμενες αγορές. Η απελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων, ευνόησαν την με ραγδαίο ρυθμό ανάπτυξη των

κεφαλαιαγορών. Ως φυσικό επακόλουθο, το χρηματοπιστωτικό σύστημα αναδείχθηκε ως μέσο μεγιστοποίησης της κερδοφορίας, μέσα από την εκμετάλλευση των διαφορετικών επιτοκίων και των μεταβολών των ισοτιμιών και γενικότερα των προσδοκιών χωρίς άμεση σύνδεση με την πραγματική οικονομία. Η αποσύνδεση της κίνησης των κεφαλαίων από την πραγματική σφαίρα της οικονομίας, όπως το εμπόριο και οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, κατέστη κυρίαρχο γνώρισμα αυτής της φάσης.

Ο Robert Went, στο έργο του «Economic Globalization Plus Cosmopolitanism?», τονίζει ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οι πωλήσεις, η χρηματοδότηση και η παραγωγή – τα τρία «κυκλώματα» του κεφαλαίου – καθώς και η συγκέντρωση του κεφαλαίου, διεθνοποιήθηκαν σε βαθμό που δεν είχε παρατηρηθεί ποτέ στην ιστορία. Αυτή η πρωτοφανής οικονομική παγκοσμιοποίηση, συνοδεύτηκε από την ενίσχυση των διεθνών οργανισμών και τη ρύθμιση για τη διευκόλυνση της διεθνοποίησης του εμπορίου, της χρηματοδότησης και της παραγωγής (Went, 2004).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης αυτή την περίοδο είναι και η κινητικότητα της εργασίας (labor mobility), ή αλλιώς η μετανάστευση. Η μείωση των αποστάσεων μέσω της μείωσης του χρόνου που απαιτείται για μεταφορά, λόγω της επανάστασης στα μέσα μεταφοράς, ενίσχυσε την κινητικότητα εργασίας από τις αγορές με έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης σε αγορές με έλλειψη εργασίας. Η παγκοσμιοποίηση των κεφαλαιαγορών, με την άμβλυνση των μισθολογικών επιπτώσεων της μετανάστευσης, βοήθησε να υποστηριχθεί η απελευθέρωση των μεταναστευτικών πολιτικών μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (Chiswick & Hatton, 2003). Οι δυο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, οι περιορισμοί στη μετανάστευση και η Μεγάλη Ύφεση, οδήγησαν τον κόσμο σε μια περίοδο χαμηλής διεθνούς μετανάστευσης κατά την περίοδο 1913-1945. Στην περίοδο όμως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η διεθνής μετανάστευση αυξήθηκε και πάλι απότομα, αλλά με αλλαγές στη φύση των ροών και υπό τους περιορισμούς των μεταναστευτικών ελέγχων. Η Ευρώπη ενώθηκε με τη Βόρεια Αμερική και την Ωκεανία ως κύριος προορισμός, όπως και οι πετρελαιοπαραγωγές αραβικές χώρες που συνορεύουν με τον Περσικό Κόλπο (Chiswick & Hatton, 2003). Από τη δεκαετία του 1970, η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου μείωσε τις μισθολογικές απολαβές των χαμηλής ειδίκευσης

εργαζομένων στον ανεπτυγμένο κόσμο, ενώ αντίστοιχα τις αύξησε στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η μετανάστευση αφορούσε πλέον εργαζόμενους με χαμηλή ειδίκευση στις ανεπτυγμένες οικονομίες, εξαιτίας των εμπορικών και τεχνολογικών αλλαγών. Για τον λόγο αυτό οι προσπάθειες για τον περιορισμό της μετανάστευσης, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, στοχεύουν κυρίως στην εξάλειψη της εισροής χαμηλής ειδίκευσης εργαζομένων.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση ως προς την ιστορική προοπτική της παγκοσμιοποίησης, μας προσφέρει η Ozlen Birol¹⁰ στο έργο της «Globalization in Historical Perspective». Πολλοί παρατηρητές και οικονομολόγοι, από τη δεκαετία του 1970, έχοντας συνειδητοποιήσει τις υπερβολές της κλειστής οικονομίας, την εκβιομηχάνιση με υποκατάσταση εισαγωγών, τον υπερβολικό παρεμβατισμό και τον προστατευτισμό στις αναπτυσσόμενες και τις νέες βιομηχανικές χώρες, κατηγόρησαν την «κλασική» αναπτυξιακή οικονομία για τα ελαττώματα που προκύπτουν στην πράξη. Πολλοί από αυτούς υποστήριξαν ότι για αυτές τις χώρες, το βέλτιστο μοντέλο θα πρέπει να είναι το «νεοκλασικό», υπονοώντας τη μη παρέμβαση και τη μη προστασία, με την έννοια του *laissez faire*. Επίσης υποστήριξαν ότι, παρόλες τις ατέλειες της αγοράς σε μερικούς τομείς, οι κυβερνήσεις που προσπαθούσαν να τις διορθώσουν, προκαλούσαν μεγαλύτερες διαταραχές λόγω αυτής της παρέμβασης. Το ΔΝΤ και η ΠΤ υποστήριξαν επίσης αυτή την άποψη και παρότρυναν τις χώρες να κινηθούν προς την οικονομία της αγοράς και τον εξωτερικό προσανατολισμό, κάτι που η ίδια η κοινή γνώμη είχε ήδη συνειδητοποιήσει κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Έτσι, γίναμε μάρτυρες σοβαρών προσπαθειών στις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας προς την οικονομία της αγοράς και τον εξωστρεφή προσανατολισμό. Αυτό απαιτούσε μια σειρά μέτρων όπως την ενθάρρυνση των ιδιωτικών επιχειρήσεων και του διαθέσιμου προσωπικού εισοδήματος, τη μείωση των δημοσίων επενδύσεων, την εφαρμογή προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων, την απαλλαγή από υπερβολικές παρεμβάσεις στις τιμές, την απόρριψη του καθεστώτος σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας, την απελευθέρωση των εισαγωγών και την

¹⁰ Τουρκάλα οικονομολόγος. Έχει διατελέσει οικονομική αναλύτρια και καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης.

κατάργηση ή μείωση των φορολογικών ελαφρύνσεων κατά τις εξαγωγές (Birol, 2012).

Οι αναπτυσσόμενες χώρες, είχαν αρχίσει να δείχνουν μια εμφανή διαφοροποίηση στην ανάπτυξή τους με την πάροδο του χρόνου και ορισμένες είχαν αρχίσει ήδη να κατηγοριοποιούνται εύστοχα ως νέες βιομηχανικές χώρες. Οι πιο αναπτυγμένες νέες βιομηχανικές χώρες συνολικά, θα μπορούσαν να υιοθετήσουν αυτές τις πολιτικές με λιγότερες εντάσεις, επειδή η βιομηχανική τους βάση είχε αναπτυχθεί αρκετά ώστε να αναλάβει τη στροφή προς τον εξαγωγικό προσανατολισμό και την απόρριψη των υπερβολών της υποκατάστασης των εισαγωγών. Έτσι, πολλές χώρες προσαρμόστηκαν στις νέες οικονομικές στρατηγικές. Ωστόσο, η περίπτωση των περισσότερων αφρικανικών (κυρίως υποσαχάριων) χωρών, παρέμεινε συνολικά μια οικονομική, πολιτική και κοινωνική καταστροφή (Birol, 2012).

Τα χρόνια της δεκαετίας του 1990, από την άλλη πλευρά, γνώρισαν αρκετές πρωτοποριακές εξελίξεις. Η πρώτη αναφέρεται στην κίνηση προς την παγκοσμιοποίηση. Η παγκοσμιοποίηση περικλείει τις διεθνείς σχέσεις πολύ πιο εκτεταμένα σε σύγκριση με την οικονομία της αγοράς και τον εξωτερικό προσανατολισμό. Η παγκοσμιοποίηση κατέστη δυνατή αναμφίβολα, από τις τεχνολογικές εξελίξεις, που περιλάμβαναν μεταξύ άλλων, τον υπολογιστή και το διαδίκτυο, αλλά προφανώς είναι στην ουσία, μια επιλογή πολιτικής που λαμβάνεται με την αμοιβαία συναίνεση των κυβερνήσεων και των επιχειρηματικών κύκλων, τόσο των αναπτυσσόμενων όσο και των αναπτυγμένων χωρών. Είναι ενδιαφέρον, ότι η ελεύθερη ροή εργασίας απουσιάζει εμφανώς τόσο στην παγκοσμιοποίηση όσο και στην ελεύθερη αγορά. Η νόμιμη μετανάστευση είναι γενικά περιορισμένη σε πολλές χώρες, κυρίως στις ΗΠΑ. Για να καλυφθεί όμως το οικονομικό κενό, η παράνομη μετανάστευση λαμβάνει χώρα εκτενώς από τις φτωχές χώρες στις πλουσιότερες. Αυτό περιλαμβάνει την παράνομη μετανάστευση προς τις ηπειρωτικές χώρες της ΕΕ, ιδιαίτερα προς τη Γαλλία και τη Γερμανία, καθώς και από τη Λατινική Αμερική προς τις ΗΠΑ (Birol, 2012).

Μια δεύτερη πολύ σημαντική εξέλιξη στη δεκαετία του 1990, ήταν η κατάργηση της ΕΣΣΔ και η εμφάνιση ανεξάρτητων χωρών στην Ανατολική Ευρώπη. Κάποιες από αυτές τις χώρες επέλεξαν να γίνουν και έγιναν δεκτές

ως υποψήφιος και αργότερα ως μέλη της ΕΕ. Σύμφωνα με τα οικονομικά κριτήρια της Κοπεγχάγης¹¹, τα μέλη της ΕΕ υποχρεούνται να εφαρμόσουν μια «επιχειρησιακή» οικονομία της αγοράς. Επιπλέον, θα έπρεπε να εισέλθουν σε μια «τελωνειακή ένωση», υπονοώντας τελικά μηδενικούς τελωνειακούς φόρους επί των εισαγωγών από άλλες χώρες της ΕΕ, καθώς και την εφαρμογή κοινών δασμών σε τρίτες χώρες. Έτσι, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, επέλεξαν να εισέλθουν στην οικονομία της αγοράς και στην παγκοσμιοποίηση. Η ίδια η ΕΕ, με τον αριθμό των μελών της να φτάνει στο 27, έχει γίνει πλέον νούμερο 1 δύναμη ως προς το συνολικό ΑΕΠ, ξεπερνώντας αυτό των ΗΠΑ. Όμως, όσον αφορά το στρατιωτικό δυναμικό και την πολιτική επιρροή, η ΕΕ πρέπει να καταφέρει πολλά ακόμα για να συγκριθεί με τις ΗΠΑ.

Ένα ακόμα σημαντικό γεγονός ήταν και η παγκόσμια οικονομική κρίση που προήλθε από τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Εκτός από αυτές, χώρες όπως η Ρωσία, η Αργεντινή και η Τουρκία, βρέθηκαν αν μέσω σοβαρών οικονομικών κρίσεων, ενώ πολλές ακόμα, συμπεριλαμβανομένης της Ν. Κορέας, της Βραζιλίας και της Ιαπωνίας, έφτασαν στο χείλος του γκρεμού. Πολλές από αυτές σώθηκαν, χάρη στην αυστηρή τήρηση των κανόνων και των συνταγών του ΔΝΤ και της ΠΤ. Άλλες πάλι αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν την κρίση μόνες τους, αλλά και πάλι εφαρμόζοντας ισχυρά μέτρα λιτότητας. Ωστόσο, παρότι η κρίση πήρε παγκόσμιες διαστάσεις, χάρη στην ισχυρή οικονομία των ΗΠΑ και τις προσπάθειες του ΔΝΤ και της ΠΤ, ήταν σχετικά βραχύβια για τις περισσότερες χώρες. Σαν συνέπεια πάντως, παρατηρήθηκε μείωση του όγκου των χρηματοοικονομικών κεφαλαίων που έρεαν από τις αναπτυσσόμενες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Πολλοί παρατηρητές επέκριναν τις χρηματοοικονομικές ροές ως «ζεστό χρήμα» που εγκαταλείπει τη χώρα, σε μια περίοδο οικονομικής δυσκολίας και συνεπώς επιδεινώνει την κρίση. Στην πραγματικότητα ωστόσο, το πραγματικό λάθος δεν ήταν η φυγή των οικονομικών κεφαλαίων, αλλά οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων και νέων βιομηχανικών χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Νοτιοανατολικής

¹¹ Τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης είναι μια σειρά από κανόνες που έχουν θεσπιστεί έτσι ώστε να αποφασίζεται αντικειμενικά η καταλληλότητα μιας χώρας για τη προσχώρησή της στην ΕΕ. Σε γενικές γραμμές τα κριτήρια αυτά υπαγορεύουν ότι μια υποψήφια χώρα θα πρέπει να κυβερνάται από μια δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση, να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, να έχει μια καλά οργανωμένη οικονομία και να αποδέχεται πλήρως τις υποχρεώσεις και τους στόχους της ΕΕ.

Ασίας, που είχαν βυθιστεί στην οικονομική κρίση όχι λόγω της παρουσίας χρηματοοικονομικών ροών, αλλά λόγω της οικονομικής κακοδιαχείρισης, η οποία με τη σειρά της είχε προκαλέσει τη φυγή των ξένων κεφαλαίων. Ως εκ τούτου, οι όροι «καλή διακυβέρνηση» και «καλή οικονομική διαχείριση», απέκτησαν μεγάλη σημασία. Το ΔΝΤ και η ΠΤ έγιναν επίσης πολύ προσεκτικοί, τονίζοντας ιδιαίτερα τη διαφάνεια ώστε να αποφευχθεί η διαφθορά και ο κομματισμός. Ήταν επίσης πιο προσεκτικοί όσον αφορά την ενίσχυση της χρηματοοικονομικής δομής του τραπεζικού συστήματος στις αναπτυσσόμενες χώρες, ώστε να ενδυναμώσουν τις τράπεζες για να ανταπεξέλθουν σε περιόδους οικονομικών δυσκολιών (Biroi, 2012).

Μια ακόμα σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η είσοδος της Κίνας στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς, ο εξωτερικός της προσανατολισμός, η ενθάρρυνση των εξαγωγών από ξένες κεφαλαιουχικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην Κίνα και εκμεταλλεύονται τους χαμηλούς μισθούς της εργασίας καθώς και την πολιτική σταθερότητα. Αυτό έδωσε τη δυνατότητα στην Κίνα να καταγράψει πρωτοφανείς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και να συγκαταλέγεται ανάμεσα στις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις. Ομοίως η Ινδία έχει επίσης εισέλθει στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, ιδιαίτερα στον προγραμματισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών, με εκτενή εξωτερική ανάθεση από τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Πριν από την Κίνα και την Ινδία, η Ιρλανδία επίσης, μια από τις σχετικά φτωχές ευρωπαϊκές χώρες του πρόσφατου παρελθόντος, είχε προσαρμόσει επιτυχώς την οικονομία της στα νέα οικονομικά δεδομένα και κατέστη σήμερα κατά πολύ πλουσιότερη. Ακόμα και η Τουρκία έχει εισέλθει στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης με διευρυμένες εξαγωγές από την αυτοκινητοβιομηχανία, τις ηλεκτρικές συσκευές και τα υφάσματα, που προορίζονται για τη Ρωσία, την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή. Τέλος, πολλές κομμουνιστικές χώρες, ακολουθώντας το κινέζικο παράδειγμα, προσπαθούν επίσης να προσελκύσουν δυτικές ροές ιδιωτικών κεφαλαίων. Ο κατάλογος περιλαμβάνει το Βιετνάμ, ενώ και η Κούβα πιθανότατα θα ακολουθήσει την ίδια κατεύθυνση.

Ιδιαίτερα στη δεκαετία του 2000 ωστόσο, αυτή τη φορά παρατηρήθηκε ένα αντίστροφο ενδιαφέρον σε κάποιες χώρες της Λατινικής Αμερικής. Αυτές οι χώρες έπρεπε να συνεχίσουν μια μακρά μάχη ενάντια στις πολύ μεγάλες

διαφορές στην κατανομή του εισοδήματος. Παρόλο που ήταν απογοητευμένες με το μοντέλο της κλειστής οικονομίας πριν από τη δεκαετία του 1970 και είχαν στραφεί προς την οικονομία της αγοράς και προς έναν εξωτερικό προσανατολισμό, τα κοινωνικά προβλήματα σε αρκετές περιπτώσεις δεν επιλύθηκαν επαρκώς. Ως εκ τούτου, πολλοί απέρριψαν την οικονομία της αγοράς και τον εξωτερικό προσανατολισμό ως «συναίνεση της Ουάσιγκτον»¹² και επέστρεψαν για άλλη μια φορά στις σοσιαλιστικές στρατηγικές, τον αυξημένο ρόλο του κράτους, στον προστατευτισμό και τον παρεμβατισμό. Ο κατάλογος τέτοιων χωρών περιλαμβάνει τη Βενεζουέλα, τη Βολιβία, την Αργεντινή, τη Βραζιλία και το Μεξικό. Ο χρόνος θα δείξει ποιες θα είναι οι μελλοντικές εξελίξεις στις χώρες της Λατινικής Αμερικής.

Σήμερα λοιπόν, μέσω των νέων τεχνολογιών, δημιουργείται ένας ενιαίος οικονομικός χώρος, ο οποίος στηρίζεται όχι μόνο στην αλληλοσύνδεση των εθνικών οικονομιών των κρατών που αποτελούν μέρος της αλυσίδας, αλλά και στη δημιουργία ισχυρών δεσμών οικονομικής αλληλεξάρτησης. Η ανάπτυξη των μεταφορών και της τεχνολογίας των επικοινωνιών, υπήρξαν ο καταλύτης στην έκρηξη των διεθνών συναλλαγών, φυσικών και οικονομικών. Η κινητικότητα των κεφαλαίων είναι πλέον σχεδόν ελεύθερη σε πάρα πολλές χώρες, οι οποίες μείωσαν σημαντικά ή και εγκατέλειψαν τους διεθνείς ελέγχους κεφαλαίων. Έτσι λοιπόν, η άνευ προηγουμένου κινητικότητα των κεφαλαίων, σε συνδυασμό με τη ραγδαία ανάπτυξη των σύγχρονων τεχνολογιών σε επικοινωνίες και πληροφορική, είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη φάση αυτή. Όμως, με την ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου και των διεθνών κεφαλαιαγορών, η ευχέρεια χάραξης πολιτικής από τα κράτη συρρικνώθηκε και οι εξωτερικοί περιορισμοί άρχισαν να παίζουν καθοριστικό ρόλο. Οι φωνές που κάνουν λόγο για εκμηδένιση της πολιτικής δύναμης των κρατών πληθαίνουν. Οι ίδιες φωνές αναφέρονται σε πλήρη καθοδήγηση των εθνικών οικονομιών από διεθνείς οργανισμούς και διάφορα κέντρα αποφάσεων, εντός και εκτός

¹² Η Συναίνεση της Ουάσιγκτον είναι ένα σύνολο δέκα συνταγών οικονομικής πολιτικής, που θεωρούνται ότι αποτελούν το «τυποποιημένο» πακέτο μεταρρυθμίσεων, που προωθείται για τις αναπτυσσόμενες χώρες που έχουν υποστεί κρίση, από ιδρύματα που εδρεύουν στην Ουάσιγκτον, όπως ΔΝΤ, η ΠΤ και το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ. Οι συνταγές περιλάμβαναν πολιτικές προώθησης της ελεύθερης αγοράς σε τομείς όπως η μακροοικονομική σταθεροποίηση, το οικονομικό άνοιγμα τόσο στο εμπόριο όσο και στις επενδύσεις και η επέκταση των δυνάμεων της αγοράς στην εγχώρια οικονομία.

αυτών. Σε κάθε περίπτωση, αυτά τα θέματα θα μας απασχολήσουν στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο – ΜΟΡΦΕΣ – ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Οι περισσότεροι άνθρωποι όταν μιλούν για παγκοσμιοποίηση, έχουν βέβαια κατά νου την οικονομική παγκοσμιοποίηση, που είναι όμως μια μόνο όψη (ή μια συνιστώσα) – ωστόσο βέβαια η κύρια – του φαινομένου αυτού. Θα μπορούσε όμως κανείς να μιλήσει ακόμα και για τεχνολογική, πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική παγκοσμιοποίηση. Έτσι, η τεχνολογική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στις νέες τηλεπικοινωνιακές τεχνολογίες και στην επανάσταση της πληροφορικής. Η πολιτική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην παρακμή του έθνους-κράτους (τουλάχιστον σε ότι αφορά την οικονομική κυριαρχία). Αναφέρεται όμως και στην άτυπη πολιτική διακυβέρνηση σε παγκόσμιο επίπεδο, που έχει ήδη δημιουργηθεί με την ανάδυση μιας υπερεθνικής ελίτ, η οποία αποτελεί την συμπληρωματική πολιτική έκφραση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Η πολιτιστική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην παρούσα ομογενοποίηση της κουλτούρας, όπως εκφράζεται για παράδειγμα από το γεγονός ότι σχεδόν άπαντες στο σημερινό «παγκόσμιο χωριό», βλέπουν τις ίδιες τηλεοπτικές σειρές και καταναλώνουν – ή επιθυμούν να καταναλώνουν – τα ίδια προϊόντα. Τέλος, η κοινωνική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην ομογενοποίηση του σύγχρονου τρόπου ζωής, ο οποίος βασίζεται σε μια ατομιστική και καταναλωτική κουλτούρα.

Πέρα από τις προαναφερόμενες αυτές μορφές όμως, υπάρχουν και πολλές άλλες οι οποίες είτε παλαιότερα είτε πιο πρόσφατα, έχουν εισέλθει στο καθημερινό λεξιλόγιο των επιστημόνων και ακαδημαϊκών. Έτσι, αναφερόμαστε πλέον και στην τεχνολογική, στην θρησκευτική, στη στρατιωτική, στην χρηματοπιστωτική, στην περιβαλλοντική παγκοσμιοποίηση, στην παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης και της μετανάστευσης, καθώς και σε πολλές άλλες ακόμα μορφές (Μπιτζένης, 2009).

Αυτές οι όψεις της παγκοσμιοποίησης, αν και είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετες, υποστηρίζεται ότι καθορίζονται από την οικονομική συνιστώσα τους. Αυτό είναι άλλωστε και το αναμενόμενο, καθώς σε μια οικονομία της αγοράς, το οικονομικό στοιχείο είναι εκείνο που κυριαρχεί σε μια κοινωνία.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε πως το γεγονός αυτό δεν αποκλείει την αυτονομία των υπολοίπων. Με άλλα λόγια, η σχέση ανάμεσα στις διάφορες όψεις της παγκοσμιοποίησης, είναι μια σχέση αυτονομίας και αλληλεξάρτησης. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, στην οποία η οικονομική παγκοσμιοποίηση προωθείται από την τεχνολογική, ταυτόχρονα όμως ενισχύεται από την πολιτική παγκοσμιοποίηση, η οποία αποτελεί το αναγκαίο συμπλήρωμα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, η κοινωνική και η πολιτιστική παγκοσμιοποίηση, συνιστούν αναπόφευκτες συνέπειες της οικονομικής συνιστώσας (Φωτόπουλος, 2003).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούμε λίγο πιο αναλυτικά σε δυο από τις κυριότερες μορφές της παγκοσμιοποίησης, ήτοι στην πολιτική και την πολιτιστική, αφήνοντας την οικονομική παγκοσμιοποίηση, ως την κυριότερη συνιστώσα, στο επόμενο υποκεφάλαιο.

Ξεκινώντας από την πολιτική παγκοσμιοποίηση, αυτή εκδηλώνεται θεσμικά, λειτουργικά και συμβολικά και αφορά στο κράτος, στην πολιτική και στο παγκόσμιο σύστημα. Η συνολική πολιτισμική μεταβολή που συντελείται σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο, επιφέρει την λειτουργική αποδυνάμωση και τη συμβολική απαξίωση του έθνους. Σταδιακά, η εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία του έθνους-κράτους περιορίζεται σημαντικά. Επέρχεται συρρίκνωση των λειτουργιών και δυνατοτήτων του κράτους, με αποτέλεσμα αυτό να χάνει το μονοπώλιο άσκησης νόμιμης βίας και να μετατρέπεται σε απλό μηχανισμό τοπικής διαχείρισης και σε εκφραστή μιας παγκόσμιας υπερεθνικής τάξης (Μουστάκα, 2013). Ταυτόχρονα, ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός των πολυεθνικών εταιρειών, δε μειώνει μόνο το εύρος και την εμβέλεια των αποφάσεων του εθνικού κράτους, αλλά επιπλέον αφαιρεί από αυτό σημαντικούς πόρους (κυρίως μέσω της φορολογίας), τους οποίους θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για την κάλυψη άλλων λειτουργιών, όπως για παράδειγμα, αυτές της υγείας και της εκπαίδευσης.

Επιπρόσθετα, η επικράτηση της παγκοσμιοποίησης και στο πολιτικό επίπεδο, συνέβαλε στη δημιουργία και άνοδο διάφορων εθνικιστικών και φονταμενταλιστικών κινημάτων, θέτοντας με αυτό τον τρόπο σε κίνδυνο τον θεσμό της δημοκρατίας και τις ατομικές ελευθερίες. Η ουσία της δημοκρατίας έχει αλλάξει, καθώς η εξουσία έχει περάσει από τα χέρια των λαών στα χέρια

υπερεθνικών οργανισμών, οι οποίοι με την επιρροή και το ειδικό βάρος τους, αποδυναμώνουν σταδιακά το έθνος-κράτος, το οποίο έχει καταλήξει να λειτουργεί ως απλός μεσολαβητής και φορέας νομιμοποίησης των αποφάσεων των ως άνω οργανισμών. Οι οργανισμοί αυτοί με τη σειρά τους, λειτουργούν ως μεσολαβητές και φορείς νομιμοποίησης των πολιτικών στρατηγικών των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Ωστόσο, δεν απουσιάζει και ο αντίλογος, κατά τον οποίο τα κράτη-μέλη παραμένουν κυρίαρχα, όμως επειδή σε κάποιο βαθμό δεσμεύονται απέναντι στους υπερεθνικούς οργανισμούς, από τις μεταξύ τους συμφωνίες, υποχρεούνται να ενσωματωθούν σε αυτούς, σχηματίζοντας ομάδες (Samir, 2011).

Στην αντίπερα όχθη, η πολιτιστική παγκοσμιοποίηση που προωθήθηκε από την ανάπτυξη της τεχνολογίας επικοινωνιών και την παγκόσμια ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων, με την προώθηση της δυτικής κουλτούρας και του τρόπου ζωής, αρχικά έγινε αντιληπτή και αντιμετωπίστηκε σαν μια διαδικασία ομογενοποίησης. Στην βασική του διάσταση, ο όρος «πολιτισμός» αναφέρεται κυρίως στην πνευματική ανάπτυξη και εξέλιξη των ανθρώπων, στη γνώση και εξέλιξη της επιστήμης σε όλες τις μορφές της και στα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος γενικότερα. Στην πιο απλοϊκή του μορφή, ο όρος αναφέρεται στα βιώματα ενός λαού, στον τρόπο ζωής του, όπως αυτός εκφράζεται μέσα από τα ήθη, τα έθιμά του, τη θρησκεία του και την κοινωνική του οργάνωση (Κατράκης, 2012). Ενώ λοιπόν, η πρώτη μορφή του πολιτισμού, τα προϊόντα του ανθρώπινου πνεύματος, είναι από τη φύση τους «παγκοσμιοποιημένα» και δε νοείται εθνική ιδιοποίησή τους, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τη βιωματική μορφή του πολιτισμού. Στην πρώτη, τα προϊόντα της διανοήσεως, ανεξάρτητα από τον τόπο «παραγωγής τους», πρέπει να διακινούνται σε κάθε γωνιά της γης ως αποκτήματα συνολικά του ανθρώπινου πνεύματος. Πρόκειται δηλαδή για αγαθά που ανήκουν στο ανθρώπινο γένος, ανεξάρτητα από τη φυλή, τη γλώσσα, το χρώμα, το θρήσκευμα ή την καταγωγή του δημιουργού και των αποδεκτών τους, γι' αυτό και δεν πρέπει να γνωρίζουν σύνορα ή άλλου είδους εμπόδια (Κατράκης, 2012). Η ανάπτυξη των διαπολιτισμικών επαφών, η δημιουργία μιας παγκόσμιας κουλτούρας (δυτικοποίηση του πολιτισμού), καθώς και η παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης που εμφανίζεται με την αύξηση της ροής των πληροφοριών

μεταξύ γεωγραφικά μακρινών περιοχών, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης.

Κλείνοντας το υποκεφάλαιο με τις μορφές της παγκοσμιοποίησης, αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά και σε δυο ακόμα μορφές, αυτές της περιβαλλοντικής παγκοσμιοποίησης και της παγκοσμιοποίησης του μεταναστευτικού ζητήματος. Ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της παγκοσμιοποίησης αποτελεί η περιβαλλοντική συνιστώσα της. Η προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη, η τεχνολογική πρόοδος και η χρήση της επιστημονικής γνώσης για την αξιοποίηση των φυσικών πόρων σε βάρος του περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με την εκ των υστέρων προσπάθεια αποκατάστασης των περιβαλλοντικών συστημάτων, είχε ως αποτέλεσμα την σημαντική υποβάθμιση αυτού. Ως συνέπεια, έχουμε να αντιμετωπίσουμε φαινόμενα όπως η εξάντληση των φυσικών και ενεργειακών πόρων, η καταστροφή οικοσυστημάτων, η έλλειψη νερού, η τρύπα του όζοντος και το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Η απορρύθμιση του παγκόσμιου κλίματος, προκάλεσε την ανατροπή της παγκόσμιας οικολογικής ισορροπίας, την επιδείνωση ακραίων φαινομένων, τη συχνότερη εναλλαγή καιρικών φαινομένων, καθώς και την αύξηση φυσικών καταστροφών. Εν προκειμένω, αξίζει να αναφέρουμε πως η αποσταθεροποίηση του παγκόσμιου κλίματος, έχει προκαλέσει μια σειρά από παράπλευρες επιπτώσεις μεταξύ άλλων και στην ανάπτυξη των χωρών, καθώς η παραγωγή και κατανάλωση της ενέργειας, η βιομηχανία, η γεωργία, οι μεταφορές, ακόμα και ο τουρισμός, επηρεάζονται και πλήττονται άμεσα (Ευθυμιόπουλος & Μοδινός, 2002).

Με την έκρηξη της παγκοσμιοποίησης συνδέεται όμως και η έξαρση του μεταναστευτικού ζητήματος. Ιστορικά δε, οι μετακινήσεις εργατικών χεριών πάντοτε πύκνωναν όποτε αναδύοταν ένα κύμα παγκοσμιοποίησης, δηλαδή όποτε το καπιταλιστικό σύστημα βρισκόταν σε φάση διεύρυνσης των σχέσεων εξάρτησης μητρόπολης-περιφέρειας. Οι επικριτές της, ωστόσο, επισημαίνουν τον συσχετισμό μεταξύ της μετανάστευσης και της τεράστιας ανάπτυξης φτωχών συνοικιών σε πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουν πως η κυκλική φύση του καπιταλισμού, η αυξημένη ζήτηση για ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό σε σχέση με το ανειδίκευτο και οι αρνητικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης και ιδιαίτερα οι απότομες βελτιώσεις και

επιδεινώσεις της οικονομίας ανά τον κόσμο, συμβάλλουν δραστικά στην ανισότητα και τη μη ομοιόμορφη κατανομή του νέου πλούτου στην τεράστια ανάπτυξη των φτωχογειτονιών (Μπιτζένης, 2009).

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Είναι φανερό, ότι όταν μιλούν πολλοί για τα καλά της παγκοσμιοποίησης και αναφέρονται σε τεχνολογικές εξελίξεις, όπως για παράδειγμα το internet, το οποίο μπορούν να το χρησιμοποιούν σήμερα οι ομάδες που μετέχουν στο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης για τον συντονισμό της δράσης τους, απλώς συγχέουν την οικονομική παγκοσμιοποίηση με τις άλλες μορφές της, όπως τις αναλύσαμε παραπάνω. Θεωρώντας λοιπόν δεδομένο ότι η κύρια συνιστώσα της παγκοσμιοποίησης είναι η οικονομική, ας δούμε τι ακριβώς εννοούμε με τον όρο αυτό. Αρχικά όμως, θα πρέπει να κάνουμε την βασική διάκριση μεταξύ της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και της διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς.

Η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην περίπτωση μιας παγκόσμιας οικονομίας χωρίς σύνορα, στην οποία ο οικονομικός εθνικισμός έχει εξαλειφθεί και η ίδια η παραγωγή έχει διεθνοποιηθεί, με την έννοια ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν γίνει α-κρατικά σώματα που εμπλέκονται σε έναν ενιαίο εσωτερικό καταμερισμό της εργασίας, ο οποίος καλύπτει πολλές χώρες. Από την άλλη πλευρά, η διεθνοποίηση αναφέρεται στην περίπτωση όπου οι αγορές έχουν μεν διεθνοποιηθεί, με την έννοια των ανοιχτών συνόρων για την ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου, της εργασίας και των εμπορευμάτων, αλλά τα έθνη-κράτη εξακολουθούν να υπάρχουν και να μοιράζονται την εξουσία με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, σε ένα σύστημα στο οποίο ο ρόλος του κράτους περιορίζεται προοδευτικά στο να εξασφαλίζει ένα σταθερό πλαίσιο για την οικονομικά αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς. (Φωτόπουλος, 2003).

Η σημερινή οικονομία της αγοράς είναι πολύ διαφορετική από αυτήν του περασμένου αιώνα, ακόμα και από αυτήν που επικρατούσε μόλις πενήντα χρόνια πριν. Η νέα μορφή της οικονομίας της αγοράς, αντιπροσωπεύει μια δομική αλλαγή, τη μετάβαση σε μια νέα μορφή νεωτερικότητας και όχι απλώς μια αλλαγή στην οικονομική πολιτική, όπως υποστηρίζουν μερικοί. Υπό αυτή την έννοια, η σημερινή παγκοσμιοποίηση είναι πράγματι ένα νέο φαινόμενο,

παρόλο που είναι το αποτέλεσμα της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς, η οποία εγκαθιδρύθηκε δυο αιώνες πριν.

Η σημερινή οικονομική παγκοσμιοποίηση χαρακτηρίζεται από δυο θεμελιώδη στοιχεία. Αυτά είναι:

- Πρώτον, οι ανοικτές αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων, που καθιερώνονται καθολικά από διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΠΟΕ και επιβάλλονται από οργανισμούς όπως το ΔΝΤ και η ΠΤ και
- Δεύτερον, οι ελαστικές αγορές εργασίας, που επιβάλλονται από τους ίδιους οργανισμούς καθώς και από πολυμερείς συνθήκες, όπως οι συνθήκες Μάαστριχτ-Άμστερνταμ όσον αφορά την ΕΕ, ή οι συνθήκες που καθιέρωσαν την NAFTA¹³.

Τα άλλα χαρακτηριστικά της σημερινής οικονομικής παγκοσμιοποίησης, όπως η κατάργηση του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, οι ιδιωτικοποιήσεις, η δραστική μείωση του κράτους πρόνοιας, η αναδιανομή του φορολογικού βάρους υπέρ των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων κλπ, αποτελούν δευτερογενή χαρακτηριστικά και είναι συνέπεια των θεμελιωδών χαρακτηριστικών που αναφέρθηκαν παραπάνω (Φωτόπουλος, 2003).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Rajan, ο οποίος θεωρεί ότι η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, σε γενικές γραμμές, ορίζεται ως η συρρίκνωση των οικονομικών αποστάσεων (δηλαδή το κόστος της επιχειρηματικής δραστηριότητας) μεταξύ των εθνών και ότι η οικονομική παγκοσμιοποίηση ειδικότερα, αποτελείται από δυο ξεχωριστές, αλλά όχι απαραίτητα αλληλοαποκλειόμενες συνιστώσες: α) την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής και του εμπορίου και β) την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της κίνησης κεφαλαίων (Rajan, 2001). Περαιτέρω, σύμφωνα με τους Baldwin & Martin, αυτές οι δυο συνιστώσες, ενισχύονται και υποκινούνται από τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι οι καινοτομίες και η πρόοδος στον τομέα των μεταφορών και των τεχνολογιών πληροφοριών και

¹³ NAFTA: North America Free Trade Agreement (Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής). Ήταν μια συμφωνία που υπεγράφη από τον Καναδά, το Μεξικό και τις ΗΠΑ και δημιούργησε ένα τριμερές εμπορικό μπλοκ στη Βόρεια Αμερική. Το 2020 αντικαταστάθηκε από τη συμφωνία USMCA (United States-Mexico-Canada Agreement), χωρίς ωστόσο να εισαγάγει μεγάλες αλλαγές.

επικοινωνιών, όπως π.χ το διαδίκτυο. Ο δεύτερος παράγοντας είναι η ώθηση από τα διάφορα διεθνή όργανα, για την παγκόσμια οικονομική φιλελευθεροποίηση, δηλαδή την πρόβλεψη και εφαρμογή πολιτικών για την επιβολή όσο το περισσότερο μειωμένων φραγμών στο εμπόριο και τις επενδύσεις. Τρίτος και τελευταίος παράγοντας είναι η στροφή στις αντιλήψεις σχετικά με τον κατάλληλο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η εκάστοτε κυβέρνηση και η σχεδόν παγκόσμια συνείδηση της ανάγκης για εκτεταμένη και συνετή χρήση των κινήτρων της αγοράς, με στόχο την οικονομική επιτυχία (Baldwin & Martin, 1999).

Από την πλευρά του, ο Shangquan¹⁴ υποστηρίζει πως η οικονομική παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στην αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των οικονομιών σε παγκόσμιο επίπεδο, που παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης κλίμακας του διασυνοριακού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, της κίνησης του διεθνούς κεφαλαίου καθώς και της ευρείας και ταχείας διάδοσης των τεχνολογιών. Το φαινόμενο αυτό αντανακλά την συνεχή επέκταση και την αμοιβαία ολοκλήρωση των συνόρων της αγοράς και συνιστά πλέον μια μη αναστρέψιμη τάση οικονομικής ανάπτυξης σε ολόκληρο τον κόσμο. Σύμφωνα με τον γνωστό Κινέζο οικονομολόγο, η ραγδαία αυξανόμενη σημασία των πληροφοριών σε όλα τα είδη των παραγωγικών δραστηριοτήτων και η αγοραιοποίηση (marketization), αποτελούν τις δυο κύριες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Με άλλα λόγια, η ταχεία παγκοσμιοποίηση των οικονομιών του κόσμου τα τελευταία χρόνια, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συνεχή ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, η οποία συνέβαλε στην ταχεία εξάπλωση του οικονομικού συστήματος της αγοράς σε όλο τον κόσμο, καθώς κατέστησε εφικτή την ανάπτυξή του με βάση την αύξηση του διασυνοριακού καταμερισμού εργασίας στο επίπεδο των αλυσίδων παραγωγής των επιχειρήσεων των διαφόρων χωρών (Shangquan, 2000).

Μια παρόμοια άποψη έχει και ο Ρώσος οικονομολόγος Filipenko, ο οποίος θεωρεί ότι, το άνοιγμα των αγορών που επήλθε με την σταδιακή κατάργηση των προστατευτικών μέτρων και κυρίως του δασμού ως προς τις

¹⁴ Ο Gao Shangquan ήταν Κινέζος οικονομολόγος. Διετέλεσε αντιπρόεδρος της Επιτροπής Μεταρρυθμίσεων του Εθνικού Οικονομικού Συστήματος, από το 1985 έως το 1993.

εισαγωγές, η ενίσχυση των εξαγωγών με την προμοδότηση των επιχειρήσεων και με την παροχή φορολογικών ελαφρύνσεων, η επίδραση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορικής, ο νέος τρόπος παραγωγής που στηρίζεται σε ευέλικτες μορφές εργασιακών σχέσεων, η αυξανόμενη δραστηριότητα συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων σε διαφορετικά κράτη και η διακίνηση της γνώσης γενικότερα, αποτελούν τις βασικότερες κινητήριες δυνάμεις που έδωσαν ώθηση στην έναρξη και την εξέλιξη της διαδικασίας της οικονομικής παγκοσμιοποίησης (Filipenko, 2010).

Τέλος, κατά τον Schmukler¹⁵, οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις καθώς και η απελευθέρωση του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος και της κίνησης κεφαλαίων, συνέβαλαν στην εξάπλωση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Οι κύριοι παράγοντες που ωθούν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, είναι οι κυβερνήσεις, οι ιδιώτες επενδυτές, οι δανειολήπτες και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ο καθένας από αυτούς τους παράγοντες συμβάλλει ανάλογα με τις δυνάμεις του στην οικονομική ολοκλήρωση των χωρών. Πιο αναλυτικά, οι κυβερνήσεις αποτελούν έναν από τους κύριους παράγοντες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, καθώς έχουν τη δυνατότητα να άρουν τους εθνικούς περιορισμούς στον εγχώριο χρηματοπιστωτικό τομέα και τη διακίνηση των κεφαλαίων του ισοζυγίου πληρωμών. Οι δανειολήπτες και επενδυτές, συμπεριλαμβανομένων των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων, έχουν καταστεί κύριοι παράγοντες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, καθώς με τη δυνατότητα του εξωτερικού δανεισμού, οι επιχειρήσεις και οι ιδιώτες μπορούν να χαλαρώσουν τους οικονομικούς τους περιορισμούς, προκειμένου να επιτύχουν την εξομάλυνση της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν εναλλακτικές λύσεις χρηματοδότησής τους, αντλώντας κεφάλαια απευθείας μέσω ομολόγων, επιτυγχάνοντας έτσι τη μείωση του κόστους του κεφαλαίου και την αύξηση της ρευστότητας.

Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, μέσω της διεθνοποίησης των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, αποτελούν επίσης μια σημαντική κινητήρια

¹⁵ Ο Sergio Schmukler είναι Διευθυντής Έρευνας Μακροοικονομίας και Ανάπτυξης στην Αναπτυξιακή Ερευνητική Ομάδα της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το ερευνητικό του πεδίο είναι τα διεθνή χρηματοοικονομικά και οι διεθνείς χρηματοοικονομικές αγορές και ιδρύματα.

δύναμη της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Σε παγκόσμιο επίπεδο, τα επιτεύγματα στον τομέα της τεχνολογίας και των πληροφοριών, έχουν μειώσει αισθητά τη σημασία της γεωγραφίας, καθώς επιτρέπουν διεθνείς εταιρείες να εξυπηρετούν αρκετές αγορές από μια μόνο τοποθεσία. Στις ανεπτυγμένες χώρες, ο αυξημένος ανταγωνισμός οδήγησε τις τράπεζες και άλλες μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες, να επιδιώξουν την επένδυση των μεριδίων τους σε νέες επιχειρήσεις και αγορές, την προσέλκυση πελατών από άλλες χώρες κλπ. Επιπλέον, η απελευθέρωση των κανονιστικών συστημάτων, άνοιξε την πόρτα στις διεθνείς επιχειρήσεις για τη συμμετοχή τους στις τοπικές αγορές. Η μακροοικονομική σταθεροποίηση, η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και τα ισχυρότερα θεμελιώδη μεγέθη στις αναδυόμενες αγορές, εξασφάλισαν ένα πιο ελκυστικό κλίμα για τις ξένες επενδύσεις (Schmukler, 2004).

ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Όπως αναλύσαμε και παραπάνω, η παγκοσμιοποίηση θεωρείται ότι αποτελεί μια διαδικασία σύνθετης αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης σε διάφορα πεδία της ζωής, κυρίως όμως στο οικονομικό πεδίο. Το κατά πόσο μια χώρα, είτε ατομικά είτε στο πλαίσιο της συμμετοχής της σε διάφορους διεθνείς οργανισμούς, θεωρείται ότι έχει επηρεαστεί ή και επηρεάζει αντίστοιχα τις σχέσεις της με τις άλλες χώρες στο διεθνές επίπεδο, καθώς και το κατά πόσο υπάρχει μια σχέση αλληλεξάρτησης της οικονομίας της με τις διεθνείς αγορές, είναι πολύ δύσκολο να καταγραφεί. Ο λόγος είναι οφθαλμοφανής. Η παγκοσμιοποίηση ως όρος, θεωρείται αρκετά πολύπλοκος και αόριστος εξαιτίας των πολλαπλών μορφών της. Υπάρχει βέβαια η δυνατότητα μέτρησης των διάφορων μορφών της παγκοσμιοποίησης με ποσοτικούς δείκτες οι οποίοι αντικατοπτρίζουν τη διαδικασία (process), ωστόσο αυτές οι μετρήσεις δε μπορούν να προσδώσουν μια συνολική εικόνα για την πορεία της παγκοσμιοποίησης (Μποζίνης, 2006).

Για να επιτευχθεί αυτό, να γίνει δηλαδή μια ποσοτική μέτρηση, έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί διάφοροι δείκτες που έχουν σαν σκοπό να καταγράψουν τις οικονομικές, πολιτικές αλλά και κοινωνικές διαστάσεις του επηρεασμού ή της συμμετοχής της κάθε χώρας στην παγκοσμιοποίηση. Είτε

στην απλή είτε στη σύνθετη μορφή τους, αυτοί οι δείκτες που έχουν προταθεί τα τελευταία τουλάχιστον 20 χρόνια, μας δίνουν μια πολύ καλή εικόνα του βαθμού παγκοσμιοποίησης των διαφόρων χωρών και βοηθούν στο να γνωρίζουμε τις επιπτώσεις του φαινομένου αλλά και τους τρόπους αντιμετώπισής του. Ενδεικτικά, κάποιοι από αυτούς τους δείκτες είναι ο δείκτης AT Kearney/Foreign Policy, ο δείκτης KOF, ο δείκτης του Μάαστριχτ (MGI), ο δείκτης παγκοσμιοποίησης βάσει ατόμων (PBGI), ο δείκτης CSGR, ο δείκτης Ernst & Young κ.α. Για λόγους οικονομίας, παρακάτω θα παρουσιάσουμε τους δυο πρώτους δείκτες, ως τους κατά γενική ομολογία ευρύτερα χρησιμοποιούμενους και αναφερόμενους δείκτες παγκοσμιοποίησης σήμερα.

Δείκτης Παγκοσμιοποίησης KOF¹⁶

Βάσει του δείκτη KOF, η παγκοσμιοποίηση ορίζεται ως μια διαδικασία κατάργησης των εθνικών συνόρων και ενσωμάτωσης μιας χώρας στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Ο δείκτης αυτός αναλύει τις τρεις θεμελιώδεις διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης (Πίνακας 1), ήτοι την οικονομική, την πολιτική και την κοινωνική.

Πίνακας 1. Δομή του δείκτη παγκοσμιοποίησης KOF

2020 Globalisation Index: Structure, variables and weights			
Globalisation Index, de facto	Weights	Globalisation Index, de jure	Weights
Economic Globalisation, de facto	33.3	Economic Globalisation, de jure	33.3
Trade Globalisation, de facto	50.0	Trade Globalisation, de jure	50.0
Trade in goods	38.5	Trade regulations	25.8
Trade in services	45.1	Trade taxes	25.3
Trade partner diversity	16.4	Tariffs	25.4
Trade agreements		23.5	
Financial Globalisation, de facto	50.0	Financial Globalisation, de jure	50.0
Foreign direct investment	27.3	Investment restrictions	32.2
Portfolio investment	16.9	Capital account openness	38.7
International debt	25.7	International Investment Agreements	29.1
International reserves		3.2	
International income payments		26.9	
Social Globalisation, de facto	33.3	Social Globalisation, de jure	33.3
Interpersonal Globalisation, de facto	33.3	Interpersonal Globalisation, de jure	33.3
International voice traffic	20.0	Telephone subscriptions	40.6
Transfers	21.8	Freedom to visit	32.4
International tourism	21.2	International airports	27.0
International students		20.4	
Migration		16.6	

¹⁶ Ινστιτούτο Οικονομικής Έρευνας Konjunkturforschungsstelle στο ETH Ζυρίχης.

Informational Globalisation, de facto	33.3	Informational Globalisation, de jure	33.3
Used internet bandwidth	43.2	Television access	35.7
International patents	23.6	Internet access	42.0
High technology exports	33.2	Press freedom	22.3
Cultural Globalisation, de facto	33.3	Cultural Globalisation, de jure	33.3
Trade in cultural goods	28.0	Gender parity	26.2
Trade in personal services	24.3	Human capital	41.2
International trademarks	11.1	Civil liberties	32.6
McDonald's restaurant		20.9	
IKEA stores		15.7	
Political Globalisation, de facto	33.3	Political Globalisation, de jure	33.3
Embassies	36.2	International organisations	36.0
UN peace keeping missions	26.1	International treaties	33.6
International NGOs	37.7	Treaty partner diversity	30.4

Ειδικότερα, η οικονομική πτυχή του ΚΟΦ, εξετάζει τον όγκο του εμπορίου, τις ροές εμπορευμάτων, κεφαλαίων και υπηρεσιών και τις εισροές και εκροές επενδύσεων. Επιπλέον, αντιστακτικά και την αντίληψη που υπάρχει για τα χρηματιστήρια. Επομένως, μέσω του ΚΟΦ, μπορούμε να συνάγουμε συμπεράσματα αναφορικά με τα μέτρα προστατευτισμού της εγχώριας οικονομίας σε όρους εμπορίου και κίνησης κεφαλαίου, που ενδεχομένως να υφίστανται για κάθε μια χώρα ξεχωριστά. Από την άλλη, η πολιτική πτυχή της παγκοσμιοποίησης του ΚΟΦ, εξετάζει στοιχεία όπως ο αριθμός των διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει μια χώρα, ο αριθμός των ειρηνευτικών αποστολών στις οποίες συνεισφέρει τους πόρους της κ.α. Τέλος, η κοινωνική πτυχή εκφράζει και αντιστακτικά το μέγεθος των ιδεών και της πληροφόρησης που ανταλλάσσονται σε κοινωνικό επίπεδο μεταξύ δυο ή περισσότερων χωρών.

Ο πρώτος που εισήγαγε αυτή τη διαδικασία ήταν ο Axel Dreher¹⁷, ο οποίος θεωρείται και ο εμπνευστής του δείκτη. Τα τρία πεδία του δείκτη ΚΟΦ περιλαμβάνουν αριθμό υπο-δεικτών, ο καθένας εκ των οποίων έχει διαφορετικό συντελεστή στο συνολικό αποτέλεσμα. Ο κάθε υπο-δείκτης λαμβάνει έναν αριθμό από το 1 έως το 100, όπου η μεγαλύτερη τιμή δηλώνει και τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην παγκοσμιοποίηση.

¹⁷ Axel Dreher: Γερμανός οικονομολόγος. Έχει διατελέσει καθηγητής οικονομικών και ένα από τα πεδία που ασχολήθηκε ήταν αυτό της οικονομικής ανάπτυξης και ιδιαίτερα της παγκοσμιοποίησης.

Στον επόμενο πίνακα (Πίνακας 2), βλέπουμε την κατάταξη των χωρών παγκοσμίως, για το έτος 2018 (το τελευταίο έτος που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία). Παρατηρούμε ότι κορυφαία επίδοση έχει επιτύχει η Ελβετία, ενώ αξιοσημείωτο θεωρείται και το γεγονός ότι στις πρώτες 30 θέσεις βρίσκονται 25 ευρωπαϊκές χώρες, με την Ελλάδα να καταλαμβάνει την 21^η θέση.

Πίνακας 2. Κατάταξη πρώτων 30 χωρών για το έτος 2018 (KOF)

Rank	Country	Globalization Index, Overall
1	Switzerland	90,79
2	Netherlands	90,68
3	Belgium	90,46
4	Sweden	89,44
5	United Kingdom	89,39
6	Germany	88,83
7	Austria	88,56
8	Denmark	87,96
9	Finland	87,70
10	France	87,69
11	Ireland	85,54
12	Norway	85,47
13	Czech Republic	84,88
14	Portugal	84,88
15	Canada	84,18
16	Hungary	83,83
17	Spain	83,81
18	Singapore	83,49
19	Cyprus	83,06
20	Estonia	82,91
21	Greece	82,89
22	Luxembourg	82,82
23	Italy	82,82
24	Slovak Republic	82,66
25	United States	82,28
26	Malaysia	81,55
27	Australia	81,51
28	Slovenia	81,21
29	Croatia	81,19
30	Lithuania	81,15

Δείκτης Παγκοσμιοποίησης A.T Kearney/Foreign Policy

Ο δείκτης A.T Kearney, είναι ένας πολύ αξιόπιστος και ευρέως διαδεδομένος δείκτης μέτρησης της παγκοσμιοποίησης, αυτή τη φορά δίνοντας έμφαση – μεταξύ άλλων - στην παγκοσμιοποίηση των πόλεων. Ο υπολογισμός του βαθμού ένταξης των πόλεων στην παγκοσμιοποίηση, γίνεται βάσει 26 δεικτών, οι οποίοι καλύπτουν 5 βασικές διαστάσεις. α) την επιχειρηματική δραστηριότητα, β) το ανθρώπινο κεφάλαιο, γ) την ανταλλαγή πληροφοριών, δ) την πολιτιστική εμπειρία και ε) την πολιτική συμμετοχή. Πιο αναλυτικά, η

επιχειρηματική δραστηριότητα καταγράφεται βάσει του του αριθμού των σημαντικών παγκόσμιων επιχειρήσεων, την αξία των αγορών κεφαλαίων μιας πόλης και τη ροή των αγαθών μέσω λιμανιών και αεροδρομίων, με τη στάθμιση στα αποτελέσματα του συνολικού δείκτη να είναι 30%. Το ανθρώπινο κεφάλαιο εκτιμά την ικανότητα μιας πόλης να προσελκύει ταλαντούχους επαγγελματίες και φοιτητές μέσω της ποιότητας των πανεπιστημίων της και τον αριθμό του διεθνούς φοιτητικού πληθυσμού, με την αντίστοιχη στάθμιση να είναι στο 30%. Η ανταλλαγή πληροφοριών εξετάζει το πόσο εύκολα διαδίδονται τα νέα και οι πληροφορίες στο εσωτερικό μιας πόλης, βάσει της πρόσβασης σε μεγάλα τηλεοπτικά δίκτυα, του αριθμού των ειδησεογραφικών πρακτορείων εντός της πόλης και της ελευθερίας της έκφρασης του Τύπου. Η στάθμιση στο συνολικό δείκτη είναι 15%. Η πολιτιστική εμπειρία καταγράφει διάφορα στοιχεία όπως ο αριθμός σημαντικών αθλητικών γεγονότων που λαμβάνουν χώρα στην πόλη αυτή, ο αριθμός των μουσείων, των διεθνών τουριστών κλπ, με τη στάθμιση να είναι στο 15%. Τέλος, η πολιτική συμμετοχή εκτιμά πως η πόλη επηρεάζει τον παγκόσμιο πολιτικό διάλογο βάσει του αριθμού των ξένων πρεσβειών, των διεθνών οργανισμών, καθώς και τον αριθμό των πολιτικών συνεδρίων που φιλοξενεί.

Η έκθεση Kearney 2021 Global Cities, αποκαλύπτει ποιες πόλεις είναι οι ηγέτες στον κόσμο και γιατί, καθώς και ποιες πόλεις είναι οι πρωτοπόροι για το μέλλον. Αυτή η έκθεση υπογραμμίζει επίσης παράγοντες που πρέπει να λάβουν υπόψη οι οργανισμοί – από πολυεθνικές εταιρείες έως μη κυβερνητικές οργανώσεις – για να αποφασίσουν που και γιατί να επενδύσουν. Η Βόρεια Αμερική και η Ευρώπη εξακολουθούν να παλεύουν με την πολιτική αβεβαιότητα και τον αυξανόμενο εθνικισμό, γεγονός που εγείρει ερωτήματα σχετικά με τις μακροπρόθεσμες προοπτικές. Ταυτόχρονα, η ισχύς της οικονομίας της Κίνας και το βελτιωμένο άνοιγμα στη Μέση Ανατολή, ωθούν τις πόλεις σε αυτές τις αναδυόμενες περιοχές προς μεγαλύτερη προβολή στην παγκόσμια σκηνή. Ασφαλώς και δεν μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον. Ωστόσο, η έκθεση φωτίζει τα στοιχεία που χρειάζονται οι πόλεις και οι περιφέρειες για να γίνουν και να παραμείνουν άκρως ανταγωνιστικές.

Κάθε μεταβλητή αυτού του δείκτη, κανονικοποιείται στην κλίμακα 0-1, όπου το 1 αντιστοιχεί στην υψηλότερη τιμή που καταγράφηκε μεταξύ όλων των

πόλεων για τη συγκεκριμένη μεταβλητή κατά το υπό εξέταση έτος. Ωστόσο, το μειονέκτημα αυτής της μέτρησης είναι ότι η ανάλυση της διακύμανσης με την πάροδο του χρόνου, για μια συγκεκριμένη πόλη, έχει πολύ μικρή σημασία. Για τον λόγο αυτό, οι κανονικοποιημένες τιμές πολλαπλασιάζονται με ένα συντελεστή κλίμακας, ίσο με τον αριθμό 100 για κάθε τιμή που αναφέρεται στο έτος βάσης (1998) και μεταβάλλεται αναλογικά με την αύξηση ή τη μείωση της μέγιστης τιμής κάθε μεταβλητής, σε σχέση με κάθε έτος (Caselli, 2008).

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 3) φαίνονται οι 30 πιο παγκοσμιοποιημένες πόλεις για το έτος 2021, καθώς και η αντίστοιχη κατάταξή τους για τα έτη από το 2016 έως το 2020.

Πίνακας 3. Κατάταξη των 30 πιο παγκοσμιοποιημένων πόλεων για το έτος 2021.

The top 30 cities in the Global Cities Index							
City	2021 rank	2020 rank	2019 rank	2018 rank	2017 rank	2016 rank	Δ '20-'21
New York	1	1	1	1	1	2	0
London	2	2	2	2	2	1	0
Paris	3	3	3	3	3	3	0
Tokyo	4	4	4	4	4	4	0
Los Angeles	5	7	7	6	8	6	+2 ↑
Beijing	6	5	9	9	9	9	-1 ↓
Hong Kong	7	6	5	5	5	5	-1 ↓
Chicago	8	8	8	8	7	7	0
Singapore	9	9	6	7	6	8	0
Shanghai	10	12	19	19	19	20	+2 ↑
San Francisco	11	13	22	20	23	23	+2 ↑
Melbourne	12	18	16	17	15	15	+6 ↑
Berlin	13	15	14	16	14	16	+2 ↑
Washington, D.C.	14	10	10	11	10	10	-4 ↓
Sydney	15	11	11	15	17	14	-4 ↓
Brussels	16	14	12	10	11	12	-2 ↓
Seoul	17	17	13	12	12	11	0
Moscow	18	20	18	14	18	18	+2 ↑
Madrid	19	16	15	13	13	13	-3 ↓
Toronto	20	19	17	18	16	17	-1 ↓
Boston	21	21	21	24	21	24	0
Amsterdam	22	23	20	22	22	22	+1 ↑
Dubai	23	27	27	28	28	28	+4 ↑
Frankfurt	24	28	28	29	29	29	+4 ↑
Vienna	25	22	25	21	20	19	-3 ↓
Munich	26	24	32	32	36	33	-2 ↓
Istanbul	27	34	26	26	25	25	+7 ↑
Barcelona	28	26	23	23	24	26	-2 ↓
Montreal	29	29	29	27	27	27	0
Zurich	30	31	30	33	32	31	+1 ↑

Source: Kearney 2021 Global Cities Report

Ασφαλώς, όπως προαναφέρθηκε άλλωστε, υπάρχουν και αρκετοί άλλοι δείκτες οι οποίοι χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση για την μέτρηση της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στον δείκτη Μάαστριχτ (Maastricht Globalization Index – MGI). Πρόκειται για έναν σύνθετο δείκτη, ο οποίος αποτελείται από επτά υποδείκτες. Αναπτύχθηκε αρχικά από τους Martens & Raza¹⁸. Ο δείκτης MGI χρησιμοποιεί επτά ομάδες μεταβλητών: α) την παγκόσμια πολιτική, β) την οργανωμένη βία, γ) το παγκόσμιο εμπόριο και την οικονομία, δ) την κοινωνία, ε) τον πολιτισμό, στ) την τεχνολογία και ζ) το περιβάλλον, με σκοπό να καλύψει όλες τις διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι αποτελεί τον μοναδικό δείκτη που συλλαμβάνει την περιβαλλοντική διάσταση της παγκοσμιοποίησης, ενώ περιλαμβάνει και τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά των χωρών που συμμετέχουν στη διαδικασία.

Στους πίνακες παρακάτω, μπορούμε να δούμε την κατάταξη των χωρών του κόσμου για το έτος 2008, σύμφωνα με τον δείκτη MGI (Πίνακας 4) και τη γεωγραφική απεικόνιση των χωρών με βάση τη συνολική τους βαθμολογία, για το ίδιο έτος (Πίνακας 5).

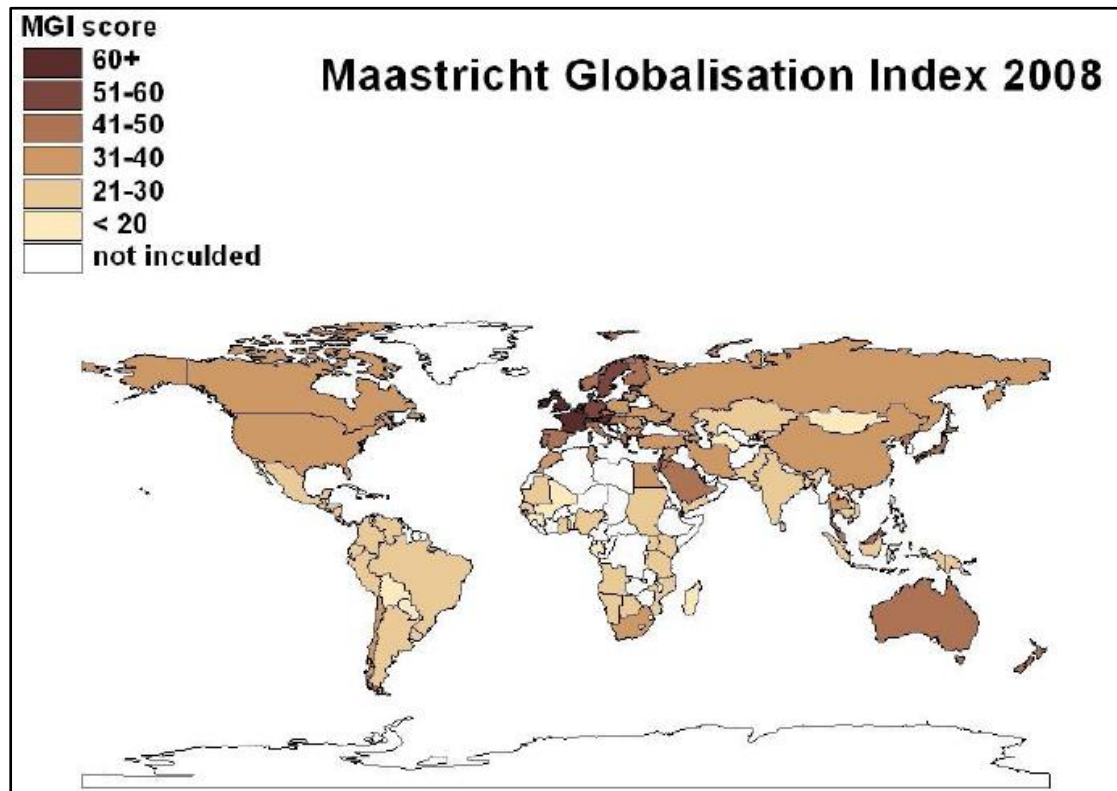
Πίνακας 4. Κατάταξη των χωρών του κόσμου, σύμφωνα με τον δείκτη MGI, για το έτος 2008.

Χώρα/Region	Rank	MGI 2008	SD	Change score	Change rank	Χώρα/Region	Rank	MGI 2008	SD	Change score	Change rank
Belgium	1	72.0	13.1	20.2	3	Costa Rica	60	28.2	13.4	17.8	-15
Denmark	2	68.4	11.5	18.5	3	Dominican Republic	61	27.0	12.4	7.5	14
Switzerland	3	68.0	12.1	9.9	-2	Nigeria	62	27.4	12.4	17.8	-15
Netherlands	4	68.0	11.8	10.7	3	Niger	63	27.1	13.6	3.0	-17
France	5	62.5	10.8	17.2	7	Rwanda	64	27.0	12.0	8.4	17
Austria	6	62.1	11.0	12.2	0	India	65	27.0	13.4	5.7	0
Spain	7	61.8	17.0	14.5	6	Philippines	66	26.8	13.7	6.8	10
United Kingdom	8	58.7	11.8	7.4	-5	Venezuela, RB	67	26.0	11.6	6.7	10
Germany	9	56.8	12.2	8.8	1	Algeria	68	26.0	12.1	4.0	-15
Italy	10	53.8	10.9	7.0	-1	Cameroon, The	69	26.0	12.0	6.3	0
China	11	53.4	14.0	14.0	7	Algeria	70	25.2	12.0	8.4	20
Israel	12	51.9	10.1	5.9	-1	Vanuatu	71	25.2	12.4	6.4	9
Italy	13	49.8	10.8	3	0	Armenia	72	24.8	11.2	6.8	14
Sweden	14	51.0	10.3	4.5	-9	Armenia	73	24.5	12.2	4.3	0
Canada	15	49.0	10.8	11.2	4	Armenia	74	24.5	11.5	6.8	14
Saudi Arabia	16	49.7	18.0	11.3	1	Sri Lanka	75	24.4	13.0	2.7	0
South Korea	17	48.0	10.8	12.2	2	Spain	76	24.3	13.1	11.1	34
South Korea	18	48.0	11.9	13.2	5	Spain	77	24.2	11.5	11.1	34
Poland	19	48.0	14.5	14.1	5	Spain	78	24.1	11.2	3.0	-15
Poland	20	48.0	14.5	14.1	5	Spain	79	24.1	11.2	3.1	-8
Czech Rep.	21	47.8	6.4	-11.0	-16	Spain	80	23.7	13.3	4.7	-1
Czech Rep.	22	46.8	12.0	12.0	0	Spain	81	23.6	13.2	7.5	23
Japan	23	45.7	20.5	15.7	6	Spain	82	23.4	12.4	7.5	23
Japan	24	45.7	20.5	15.7	6	Spain	83	23.4	12.4	7.5	23
Malaysia	25	44.7	8.0	13.2	0	Spain	84	23.2	13.2	3.8	-5
Spain	26	44.7	4.3	13.2	0	Spain	85	23.2	13.2	0.6	-23
Spain	27	43.5	10.1	11.0	5	Spain	86	22.5	10.6	4.0	0
New Zealand	28	42.7	13.2	14.0	5	Spain	87	22.3	7.5	6.3	16
Poland	29	39.5	10.3	13.1	8	Spain	88	22.2	12.2	3.7	-0
Poland	30	39.0	13.8	6.5	-3	Spain	89	21.8	12.4	4.4	19
Slovak Republic	31	36.3	10.2	9.0	4	Spain	90	21.6	12.0	3.6	-6
Poland	32	36.3	7.6	-6.6	-12	Spain	91	21.3	9.4	8.0	19
Australia	33	35.0	13.1	4.1	-7	Spain	92	21.1	5.1	6.6	14
Canada	34	35.0	13.0	7.0	-2	Spain	93	20.9	13.0	4.5	0
Canada	35	35.4	11.6	8.5	7	Spain	94	20.7	11.0	3.1	-5
Canada	36	35.1	14.0	6.0	0	Spain	95	20.6	13.8	8.8	17
Egypt, Arab Rep.	37	32.9	17.0	7.7	3	Spain	96	20.3	11.7	2.5	-9
Egypt, Arab Rep.	38	32.8	13.7	10.5	21	Spain	97	20.3	13.4	3.1	-5
Trinidad and Tobago	39	32.3	16.3	2.8	-9	Spain	98	20.2	8.2	9.2	15
Turkey	40	32.1	14.3	6.0	-1	Spain	99	20.0	11.1	3.2	2
Turkey	41	32.0	13.1	6.1	-1	Spain	100	19.7	8.3	10.3	15
France	42	32.0	11.3	7.0	2	Spain	101	19.3	11.4	2.0	-6
France	43	31.8	13.2	11.0	13	Spain	102	19.3	5.4	2.0	-9
China	44	31.5	10.5	8.7	4	Spain	103	18.6	11.9	2.1	-5
China	45	31.3	13.1	10.1	22	Spain	104	18.1	12.7	1.4	-8
Spain	46	30.9	14.0	7.2	-2	Spain	105	17.6	13.2	-3.0	-39
Spain	47	30.9	6.9	9.3	17	Spain	106	17.0	9.0	3.2	2
Spain	48	30.5	10.5	7.7	1	Spain	107	17.1	7.8	0.1	-14
Spain	49	30.5	10.5	7.7	1	Spain	108	17.0	12.6	0.8	-0
Spain	50	30.2	4.4	7.6	2	Spain	109	16.9	4.3	-5.0	-15
Spain	51	29.7	11.8	7.2	4	Spain	110	16.8	6.7	-0.1	-17
United States	52	29.0	13.1	2.3	-10	Spain	112	16.8	9.2	0.1	-8
United States	53	29.0	10.9	8.9	10	Spain	113	16.8	14.1	0.4	-0
United States	54	29.4	12.1	-1.2	-12	Spain	114	16.5	6.5	-0.9	-14
China	55	29.4	8.2	5.8	-11	Spain	115	14.9	12.6	6.7	1
China	56	28.7	12.3	8.2	15	Spain	116	14.9	4.7	1.4	7
Spain	57	28.4	13.5	6.1	0	Spain	117	13.2	8.7	-0.3	-28

18 Ο Pim Martens έχει διδακτορικό στα εφαρμοσμένα μαθηματικά και τις βιολογικές επιστήμες. Είναι καθηγητής Βιόσφαιρας Ανάπτυξης και πρύτανης του Πανεπιστημιακού Κολλεγίου του Μάαστριχτ, Campus Venlo.

Ο Mohsin Raza είναι Ινδός πολιτικός και Υπουργός Επικρατείας για την Πρόνοια των Μειονοτήτων Μουσουλμάνων Βακφ και Χατζ.

Πίνακας 5. Γεωγραφική απεικόνιση των χωρών του κόσμου, με βάση τη συνολική τους βαθμολογία, για το έτος 2008.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

ΣΧΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουμε γίνει μάρτυρες μιας συνεχιζόμενης «διαμάχης» ως προς τις έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης (economic development) και της οικονομικής μεγέθυνσης (economic growth) και το κατά πόσο η καθεμία από αυτές σχετίζεται με το ευρύτερο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και ειδικότερα της οικονομικής συνιστώσας της. Στις δυο αυτές έννοιες, έρχεται να προστεθεί – προσφάτως – και η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης (sustainable development), που σύμφωνα με το Ίδρυμα Μαριάννα Βαρδινογιάννη, αναφέρεται ουσιαστικά στην «ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες», γεγονός που σημαίνει ότι κάθε σύγχρονο κράτος, οφείλει να εντάσσει στα αναπτυξιακά του προγράμματα και τη μέριμνα για τις μελλοντικές γενιές¹⁹. Στη συνέχεια θα δοκιμάσουμε να οριοθετήσουμε τις βασικές έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης, στοιχείο καθοριστικό για τη συνέχιση της παρούσας εργασίας.

Συνήθως οι δυο όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, ωστόσο σαν έννοιες δεν είναι ταυτόσημες. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι ο όρος οικονομική ανάπτυξη χρησιμοποιείται στην ανάλυση των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών, ενώ ο όρος οικονομική μεγέθυνση στην ανάλυση των οικονομιών των αναπτυγμένων χωρών (Μανώλη & Μαρής, 2015). Στο έργο τους με τίτλο «Εισαγωγή στη Διεθνή Πολιτική Οικονομία», η Παναγιώτα Μανώλη και ο Γεώργιος Μαρής, γράφουν τα εξής: «Η οικονομική μεγέθυνση είναι η διεύρυνση ή αύξηση του προϊόντος μιας χώρας, μέσα από την αύξηση της ποσότητας και της αποδοτικότητας των εισροών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή. Η οικονομική μεγέθυνση σημαίνει αναπαραγωγή. Αντίθετα, η οικονομική ανάπτυξη είναι μια ευρύτερη έννοια, με ποιοτικά χαρακτηριστικά, περιλαμβάνει τις διαρθρωτικές μεταβολές, καθώς και τις αλλαγές του θεσμικού πλαισίου, που προσδιορίζουν τον τρόπο παραγωγής και διανομής του προϊόντος. Η οικονομική ανάπτυξη σημαίνει μετασχηματισμό της οικονομίας».

¹⁹ MVV Foundation. <https://www.mvvfoundation.gr/el/η-αειφόρος-ανάπτυξη>.

Η ανάπτυξη είναι μια έννοια δυναμική και σηματοδοτεί μια θετική μεταβολή. Μελετάται σε σχέση με ένα συγκεκριμένο πεδίο, συνεπώς ως φαινόμενο μπορεί να απασχολεί τους ανθρωπολόγους, τους κοινωνιολόγους, τους οικονομολόγους και άλλους επιστήμονες. Συνιστά ταυτόχρονα διαδικασία και κατάσταση. Αποτελεί διαδικασία διότι αποδίδει τον μετασχηματισμό μιας οικονομίας για την αύξηση του παραγόμενου προϊόντος. Παράλληλα, αποτελεί και μια κατάσταση κατά την οποία μια κοινωνία ευημερεί. Η ανάπτυξη αποτελεί τον πιο σπουδαίο στόχο της πολιτικής κάθε χώρας (αναπτυγμένης ή μη) αλλά και της διεθνούς κοινότητας. Σε μακροοικονομικό επίπεδο, ο όρος ανάπτυξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αλλαγή που συνοδεύεται από νέες οικονομικές και κοινωνικές δομές, τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση του επιπέδου ευημερίας, παράλληλα με την αύξηση του εισοδήματος και τη βελτίωση του επιπέδου μόρφωσης και υγείας (Midgley, 1995). Σταδιακά, ο ορισμός της ανάπτυξης άλλαξε και διευρύνθηκε και ως αντικείμενο μελέτης. Έτσι, άρχισαν να μελετώνται θέματα όπως η διάσταση του φύλου, των κοινωνικών στόχων ή του περιβάλλοντος, δίνοντας έμφαση στην έννοια της ανθρώπινης ανάπτυξης. Η ανθρώπινη ανάπτυξη ορίζεται με όρους διεύρυνσης των επιλογών του ανθρώπου και σαν ιδέα έχει βρει την πλήρη έκφρασή της στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ), που χρησιμοποιεί από το 1993 ο ΟΗΕ, για να ιεραρχεί τις χώρες στην έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη που εκπονεί (Μανώλη & Μάρης, 2015).

Σύμφωνα με τον Αμερικανό οικονομολόγο Rostow²⁰, πέντε στάδια αναφέρονται στην οικονομική ανάπτυξη:

α) Παραδοσιακό στάδιο. Στο συγκεκριμένο στάδιο οι συναλλαγές βασίζονται στον αντιπραγματισμό²¹. Η γεωργία είναι ο κύριος και πιο σημαντικός τομέας και οι πηγές βασίζονται στους θεμελιώδεις τρόπους παραγωγής.

²⁰ Καθηγητής και πολιτικός θεωρητικός. Υπηρέτησε ως Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας του Προέδρου των ΗΠΑ από το 1966 έως το 1969.

²¹ Ο αντιπραγματισμός ή ανταλλακτική οικονομία ή ανταλλακτικό εμπόριο, σύμφωνα με την οικονομολογία, ορίζεται η οικονομία εκείνη εντός της οποίας λαμβάνει χώρα η ανταλλαγή αγαθών (υλικών και άυλων), μεταξύ των οικονομικών μονάδων, χωρίς τη διαμεσολάβηση του χρήματος.

β) Μεταβατικό στάδιο. Σε αυτό το στάδιο δημιουργείται πλεονάζουσα παραγωγή. Έτσι εξελίσσονται οι μεταφορικές υποδομές και οι εμπορικές δραστηριότητες αυξάνονται ραγδαία.

γ) Κατεύθυνση προς το στάδιο της ωρίμανσης. Σε αυτό το στάδιο οι ευκαιρίες επενδύσεων αυξάνονται παράλληλα με τις τεχνολογικές προόδους.

δ) Στάδιο μαζικής κατανάλωσης. Σε αυτό το στάδιο οι βιομηχανίες είναι περισσότερο επίσημες και συγκεντρώνονται κυρίως στον πελάτη.

ε) Στάδιο πέρα από την κατανάλωση, το οποίο, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι αδύνατο να προβλεφθεί (Rostow, 1960).

Περνώντας στον όρο οικονομική μεγέθυνση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι γενικότερα ορίζεται ως η ετήσια ποσοστιαία μεταβολή μιας μεταβλητής (στη συγκεκριμένη περίπτωση του εισοδήματος ή του παραγόμενου προϊόντος μιας οικονομίας) και συνεπώς αποτελεί ποσοτικό δείκτη, σε αντίθεση με τον όρο οικονομική ανάπτυξη, ο οποίος είναι ποιοτικός (κυρίως) δείκτης και σχετίζεται με τις δυνατότητες ικανοποίησης των ατομικών και κοινωνικών αναγκών. Συνοψίζοντας, το περιεχόμενο των δυο όρων είναι, κυρίως, συμπληρωματικό, καθώς η οικονομική ανάπτυξη προϋποθέτει την οικονομική μεγέθυνση. Ενδέχεται όμως, η εφαρμογή κάποιων πολιτικών μεγέθυνσης να περιορίζουν τις δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης (Μανώλη & Μάρης, 2015).

ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αρκετούς οικονομικούς δείκτες (ποιοτικούς ή ποσοτικούς) για να μετρήσουμε την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας ή και ολόκληρου του κόσμου, όπως για παράδειγμα η κατάσταση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ο όγκος των ΑΞΕ, η κατάσταση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, οι επενδύσεις κ.α. Παραδοσιακά όμως, δυο είναι οι δείκτες που χρησιμοποιούνται ευρύτερα. Αυτοί είναι, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ) του ΟΗΕ.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)

Το ΑΕΠ περιλαμβάνει το άθροισμα των εισοδημάτων που δημιουργούνται από παραγωγικές διαδικασίες σε μια χώρα, σε συγκεκριμένο χρόνο (συνήθως ένα έτος) και εκφράζεται μαθηματικά από τη σχέση:

GDP=C+I+G+NX, όπου (C) η κατανάλωση, (I) η επένδυση, (G) οι δημόσιες δαπάνες για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών και (NX) οι καθαρές εξαγωγές, δηλαδή εξαγωγές μείον τις εισαγωγές. Αντίστοιχα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετρά το εισόδημα που αναλογεί, κατά μέσο όρο, σε κάθε κάτοικο μιας χώρας. Ο υπολογισμός του γίνεται αν διαιρεθεί το ΑΕΠ ενός έτους με τον αριθμό των κατοίκων της χώρας κατά το ίδιο έτος. Βέβαια, ο υπολογισμός αυτός βασίζεται στην υπόθεση ότι το εισόδημα κατανέμεται εξίσου σε όλα τα άτομα της κοινωνίας, κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα. Παρόλα αυτά όμως, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν παύει να αποτελεί ένα σημαντικό δείκτη, διότι μπορεί κανείς να κάνει συγκρίσεις του εισοδήματος διαφόρων τάξεων με το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα, να εξάγει συμπεράσματα για το επίπεδο ζωής των κατοίκων μιας χώρας κλπ.

Σε γενικές γραμμές, το ΑΕΠ μας δείχνει αν μια οικονομία βαδίζει σε τροχιά ύφεσης ή ανάκαμψης, ωστόσο η σύγκριση διαφορετικών οικονομιών με αποκλειστικό κριτήριο το ΑΕΠ, είναι προβληματική, καθώς με αυτό δεν μετρούνται οι ποιοτικές διαστάσεις της ευημερίας. Προσπάθειες αναπροσαρμογής του ΑΕΠ, έτσι ώστε να είναι πιο αντιπροσωπευτικό του επιπέδου ευημερίας μιας κοινωνίας, έχει κάνει μεταξύ άλλων και ο ΟΟΣΑ²², ο οποίος επιδίωξε να αναπροσαρμόσει το ΑΕΠ, λαμβάνοντας υπόψη την ανισοκατανομή του εισοδήματος. Με τον τρόπο αυτό, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ γίνεται πιο «δίκαιο», αφού δείχνει αν σε μια πλούσια χώρα, ο περισσότερος πλούτος είναι συγκεντρωμένος σε λίγα χέρια, σε σχέση με μια χώρα όπου ο πλούτος κατανέμεται πιο ισομερώς και έχει περισσότερη ευημερία (Μανώλη & Μάρης, 2015).

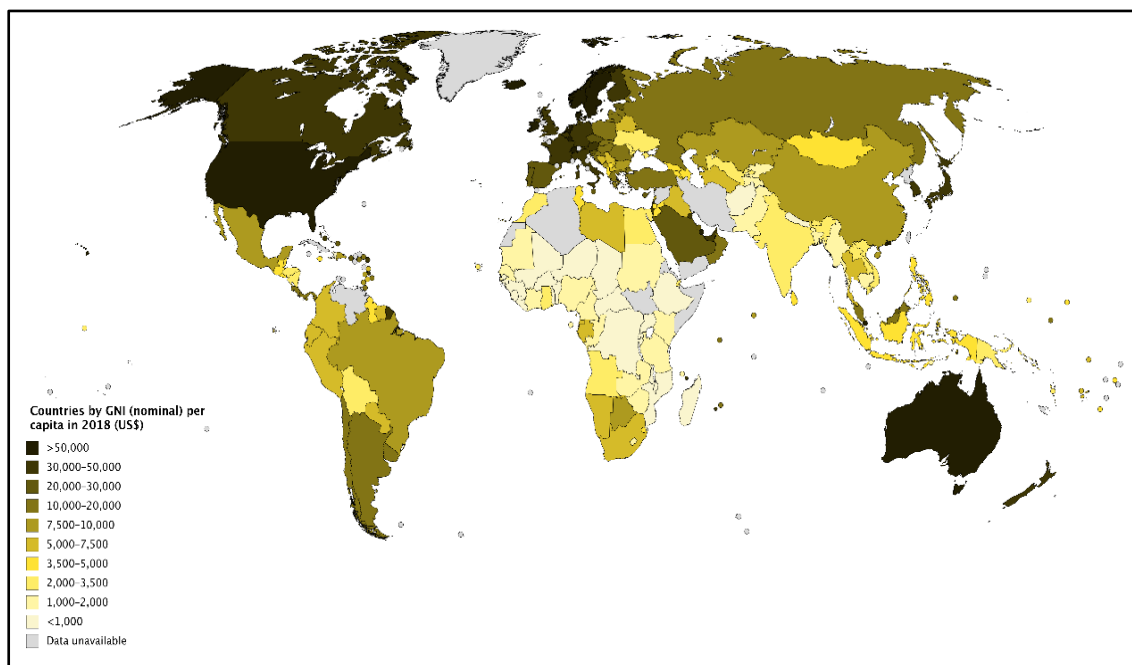
Κλείνοντας την αναφορά στο ΑΕΠ, αξίζει να σταθούμε και στην κατηγοριοποίηση των οικονομιών των χωρών, που έχει εισαγάγει η Παγκόσμια Τράπεζα, με βάση το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα (ΑΕΕ)²³. Έτσι, αν αυτό είναι μεγαλύτερο από \$12.695, η οικονομία θεωρείται high income economy, ή αλλιώς αναπτυγμένη. Αν είναι από \$4.096 έως \$12.695, η οικονομία θεωρείται upper-middle income economy, ενώ αν είναι από \$1.046

²² Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης.

²³ Είναι το άθροισμα του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος και του καθαρού εισοδήματος από το εξωτερικό, σε τιμές συντελεστών παραγωγής, στο οποίο εάν προστεθούν οι καθαροί έμμεσοι φόροι, έχουμε το ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές.

έως \$4.095 θεωρείται lower-middle income economy, ή αλλιώς αναπτυσσόμενη. Τέλος, αν είναι από \$1.045 και κάτω, η οικονομία θεωρείται low income economy και μπορεί να χαρακτηριστεί ως υποανάπτυκτη (World Bank, 2021). Ο παραπάνω διαχωρισμός γίνεται εμφανής στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Γεωγραφική απεικόνιση των χωρών του κόσμου, με βάση το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα (ΑΕΕ), για το έτος 2018.

Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ)

Ο δεύτερος δείκτης που χρησιμοποιείται ευρέως για τη μέτρηση της ανάπτυξης είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Αυτός ο δείκτης θεωρείται ευρύτερος του ΑΕΠ, καθώς εμπεριέχει το ΑΕΠ συν το προσδόκιμο ζωής και τη μόρφωση (Βαβούρας, 2008). Λαμβάνει υπόψη του κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις της ανάπτυξης και ιδιαίτερα τις δυνατότητες που προσφέρονται στον άνθρωπο για απόκτηση γνώσεων, εκπαίδευσης και υγείας. Τρεις θεωρούνται οι βασικές συνιστώσες του ΔΑΑ:

- Η μακροβιότητα, που υπολογίζεται με την προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση.
- Το επίπεδο της εκπαίδευσης, που υπολογίζεται με τον συνδυασμό του ποσοστού εγγραφής στις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

- Το βιοτικό επίπεδο, το οποίο μετριέται με το πραγματικό κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε μονάδες ισότιμης αγοραστικής δύναμης²⁴.

Για την καθεμία από αυτές τις συνιστώσες, προσδιορίζονται ανώτατες και κατώτατες τιμές. Έτσι, για την προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση, η κατώτατη τιμή είναι τα 25 έτη ζωής και η ανώτατη τα 85. Για το ποσοστό των ενηλίκων που γνωρίζουν γραφή, ο κατώτατος δείκτης είναι το 0% και ο ανώτατος το 100%, ενώ οι ίδιοι δείκτες ισχύουν και για το συνδυασμένο ακαθάριστο ποσοστό εγγραφής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τέλος, για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε μονάδες ισότιμης αγοραστικής δύναμης, η κατώτατη τιμή είναι τα \$100 και η ανώτατη τα \$40.000.

Ο συνολικός ΔΑΑ υπολογίζεται ως ο αριθμητικός μέσος των επιμέρους δεικτών και με βάση αυτό τον υπολογισμό, οι χώρες κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

- Χώρες χαμηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, αν η τιμή του ΔΑΑ είναι κάτω από 0,499.
- Χώρες μέσης ανθρώπινης ανάπτυξης, αν η τιμή του ΔΑΑ είναι μεταξύ 0,500 και 0,799, και
- Χώρες υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, αν η τιμή του ΔΑΑ είναι πάνω από 0,800.

Στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 7), φαίνονται οι 35 πρώτες χώρες στον κόσμο, που συγκέντρωσαν την υψηλότερη βαθμολογία του ΔΑΑ, για το έτος 2019, με βάση την έκθεση του ΟΗΕ.

²⁴ PPP – Purchasing Power Parities.

Πίνακας 7. Κατάταξη των 35 πρώτων χωρών σε Ανθρώπινη Ανάπτυξη, σύμφωνα με τον ΔΑΑ, για το έτος 2019.

HDI RANK	Human Development Index (HDI)	Planetary pressures-adjusted HDI (PHDI)			Adjustment factor for planetary pressures	SDG 9.4 Carbon dioxide emissions per capita (production)	Carbon dioxide emissions (production) index	SDG 8.4, 12.2 Material footprint per capita	Material footprint index	
	Value	Value	Difference from HDI value (%)	Difference from HDI rank	Value	(tonnes)	(tonnes)	Value		
	2019	2019	2019	2019*	2019	2018	2018	2017		
Very high human development										
1	Norway	0.957	0.781	18.4	-15	0.816	8.3	0.881	37.9	0.752
2	Ireland	0.955	0.833	12.8	1	0.872	8.1	0.884	21.5	0.859
2	Switzerland	0.955	0.825	13.6	0	0.864	4.3	0.938	32.1	0.790
4	Hong Kong, China (SAR)	0.949	--	--	--	--	5.9	0.916	--	--
4	Iceland	0.949	0.768	19.1	-26	0.809	10.8	0.846	34.8	0.772
6	Germany	0.947	0.814	14.0	-1	0.859	9.1	0.869	23.0	0.849
7	Sweden	0.945	0.817	13.5	1	0.865	4.1	0.941	32.2	0.789
8	Australia	0.944	0.696	26.3	-72	0.737	16.9	0.758	43.4	0.716
8	Netherlands	0.944	0.794	15.9	-6	0.842	9.5	0.864	27.7	0.819
10	Denmark	0.940	0.824	12.3	5	0.876	6.1	0.913	24.6	0.839
11	Finland	0.938	0.770	17.9	-19	0.821	8.5	0.878	36.1	0.763
11	Singapore	0.938	0.656	30.1	-92	0.700	7.1	0.898	76.1	0.501
13	United Kingdom	0.932	0.825	11.5	10	0.885	5.6	0.919	22.7	0.851
14	Belgium	0.931	0.800	14.1	4	0.859	8.7	0.876	24.1	0.842
14	New Zealand	0.931	0.808	13.2	6	0.867	7.3	0.895	24.5	0.840
16	Canada	0.929	0.721	22.4	-40	0.776	15.3	0.781	34.9	0.771
17	United States	0.926	0.718	22.5	-45	0.775	16.6	0.763	32.5	0.787
18	Austria	0.922	0.771	16.4	-11	0.837	7.7	0.889	32.9	0.784
19	Israel	0.919	0.797	13.3	7	0.867	7.7	0.890	23.9	0.843
19	Japan	0.919	0.781	15.0	2	0.850	9.1	0.869	25.9	0.830
19	Liechtenstein	0.919	--	--	--	--	4.0	0.942	--	--
22	Slovenia	0.917	0.800	12.8	11	0.873	6.9	0.901	23.7	0.845
23	Korea (Republic of)	0.916	0.746	18.6	-19	0.814	12.9	0.816	28.6	0.813
23	Luxembourg	0.916	0.495	46.0	-131	0.541	15.9	0.773	105.6	0.308
25	Spain	0.904	0.795	12.1	11	0.880	5.7	0.918	24.1	0.842
26	France	0.901	0.801	11.1	16	0.889	5.2	0.926	22.5	0.853
27	Czechia	0.900	0.768	14.7	-5	0.853	9.9	0.858	23.0	0.849
28	Malta	0.895	0.794	11.3	13	0.887	3.6	0.948	26.5	0.826
29	Estonia	0.892	0.711	20.3	-40	0.797	14.8	0.788	29.6	0.806
29	Italy	0.892	0.792	11.2	12	0.888	5.6	0.920	21.9	0.857
31	United Arab Emirates	0.890	0.609	31.6	-87	0.685	21.3	0.694	49.6	0.675
32	Greece	0.888	0.768	13.5	0	0.865	7.0	0.899	25.8	0.831
33	Cyprus	0.887	0.767	13.5	-2	0.865	6.3	0.910	27.5	0.820
34	Lithuania	0.882	0.746	15.4	-8	0.846	4.8	0.931	36.3	0.762
35	Poland	0.880	0.752	14.5	-5	0.855	9.1	0.870	24.5	0.839

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

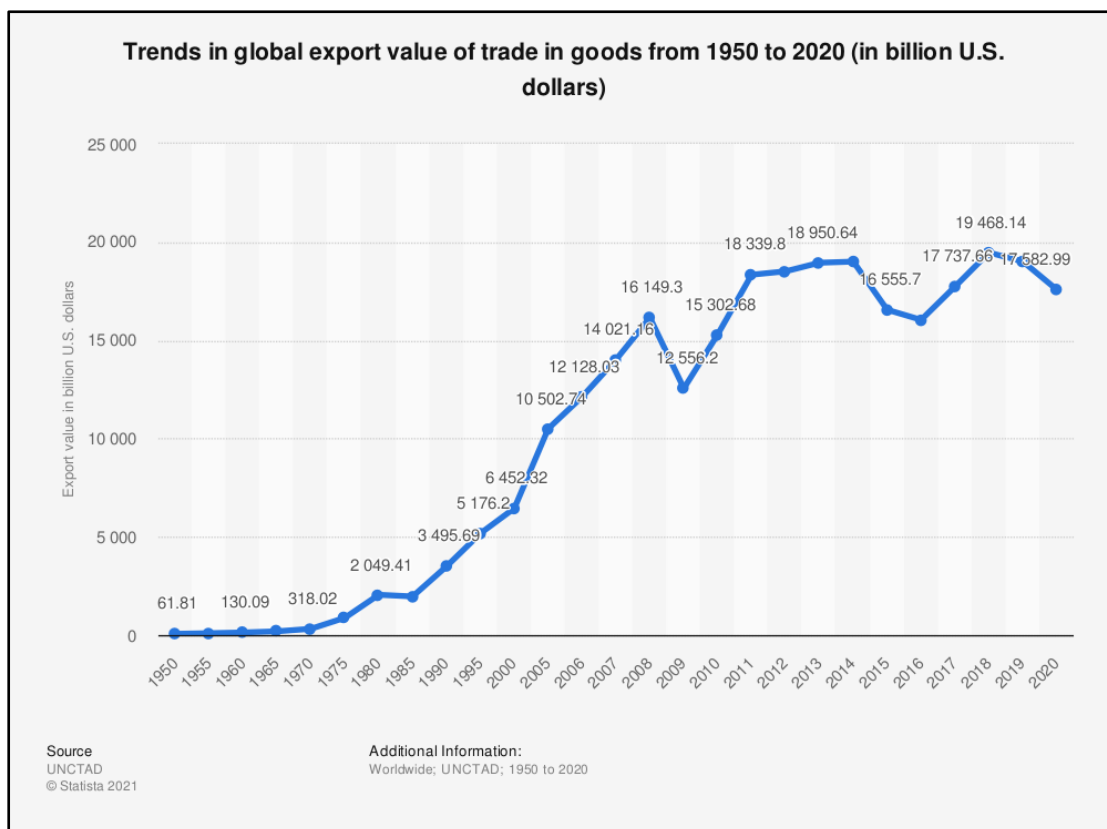
Το πώς η παγκοσμιοποίηση επιδρά σε διάφορους τομείς της οικονομικής ανάπτυξης, είναι κάτι με το οποίο έχουν καταπιαστεί αρκετοί συγγραφείς. Παρακάτω θα δούμε συνοπτικά ορισμένους μόνο από αυτούς τους τομείς.

α) Παγκόσμιες αγορές. Ο Βρετανός ακαδημαϊκός Charles Hill στο βιβλίο του με τίτλο «Competing in the Global Marketplace» τονίζει ότι η παγκοσμιοποίηση των αγορών αναφέρεται στη συγχώνευση ιστορικά διακριτών και ξεχωριστών εθνικών αγορών σε μια τεράστια παγκόσμια αγορά. Υποστηρίζεται εδώ και καιρό ότι οι προτιμήσεις των καταναλωτών σε διάφορες χώρες, αρχίζουν να συγκλίνουν σε κάποιο παγκόσμιο πρότυπο, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς. Η άρση των διασυνοριακών εμποδίων, έχει μετατρέψει τις παγκόσμιες αγορές περισσότερο εφικτές από ποτέ (Hill, 2013).

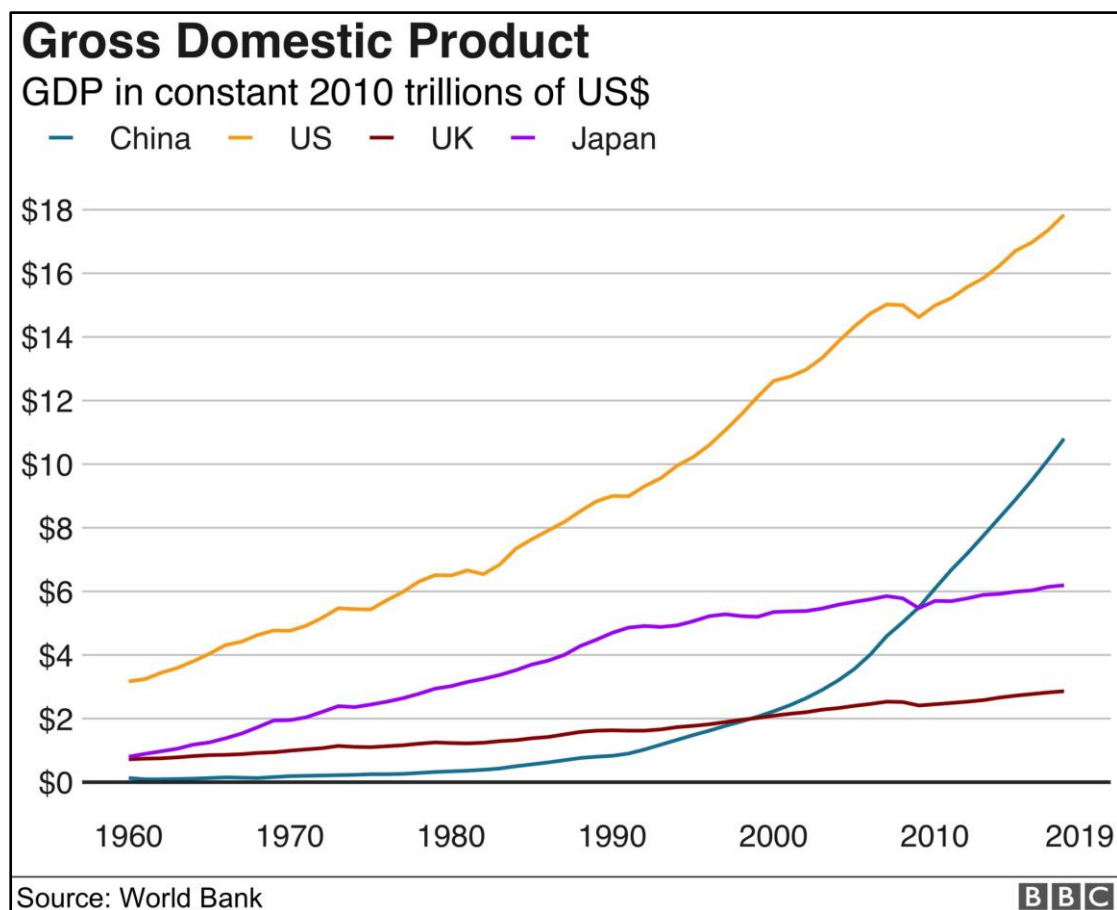
β) Διεθνείς οργανισμοί. Το ζήτημα της δημιουργίας μιας παγκόσμιας κυβέρνησης, μπορεί να έχει τεθεί εδώ και πάρα πολλά χρόνια, είναι όμως σήμερα πιο επίκαιρο από κάθε άλλη φορά. Οι διεθνείς οργανισμοί που έχουν δημιουργηθεί και κυρίως ο ΟΗΕ, το ΔΝΤ, ο ΠΟΕ και η ΠΤ, θέτουν πλέον κανόνες και ρυθμίζουν θέματα που αφορούν στη δικαιοσύνη, στις ανθρώπινες σχέσεις, στις πολιτικές υποθέσεις, στα ανθρώπινα δικαιώματα κ.α.

γ) Παγκόσμιο εμπόριο. Ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου έχει εκτοξευτεί τα τελευταία 70 χρόνια. Οι αναδυόμενες Ασιατικές αγορές, κυρίως της Κίνας, έχουν συμβάλει στην άνευ προηγουμένου ανάπτυξη. Στους παρακάτω πίνακες παρατηρούμε τόσο την ανοδική πορεία των εξαγωγών προϊόντων παγκοσμίως, ξεκινώντας από το 1950 και φτάνοντας στην περσινή χρονιά (Πίνακας 8), όσο και την αντίστοιχη άνοδο του ΑΕΠ τεσσάρων μεγάλων οικονομιών, των ΗΠΑ, της Κίνας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιαπωνίας, για το διάστημα από το 1960 έως το 2019 (Πίνακας 9).

Πίνακας 8. Διακύμανση των παγκόσμιων εξαγωγών αγαθών από το 1950 έως το 2020.

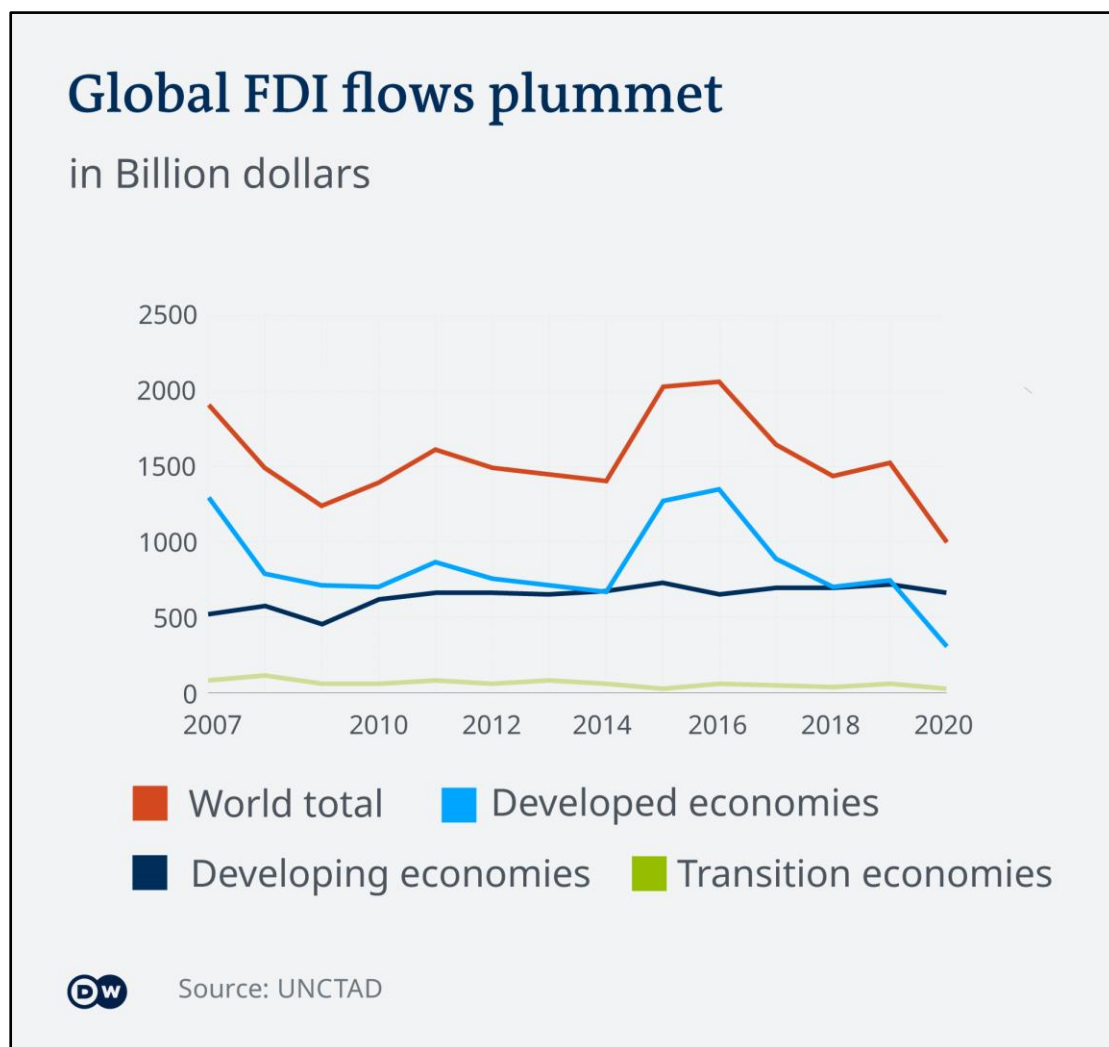

Πίνακας 9. Διακύμανση του ΑΕΠ τεσσάρων μεγάλων οικονομιών από το 1960 έως το 2019.

δ) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις. Ένας από τους σημαντικότερους δείκτες της οικονομικής ανάπτυξης θεωρούνται οι ΑΞΕ. Η μεταφορά κεφαλαίων από μια χώρα σε μια άλλη, με σκοπό τη δημιουργία μιας νέας επιχείρησης ή την εξαγορά του συνόλου ή μέρους μιας ήδη υπάρχουσας, διευκολύνεται από την σύγχρονη παγκοσμιοποίηση. Οι ΑΞΕ θα μας απασχολήσουν εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο, πλην όμως, ενδεικτικό του πόσο σημαντικές θεωρούνται σήμερα, καθώς και το πώς επηρεάζονται από χρηματοοικονομικές και μη κρίσεις, όπως η πρόσφατη πανδημία (Covid-19), είναι ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 10) στον οποίο φαίνεται η μεγάλη διακύμανση του παγκόσμιου όγκου ΑΞΕ για το διάστημα από το 2007 έως το 2020.

Πίνακας 10. Διακύμανση του παγκόσμιου όγκου των ΑΞΕ από το 2007 έως το 2020.

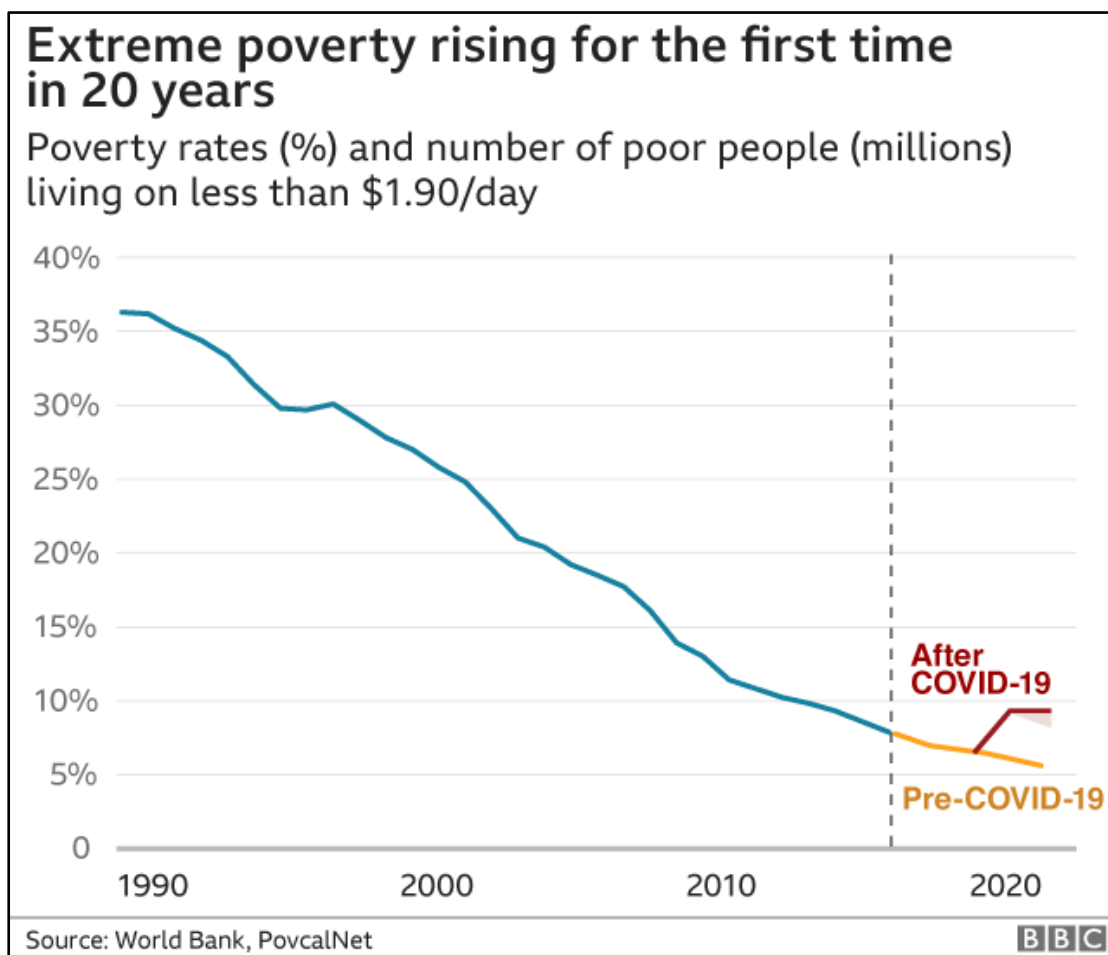
ε) Απασχόληση – Ανεργία. Στον τομέα αυτό έχει αναπτυχθεί μεγάλη αντιπαράθεση μεταξύ των υποστηρικτών και των πολέμιων της παγκοσμιοποίησης, σχετικά με το ζήτημα της μετακίνησης του εργατικού δυναμικού από τις αναπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι υποστηρικτές θεωρούν ότι αυτή η μετακίνηση θα επιφέρει μακροπρόθεσμα οφέλη, ενώ αντίθετα οι πολέμιοι υποστηρίζουν ότι το γεγονός αυτό θα επιφέρει ανισότητες και ανασφάλεια στην αγορά εργασίας, αλλαγές στη δομή της και εν τέλει σημαντική πτώση στη ζήτηση εργασίας.

στ) Τεχνολογία. Η μεγάλη συμβολή της παγκοσμιοποίησης σε αυτό τον τομέα είναι αναντίρρητη. Η τεχνολογική ανάπτυξη που σχετίζεται με τις τηλεπικοινωνίες, το internet, τα τηλέφωνα και τις πληροφορίες που μεταφέρονται και διαχέονται ταχύτατα σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφής, και

έχει βοηθήσει ποικιλοτρόπως τις χώρες παγκοσμίως. Η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων που έχει ισχυροποιηθεί, οι διεθνείς συμφωνίες που μπορούν να εφαρμοστούν ευκολότερα, οι απάτες στο διεθνές εμπόριο που αποκαλύπτονται ταχύτερα και οι νόμοι που έχουν θεσπιστεί και αφορούν τα εγκλήματα, είναι μερικά μόνο από τα σχετικά παραδείγματα.

ζ) Ποιότητα ζωής. Η επέκταση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων έχουν συμβάλει στη μείωση του επιπέδου φτώχειας, ακόμα και σε περιοχές που παραδοσιακά θεωρούνταν πρωτοπόρες σε αυτό τον τομέα. Από το 1990 και μετέπειτα, τα παγκόσμια ποσοστά φτώχειας μειώνονται συνεχώς και μόνο εξαιτίας της πρόσφατης πανδημίας (Covid-19), παρατηρήθηκε μια αναμενόμενη αύξηση. Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 11), αποτυπώνεται η προαναφερόμενη διακύμανση, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΠΤ.

Πίνακας 11. Διακύμανση του παγκόσμιου ποσοστού φτώχειας από το 1990 έως το 2020.

η) Πολιτισμός. Μέσα από την πρόοδο της παγκοσμιοποίησης, ο κόσμος μπαίνει σε μια δυσδιάκριτη κουλτούρα, που είναι κατανοητή από κάθε χώρα και μπορούμε να την αποκαλέσουμε «αλληλεπίδραση τρόπων ζωής». Τα μεμονωμένα άτομα του κόσμου και ιδιαίτερα των πλούσιων εθνών, γίνονται όλο και λιγότερο ενήμερα για τις κοινωνίες των χωρών τους και έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται σε ένα παγκόσμιο πολιτισμό. Η παγκοσμιοποίηση επέφερε τη διεύρυνση της αξιοπρεπούς ποικιλίας και την ενίσχυση των τηλεπικοινωνιών και του τουριστικού τμήματος του κόσμου (Nigam, 2009).

θ) Περιβάλλον. Από μια άποψη, η παγκοσμιοποίηση έχει κάνει τον άνθρωπο να ενδιαφέρεται περισσότερο για τον πλανήτη στον οποίο ζει καθώς και για τη φύση του, δηλαδή την κατάστασή του μέσα από τις καινοτόμες προόδους. Από την άλλη, θα μπορούσε κανείς να προσάψει στον άνθρωπο πολλά αρνητικά. Για παράδειγμα η ανάπτυξη των μεταφορών έχει συντελέσει στην επιδείνωση του ζητήματος της τρύπας του όζοντος και στην εξαφάνιση προστατευόμενων ειδών στη γη. Επιπρόσθετα, για την οικονομική ανάπτυξη, η κάθε χώρα θα πρέπει να περάσει από το στάδιο της εκβιομηχάνισης, η οποία με τη σειρά της επιφέρει ρύπανση του περιβάλλοντος και απειλεί την ανθρώπινη υγεία. Ωστόσο, παρόλες τις συγκρουόμενες απόψεις, η παγκοσμιοποίηση έχει μετατραπεί σε μια αναπόφευκτη ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη.

Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εξάπλωση της σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης είναι μια σταδιακή διαδικασία, η οποία αρχικά περιοριζόταν μόνο στις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες. Παρόλα αυτά, πολλές χώρες, σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη, έχουν μετασχηματιστεί από χώρες χαμηλού εισοδήματος, συχνά συντηρητικών αγροτικών οικονομιών, σε βιομηχανικές αστικές οικονομίες με σημαντικά υψηλότερο εισόδημα. Η διαδικασία της σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης, συνδυάζει την αύξηση της παραγωγικότητας και τον διαρθρωτικό μετασχηματισμό. Η συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας στα αστικά κέντρα, η εσωτερική μετανάστευση, η στροφή των επιχειρήσεων σε μεγάλης κλίμακας επενδύσεις, είναι μερικές μόνο από τις σημαντικές αλλαγές που βιώνουμε. Αυτές οι τάσεις οδηγούν σε δομικές αλλαγές σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο.

Η στενή σχέση της παγκοσμιοποίησης με την οικονομική ανάπτυξη φαίνεται μέσα από τη βιομηχανική δομή της παραγωγής και των συναλλαγών. Δε νοείται παγκοσμιοποίηση, χωρίς βιομηχανοποίηση και αστικοποίηση, δηλαδή τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, ενώ η οικονομική παγκοσμιοποίηση, θεωρητικά μπορεί να βοηθήσει στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης με ποικίλους τρόπους, δεν υπάρχει εμπειρική απόδειξη περί της αιτιώδους συνάφειας, τουλάχιστον σε σημαντικό βαθμό. Αυτό το γεγονός βέβαια με τη σειρά του, οδηγεί σε μια αντίθεση μεταξύ της οικονομικής διαφάνειας και του ανοίγματος του εμπορίου, μιας και η πλειοψηφία των ερευνητικών άρθρων έχει δείξει μια θετική επίδραση του τελευταίου στην οικονομική ανάπτυξη.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Η απασχόληση με ζητήματα οικονομικής εξέλιξης είναι σχεδόν τόσο παλιά, όσο και η ίδια η οικονομική επιστήμη. Ωστόσο, η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης, ως ξεχωριστός κλάδος της οικονομικής επιστήμης, άρχισε να αναπτύσσεται ουσιαστικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά με τόσο γρήγορο ρυθμό, ώστε να καταφέρει να συγκεντρώσει το ενδιαφέρον πολλών οικονομολόγων, αποτελώντας έτσι ένα ενεργό πεδίο έρευνας. Οι όροι οικονομική ανάπτυξη και οικονομική μεγέθυνση δεν είναι πάντα ταυτόσημοι. Από ορισμένους συγγραφείς, η οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας ορίζεται ως η διαδικασία αύξησης της κατά κεφαλήν παραγωγής της, ενώ ορίζουν την οικονομική ανάπτυξη ως τη διαδικασία μεταβολής της τεχνολογικής δομής και του θεσμικού πλαισίου της οικονομίας που οδηγεί σε οικονομική μεγέθυνση. Άλλοι πάλι, δεν υιοθετούν αυτή τη διάκριση, διότι οι περιπτώσεις εκείνες που συντελείται οικονομική μεγέθυνση χωρίς μεταβολή της τεχνολογικής δομής ή του θεσμικού πλαισίου μιας οικονομίας, είναι σπάνιες και χωρίς σημασία από θεωρητική άποψη (Κολλίντζας, 1999). Με βάση τη διάκριση μεταξύ των δυο όρων, αναπτύχθηκαν δυο διαφορετικοί κλάδοι: η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης και η αντίστοιχη της οικονομικής ανάπτυξης.

Η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης, η οποία αναπτύχθηκε κυρίως τις δεκαετίες του 1950 και 1960, θεωρήθηκε ότι εστίαζε την προσοχή της στις σχετικά πλούσιες χώρες της Βόρειας Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης. Το

αντικείμενο της θεωρίας αυτής είναι η διεύρυνση των νόμων, οι οποίοι προσδιορίζουν τη μακροχρόνια εξέλιξη του εθνικού προϊόντος και των κύριων συστατικών του (κατανάλωση, επένδυση, αποταμίευση κλπ). Ως εξηγητική θεωρία, έχει ως αποστολή, να υποδείξει τις δυνάμεις εκείνες που προσδιορίζουν το ρυθμό μεγέθυνσης μιας οικονομίας, καθώς και τις διαρθρωτικές μεταβολές οι οποίες είναι συνακόλουθο ή και προϋπόθεση της μεγέθυνσης. Αυτό που κάνει όμως η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης έναν από τους πιο ενδιαφέροντες κλάδους των οικονομικών, είναι η διαπίστωση του εύρους των διαφορών στα επίπεδα της κατά κεφαλήν παραγωγής μεταξύ διαφορετικών χωρών αφενός, και μεταξύ διαφορετικών χρονικών περιόδων στην ιστορία της ίδιας χώρας αφετέρου. Όπως επίσης και το γεγονός ότι μια αύξηση στο κατά κεφαλήν επίπεδο παραγωγής μιας χώρας, εξηγείται μόνο μερικώς από τους άμεσους προσδιοριστικούς παράγοντες της μεγέθυνσης, δηλαδή την εξέλιξη του πληθυσμού, τη δημιουργία κεφαλαίου και την τεχνολογική πρόοδο, λόγω της ύπαρξης και άλλων παραγόντων που συντελούν έμμεσα στην οικονομική μεγέθυνση (όπως θεσμικές και πολιτικές πραγματικότητες).

Όσον αφορά τους βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες (κεφάλαιο, πληθυσμός, τεχνολογική πρόοδος), η τεχνολογική πρόοδος ήταν αυτή που αποτέλεσε το επίμαχο σημείο και την αιτία διαχωρισμού της θεωρίας της οικονομικής μεγέθυνσης σε θεωρία εξωγενούς και σε θεωρία ενδογενούς μεγέθυνσης. Σύμφωνα με τη θεωρία εξωγενούς μεγέθυνσης (Solow-Swan, 1956)²⁵, η τεχνολογική πρόοδος λαμβάνεται ως δεδομένη, δηλαδή δεν γίνεται καμία προσπάθεια αναζήτησης και εξήγησης των αιτιών της. Αντίθετα, η θεωρία ενδογενούς μεγέθυνσης (Romer, 1986, Lucas, 1988), παρέχει αυτές ακριβώς τις διευκρινίσεις για τις πηγές της τεχνολογικής πρόοδου.

Η θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης είναι από τους κλάδους εκείνους των οικονομικών, που η ανάπτυξή τους ήταν ραγδαία και επιτακτική λόγω της εφαρμογής της σε πολλούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Ιδιαίτερα η

²⁵ Το μοντέλο Solow-Swan είναι ένα οικονομικό μοντέλο μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης. Προσπαθεί να εξηγήσει τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη εξετάζοντας τη συσσώρευση κεφαλαίου, την αύξηση της εργασίας ή του πληθυσμού και τις αυξήσεις στην παραγωγικότητα, που συνήθως αναφέρονται ως τεχνολογική πρόοδος. Αναπτύχθηκε από τους Robert Solow και Trevor Swan.

ενδογενής μεγέθυνση, που αποτελεί από τα πλέον σημαντικά θέματα των τελευταίων ετών, κατάφερε να γεφυρώσει το κενό μεταξύ της θεωρίας και της εμπειρικής εφαρμογής και να συγκεντρώσει το έντονο ενδιαφέρον σπουδαίων οικονομολόγων της εποχής μας. Παρόλη την πρόοδο όμως που έχει γίνει στο πεδίο αυτό, αποτελεί ακόμα ένα ευρύ, ελεύθερο αλλά και δύσκολο πεδίο για έρευνα.

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Ένας από τους σημαντικότερους οικονομολόγους της σύγχρονης ιστορίας, ο Nicholas Kaldor²⁶, σε ένα άρθρο του που δημοσιεύτηκε το 1961, διατύπωσε τη σκέψη ότι ένας θεωρητικός οικονομολόγος, θα πρέπει να ξεκινά την έρευνα ενός προβλήματος από ένα περιληπτικό κατάλογο γεγονότων και πραγματικών παρατηρήσεων, σχετικών με το πρόβλημα αυτό. Ο Kaldor ήθελε ο κατάλογος αυτός, τον οποίο και ονόμασε «βασικά χαρακτηριστικά», να επικεντρώνεται σε γενικές τάσεις των σχετικών πραγματικών δεδομένων. Με βάση έναν τέτοιο κατάλογο, μπορούν να διατυπωθούν υποθέσεις και υποδείγματα για τη διερεύνηση ενός οικονομικού φαινομένου. Ο Kaldor πρότεινε τη μέθοδο αυτή, γιατί πίστευε ότι χωρίς την καθοδήγηση από βασικά χαρακτηριστικά, η θεωρητική διερεύνηση ενός οικονομικού φαινομένου, μοιάζει με «τυφλόμυγα». Στο σχετικό άρθρο του, ο Kaldor παρουσίασε τα βασικά χαρακτηριστικά της μεγέθυνσης, σε μια προσπάθειά του να θέσει κανόνες στη θεωρητική διαμάχη που είχε ξεσπάσει εκείνη την περίοδο μεταξύ Cambridge England και Cambridge Massachusetts, αναφορικά με τον ρόλο και τη φύση του κεφαλαίου στην οικονομική ανάπτυξη.

Έτσι, με βάση στοιχεία από μερικές από τις πιο οικονομικά αναπτυγμένες χώρες, ο Kaldor χαρακτήρισε την οικονομική τους μεγέθυνση, με τα ακόλουθα έξι βασικά χαρακτηριστικά²⁷:

- a) Το προϊόν ανά εργαζόμενο αυξάνει διαρκώς.

²⁶ Ούγγρος οικονομολόγος της μεταπολεμικής περιόδου. Μεταξύ άλλων, υποστήριξε ορισμένες κανονικότητες που παρατηρούνται στην οικονομική μεγέθυνση και που ονομάζονται «νόμοι οικονομικής μεγέθυνσης του Kaldor».

²⁷ Δημέλη, Σ, Κολλίντζας, Τ, Χριστοδουλάκης, Μ. (1997), Οικονομικές Διακυμάνσεις και Ανάπτυξη στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

β) Το φυσικό κεφάλαιο ανά εργαζόμενο αυξάνει διαρκώς.

γ) Ο λόγος κεφαλαίου-προϊόντος παραμένει σταθερός.

δ) Το ποσοστό απόδοσης του κεφαλαίου παραμένει σταθερό.

ε) Τα μερίδια του συνολικού εισοδήματος, που αντιστοιχούν στο κεφάλαιο και την εργασία, παραμένουν σταθερά.

στ) Υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας από χώρα σε χώρα.

Τα παραπάνω βασικά χαρακτηριστικά του Kaldor, φαίνεται να εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν εν γένει τη διαδικασία μεγέθυνσης των περισσότερων χωρών ακόμα και στις μέρες μας. Στα μέσα περίπου του 1980, πολλοί οικονομολόγοι άρχισαν να εργάζονται στην αναγνώριση και αποτύπωση και άλλων βασικών χαρακτηριστικών της οικονομικής μεγέθυνσης. Έτσι, μελετώντας τις διάφορες εμπειρικές έρευνες για την οικονομική μεγέθυνση, ο Paul Romer²⁸, πρόσθεσε πέντε ακόμα βασικά χαρακτηριστικά, σε αυτά που είχε ήδη διατυπώσει ο Kaldor²⁹. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα ακόλουθα:

α) Όπως προκύπτει από μελέτες διαστρωματικών στοιχείων, ο μέσος όρος του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης, δεν σχετίζεται με το κατά κεφαλήν εισόδημα. Οι φτωχές χώρες έχουν τους χαμηλότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, οι πλούσιες έχουν τους επόμενους μεγαλύτερους ρυθμούς, ενώ οι χώρες μέσου εισοδήματος έχουν τους υψηλότερους ρυθμούς.

β) Η αύξηση του όγκου του εξωτερικού εμπορίου, σχετίζεται θετικά με τον ρυθμό αύξησης του κατά κεφαλήν προϊόντος.

γ) Ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού, σχετίζεται αρνητικά με το επίπεδο του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

δ) Οι ρυθμοί μεγέθυνσης των συντελεστών παραγωγής δεν είναι αρκετά μεγάλοι για να εξηγήσουν πλήρως τους αντίστοιχους ρυθμούς μεγέθυνσης του προϊόντος, σε όρους της νεοκλασικής συνάρτησης παραγωγής.

²⁸ Αμερικανός οικονομολόγος και καθηγητής οικονομικών στο πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Είναι περισσότερο γνωστός ως πρώην επικεφαλής οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας.

²⁹ Κολλίντζας, Τ, Θεωρία Οικονομικής Ανάπτυξης, 1999.

ε) Τόσο οι ανειδίκευτοι, όσο και οι ειδικευμένοι εργαζόμενοι, τείνουν να μεταναστεύουν σε χώρες υψηλού εισοδήματος.

Πέρα από αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά του Kaldor και του Romer, έχουν προστεθεί και άλλα για την περιγραφή της οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, ο μεγαλύτερος όγκος των θεωριών που αναπτύχθηκαν, αλλά και εμπειρικών εφαρμογών, έχουν ως βάση τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο – ΣΧΕΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Όπως είδαμε και σε προηγούμενο σημείο της εργασίας, σύμφωνα με την ΠΤ, οι χώρες διαχωρίζονται ανάλογα με το εισόδημά τους, σε τέσσερις κατηγορίες: Σε χώρες υψηλού εισοδήματος, οι οποίες με τη σειρά τους χωρίζονται σε μέλη και μη μέλη του ΟΟΣΑ και σε χώρες μεσαίου εισοδήματος, μικρομεσαίου και χαμηλού εισοδήματος. Ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 12) αποτυπώνει αυτό τον διαχωρισμό.

Πίνακας 12. Κατάταξη των Χωρών Σύμφωνα με το Επίπεδο Εισοδήματος.

ΚΑΤΑΤΑΞΗ	ΧΩΡΑ
Υψηλό εισόδημα και μέλος του ΟΟΣΑ	Australia, Austria, Belgium, Canada, Chile, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Japan, Luxembourg, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Slovak Republic, Slovenia, South Korea, Spain, Sweden, Switzerland, The Netherlands, United Kingdom, United States.
Υψηλό εισόδημα και μη μέλος του ΟΟΣΑ	United Arab Emirates, Antigua and Barbuda, Bahrain, The Bahamas, Bermuda, Barbados, Brunei Darussalam, Channel Islands, Cayman Islands, Cyprus, Faeroe Islands, Equatorial Guinea, Greenland, Guam, Croatia, Isle of Man, St. Kitts and Nevi, Kuwait, Liechtenstein, Lithuania, Latvia, Macao SAR (China), Monaco, Malta, Northern Mariana Islands, New Caledonia, Oman, Puerto Rico, French Polynesia, Qatar, Russian Federation, Saudi Arabia, Singapore, San Marino, Trinidad and Tobago, Uruguay, Virgin Islands (U.S.).
Μεσαίο Εισόδημα	Albania, Algeria, Argentina, American Samoa, Azerbaijan, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Belarus, Belize, Brazil, Botswana, China, Colombia; Costa Rica; Cuba; Dominica; Dominican Republic; Ecuador, Fiji, Gabon, Grenada, Hungary, Iran, Iraq, Jamaica, Jordan, Kazakhstan, Lebanon, Libya, St. Lucia, Maldives, Mexico, Marshall Islands, Macedonia, Montenegro, Mauritius, Malaysia, Namibia, Panama, Peru, Palau, Romania, Serbia, Suriname, Seychelles, Thailand, Turkmenistan, Tonga, Tunisia, Turkey, St. Vincent and the Grenadines, Venezuela, South Africa.
Μικρομεσαίο Εισόδημα	Armenia, Bolivia, Bhutan, Cote d'Ivoire, Cameroon, Rep. Congo, Cape Verde, Djibouti, Egypt, Micronesia, Georgia, Ghana, Guatemala, Guyana, Honduras, Indonesia, India, Kiribati, Lao PDR, Sri Lanka, Lesotho, Morocco, Moldova, Mongolia, Mauritania, Nigeria, Nicaragua, Pakistan, Philippines, Papua New Guinea, Paraguay, Sudan, Senegal, Islands, El Salvador, Sao Tome and Principe, Swaziland, Syrian Arab Republic, Timor-Leste, Ukraine, Uzbekistan, Vietnam, Vanuatu, West Bank and Gaza, Samoa, Yemen, Zambia.

Χαμηλό εισόδημα	Afghanistan, Burundi, Benin, Burkina Faso, Bangladesh, Central African Republic, Comoros, Eritrea, Ethiopia, Guinea, Gambia, Guinea-Bissau, Haiti, Kenya, Kyrgyz Republic, Cambodia, Liberia, Madagascar, Mali; Myanmar, Mozambique, Malawi, Niger, Nepal, Dem. Rep. Korea, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Chad, Togo, Tajikistan, Tanzania, Uganda, Dem. Rep. Congo, Zimbabwe.
-----------------	---

Επιπλέον, με βάση αυτό το διαχωρισμό, οι χώρες της πρώτης κατηγορίας θεωρούνται αναπτυγμένες, οι χώρες της δεύτερης κατηγορίας αναπτυσσόμενες και αυτές της τρίτης κατηγορίας υποανάπτυκτες. Ο όλος αυτός διαχωρισμός γίνεται σύμφωνα με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της κάθε χώρας, το οποίο θεωρείται ότι προσδιορίζει και το επίπεδο της οικονομικής μεγέθυνσής της (Καλαιτζιδάκης-Καλυβίτης, 2008). Το ΑΕΠ με λίγα λόγια, δηλώνει την αξία όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται από τους συντελεστές παραγωγής σε μια δεδομένη χρονική περίοδο. Επειδή όμως το τελικό προϊόν, δεν μπορεί να παραχθεί χωρίς την εισροή συντελεστών παραγωγής σε ένα σύστημα οικονομίας, οι δαπάνες που συγκροτούν το ΑΕΠ, συνδέονται στενά με την απασχόληση της εργασίας, το κεφάλαιο, καθώς και άλλους συντελεστές. Κατ' επέκταση, οι διάφορες κατηγορίες δαπάνης που συγκροτούν το ΑΕΠ μιας χώρας, διακρίνονται σύμφωνα με τις τέσσερις δυνατές χρήσεις για τις οποίες αγοράζεται το εγχώριο προϊόν. Αυτές οι χρήσεις είναι η κατανάλωση, η επένδυση, οι δημόσιες δαπάνες και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Γενικά, το εισόδημα και ο ρυθμός μεγέθυνσης, θεωρούνται ενδεικτικά μεγέθη για την παραγωγικότητα μιας οικονομίας. Υψηλό ή χαμηλό εισόδημα και αντίστοιχα υψηλός ή χαμηλός ρυθμός μεγέθυνσης, σημαίνει μεγάλη ή μικρή οικονομία σε σχέση με το παγκόσμιο εισόδημα και αντίστοιχα πλουσιότερη ή φτωχότερη οικονομία σε σχέση με άλλες οικονομίες. Επειδή όμως αυτός ο τρόπος μέτρησης του ρυθμού μεγέθυνσης, δεν λαμβάνει υπόψη την κατανομή του εισοδήματος, εισήχθη ο όρος «κατά κεφαλήν ΑΕΠ», ο οποίος σχετίζει το συνολικό εισόδημα με τον δημογραφικό παράγοντα, δηλαδή τον πληθυσμό μιας χώρας.

Παρακάτω, θα εξετάσουμε πως σχετίζεται η οικονομική μεγέθυνση, η οποία προσδιορίζεται κυρίως από το επίπεδο του ΑΕΠ μιας χώρας, με

κάποιους βασικούς πυλώνες της σύγχρονης οικονομίας και συγκεκριμένα η βιομηχανία, το εμπόριο, οι ΑΞΕ και τα χρηματοοικονομικά, ενώ ταυτόχρονα θα επιχειρηθεί και η σύνδεση αυτών με το φαινόμενο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ο πατέρας της πολιτικής οικονομίας, Adam Smith, στο έργο του «ο πλούτος των εθνών», που εκδόθηκε το 1776, ασχολήθηκε μεταξύ άλλων και με τις προϋποθέσεις της οικονομικής μεγέθυνσης. Υποστήριξε ότι η ευημερία των ανθρώπων, ακόμα και η ψυχική διάθεση των εργαζομένων, εξαρτώνται από την οικονομική μεγέθυνση που αυξάνει το εισόδημα και τον ατομικό πλούτο. Σύμφωνα με το κλασικό οικονομικό μοντέλο που θεμελιώνει, η μεγέθυνση εξαρτάται από τις δυνατότητες παραγωγής (προσφορά) μιας οικονομίας, η οποία θα πρέπει να βρίσκει τρόπους να αυξήσει τους παραγωγικούς συντελεστές (εργασία, κεφάλαιο, έδαφος) ή την παραγωγικότητά τους. Όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση, θεωρεί ότι δεν είναι δυνατόν να συνεχίζεται επ' αόριστο, καθώς η αύξηση του πληθυσμού και η συσσώρευση κεφαλαίου, έχουν ένα ανώτατο όριο. Έτσι, η μεγέθυνση φτάνει σε ένα σημείο, πέραν του οποίου δεν μπορεί να συνεχιστεί και η οικονομία εισέρχεται σε μια περίοδο στασιμότητας. Θα μπορούσαμε, με λίγα λόγια, να πούμε ότι ο Adam Smith θέτει τις βάσεις και για την θεωρία της ανάπτυξης, καθώς στο έργο του αναφέρεται στη μετάβαση από τον πρωτογενή στον δευτερογενή και στον τριτογενή τομέα παραγωγής³⁰. Δίνει μάλιστα έμφαση στη γεωργία, την οποία θεωρεί προϋπόθεση ανάπτυξης της βιομηχανίας και του εσωτερικού και διεθνούς εμπορίου (Μανώλη & Μαρής, 2015).

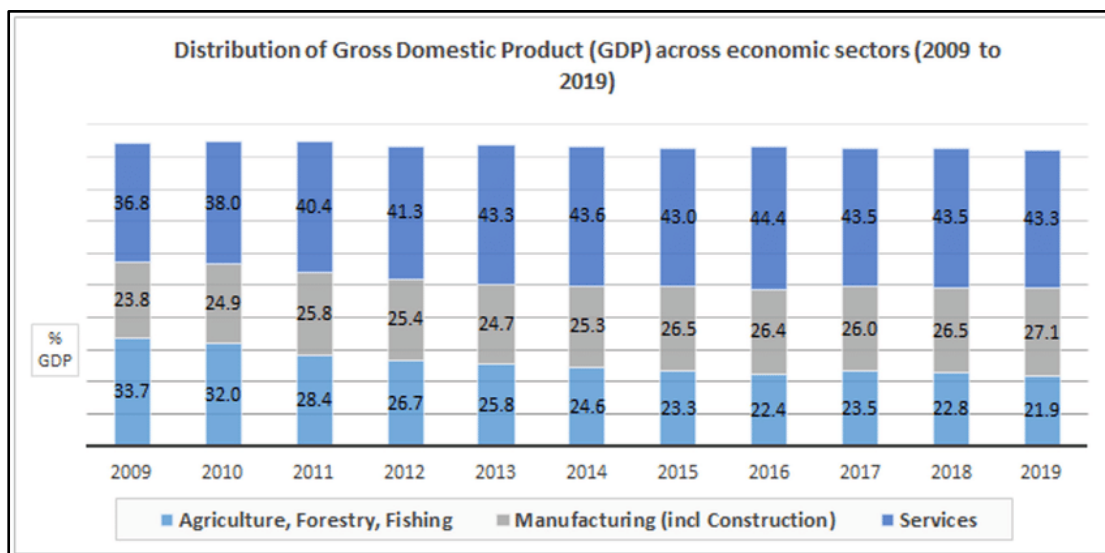
Μετά τα πρώτα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, η μεγέθυνση του βιομηχανικού τομέα είναι απαραίτητη για την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας. Σε πολλές χώρες, η ανάπτυξη του μεταποιητικού τομέα έχει δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης, εκτός της γεωργίας και καθώς η μεταποίηση, τουλάχιστον στην αρχή, χρησιμοποίησε εντατικά την ανειδίκευτη

³⁰ Χρησιμοποιούμενη μέθοδος ταξινόμησης της οικονομικής δραστηριότητας. Πρωτογενής τομέας (ορυχεία, γεωργία, παραγωγή πρώτων υλών). Δευτερογενής τομέας (κατασκευαστική βιομηχανία, μεταποίηση). Τριτογενής τομέας (εμπόριο, υπηρεσίες, διοίκηση).

εργασία, οι φτωχοί ωφελήθηκαν ιδιαίτερα. Υπάρχουν ωστόσο, σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών, όσον αφορά τον αντίκτυπο της εκβιομηχάνισης. Στο Μεξικό για παράδειγμα, η μεγέθυνση του βιομηχανικού τομέα στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ωφέλησε τους ειδικευμένους εργάτες σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τους ανειδίκευτους. Σε ορισμένες περιόδους, η οικονομική μεγέθυνση συνοδεύτηκε από αυξανόμενη ανισότητα, ακόμα και αν η φτώχεια, σε απόλυτες τιμές, είχε μειωθεί, όπως φαίνεται από την πρόσφατη εμπειρία στην Κίνα (Kniivila, 2007).

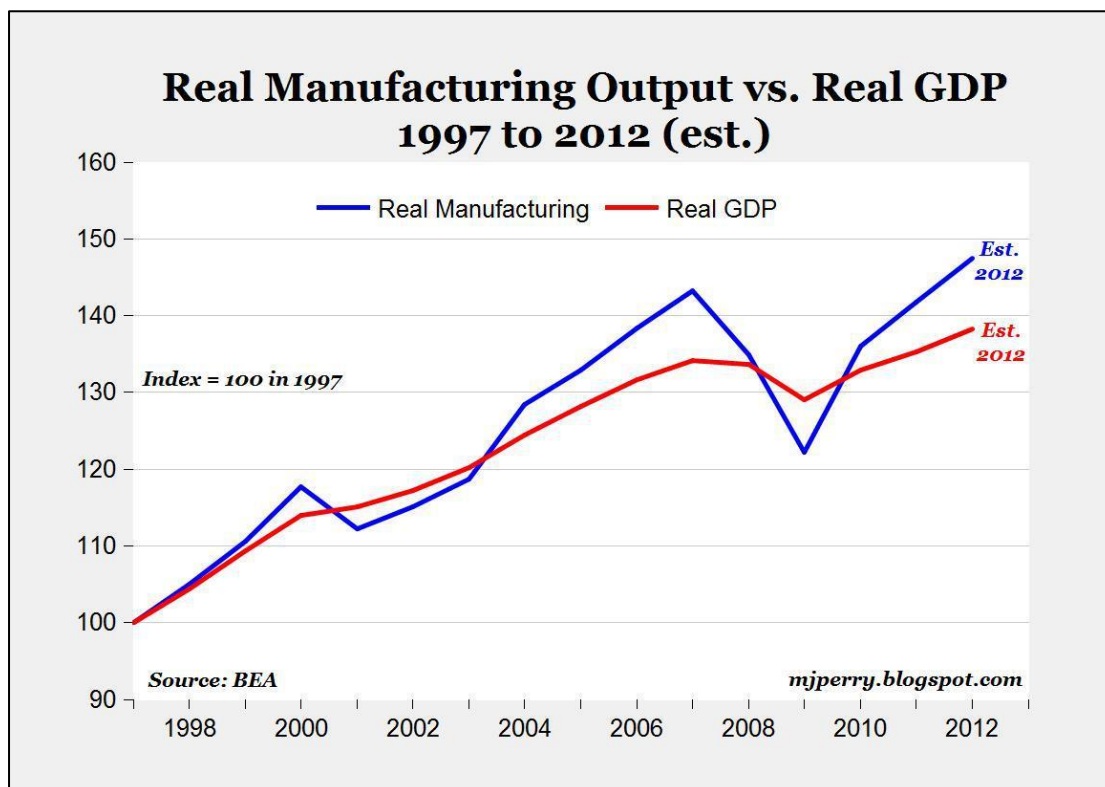
Γενικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας συνδέεται στενά με το μερίδιο των παραγωγικών πόρων που κατευθύνεται στη βιομηχανία. Αυτό άλλωστε είναι εμφανές, αν αναλογιστούμε ότι στην πλειοψηφία των φτωχών χωρών, δεν υπάρχει ουσιαστική βιομηχανική δραστηριότητα, σε αντίθεση με τις χώρες μέσου και υψηλού εισοδήματος. Με εξαίρεση κάποιες χώρες που κατάφεραν, εκμεταλλευόμενες τον αγροτικό τους τομέα, να πλουτίσουν, σε όλες οι υπόλοιπες, το βιοτικό επίπεδο ανέβηκε, μόνον όταν σημαντικοί πόροι τους μετακινήθηκαν από την γεωργία στη βιομηχανία. Μπορεί εδώ και αρκετά χρόνια ο τομέας των υπηρεσιών να κατέχει τη μερίδα του λέοντος, όσον αφορά τη συνεισφορά στο ΑΕΠ των χωρών, όπως φαίνεται ξεκάθαρα στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 13), ωστόσο η σημαντικότητα του βιομηχανικού τομέα εξακολουθεί να υφίσταται σε σταθερά υψηλό επίπεδο, τη στιγμή που ο αγροτικός τομέας βαίνει συνεχώς μειούμενος.

Πίνακας 13. Συνεισφορά των τομέων στο ΑΕΠ.

Επιπρόσθετα, διάφορες έρευνες αποδεικνύουν και αποκαλύπτουν τη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ της μεγέθυνσης του βιομηχανικού τομέα και του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 14). Όταν λοιπόν το μερίδιο του προϊόντος της βιομηχανίας στο συνολικό ΑΕΠ αυξάνεται ταχέως, τότε και ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ είναι υψηλός.

Πίνακας 14. Σχέση μεταξύ μεγέθυνσης του βιομηχανικού τομέα και ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ.

Τι είναι αυτό όμως που τελικά χαρακτηρίζει τη βιομηχανία (και ιδιαίτερα τη μεταποιητική βιομηχανία), το οποίο ευθύνεται για τη θετική συσχέτιση βιομηχανίας και μεγέθυνσης και καθιστά τη βιομηχανία «ατμομηχανή της μεγέθυνσης»; Η απάντηση είναι απλή και έχει να κάνει με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Ο ρυθμός αύξησης του βιομηχανικού προϊόντος, σχετίζεται με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, όταν υπάρχουν αύξουσες αποδόσεις κλίμακας στη βιομηχανική παραγωγή. Οι αποδόσεις κλίμακας με τη σειρά τους επιτυγχάνονται είτε με τη συσσώρευση κεφαλαίου και την ενσωμάτωση προηγμένης τεχνολογίας στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, είτε με τη μαζική παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων προϊόντος που επιτρέπει τη μείωση του κόστους.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την Ευρώπη. Η ενιαία ευρωπαϊκή αγορά, με 500 εκατομμύρια καταναλωτές, 230 εκατομμύρια εργαζομένους και 20 εκατομμύρια επιχειρηματίες, είναι βασικό μέσο για την επίτευξη ανταγωνιστικής βιομηχανικής Ευρώπης. Μια στις τέσσερις θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα είναι στη μεταποιητική βιομηχανία και τουλάχιστον μια ακόμα στις τέσσερις είναι σε συνδεδεμένες υπηρεσίες που εξαρτώνται από τη βιομηχανία ως προμηθευτές ή ως πελάτες. Το 80% του συνόλου των προσπαθειών στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης καταβάλλονται στη βιομηχανία. Είναι λοιπόν σημαντικό να αυξηθεί η παραγωγικότητα στη βιομηχανία μεταποίησης και τις συναφείς υπηρεσίες, ώστε να υποστηριχθεί η ανάκαμψη της οικονομικής μεγέθυνσης και της απασχόλησης, να αποκατασταθεί η υγεία και η βιωσιμότητα της οικονομίας και να καταστεί δυνατό να διατηρηθεί το υφιστάμενο κοινωνικό μοντέλο (Μακρής, 2021).

Όλη αυτή τη σχέση μεταξύ της αύξησης του βιομηχανικού προϊόντος, της αύξησης της παραγωγικότητας και της αύξησης του ΑΕΠ, την έχει άλλωστε περιγράψει και ο Kaldor, όπως αναφέρθηκε σε άλλο μέρος της παρούσας εργασίας, μέσω των «νόμων της οικονομικής μεγέθυνσης», που εισήγαγε ήδη από το 1961, καταγράφοντας ουσιαστικά τη σημαντικότητα του βιομηχανικού τομέα για τη μεγέθυνση μιας οικονομίας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ

Παρά το γεγονός ότι μια σειρά τεχνολογικών εξελίξεων και πολιτικών μεταβολών σε διεθνές επίπεδο, έχουν δώσει ιδιαίτερη ώθηση στο διεθνές εμπόριο και έχουν συμβάλει στην εξάπλωση της παγκοσμιοποίησης τη σημερινή εποχή, επικρατεί η λανθασμένη εντύπωση ότι η παγκοσμιοποίηση και η διεθνοποίηση του εμπορίου και της οικονομικής δραστηριότητας, αποτελεί ένα νέο φαινόμενο. Σε όλη τη διαδρομή της ιστορίας, το εμπόριο υπήρξε σημαντική κινητήρια δύναμη της οικονομικής μεγέθυνσης όλων των χωρών, ανεξάρτητα από το οικονομικό στάδιο στο οποίο βρισκόταν.

Δυο είναι οι σημαντικότερες θεωρίες που αναπτύχθηκαν σχετικά με τα οφέλη από το εμπόριο. Η πρώτη είναι αυτή του απόλυτου πλεονεκτήματος από τον Adam Smith και η δεύτερη αυτή του συγκριτικού πλεονεκτήματος από τον David Ricardo.

Στην πρώτη θεωρία, ο Adam Smith υποστήριξε την άποψη πως το διεθνές εμπόριο είναι δυνατόν να συντελέσει στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των χωρών που συμμετέχουν σε αυτό. Θεωρεί ότι οι παραγωγικοί συντελεστές κάθε χώρας, πρέπει να εξειδικεύονται στην παραγωγή των προϊόντων τα οποία παράγουν πιο αποτελεσματικά από άλλες χώρες, δηλαδή κάθε χώρα να παράγει τα προϊόντα, στην παραγωγή των οποίων έχει «απόλυτο πλεονέκτημα». Ουσιαστικά, αυτό που υποστηρίζει η θεωρία του απόλυτου πλεονεκτήματος, είναι πως μια χώρα ποτέ δεν πρέπει να παράγει ένα προϊόν που μπορεί να το αγοράσει από κάποια άλλη, σε χαμηλότερη τιμή από το εγχώριο κόστος παραγωγής. Αντιστοίχως, η χώρα θα πρέπει να παράγει όλα τα προϊόντα που το εγχώριο κόστος παραγωγής τους είναι χαμηλότερο από το κόστος αγοράς τους από κάποια άλλη χώρα, δηλαδή τα προϊόντα στα οποία έχει το απόλυτο πλεονέκτημα κόστους. Με αυτό τον τρόπο, ο όγκος της παγκόσμιας παραγωγής θα είναι μεγαλύτερος και επομένως το παγκόσμιο επίπεδο ευημερίας θα είναι υψηλότερο, σε σύγκριση με την περίπτωση που κάθε χώρα θα προσπαθούσε να παράγει όλα τα προϊόντα που χρειάζεται εντός των συνόρων της, δηλαδή να είναι αυτάρκης (Χατζηδημητρίου, 2003).

Στην αντίπερα όχθη, ο David Ricardo, ανέπτυξε μια διαφορετική θεωρία, που παρουσιάστηκε στο βιβλίο του «The Principles of Political Economy and Taxation», που δημοσιεύτηκε το 1817. Ήταν η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος, η οποία προέκυψε από την προσπάθεια να διορθωθεί μια ουσιαστική αδυναμία της θεωρίας του απόλυτου πλεονεκτήματος του Adam Smith. Σύμφωνα λοιπόν με τη θεωρία του, μια χώρα που έχει απόλυτο πλεονέκτημα σε όλα τα προϊόντα που μπορεί να παράγει, δεν θα έχει κανένα όφελος από τη συμμετοχή της στο διεθνές εμπόριο. Αντιστοίχως, μια χώρα που δεν έχει απόλυτο πλεονέκτημα σε κανένα από τα προϊόντα που μπορεί να παράγει, δεν θα έχει τη δυνατότητα να συμμετάσχει στο διεθνές εμπόριο. Με τη θεωρία του ο Ricardo απέδειξε ότι και τα δυο προηγούμενα συμπεράσματα της θεωρίας του απόλυτου πλεονεκτήματος δεν ήταν σωστά. Απορρίπτοντάς τα ο Ricardo απέδειξε πως δυο χώρες μπορούν να έχουν ουσιαστικά οφέλη από τη διεξαγωγή διεθνούς εμπορίου μεταξύ τους, ακόμα και αν η μια από αυτές έχει απόλυτο πλεονέκτημα στην παραγωγή όλων των προϊόντων. Με λίγα λόγια, ο

Ricardo υποστήριξε πως στην περίπτωση όπου μια χώρα A έχει απόλυτο πλεονέκτημα κόστους στην παραγωγή όλων των προϊόντων σε σχέση με μια χώρα B, αυτό που έχει σημασία για τη διεξαγωγή εμπορίου ανάμεσά τους είναι σε ποια προϊόντα έχει η χώρα A το μεγαλύτερο απόλυτο πλεονέκτημα, δηλαδή επιδεικνύει το σχετικά υψηλότερο επίπεδο παραγωγικότητας. Τότε η χώρα A θα πρέπει να εξειδικευτεί στην παραγωγή αυτών των προϊόντων, δηλαδή των προϊόντων στα οποία έχει συγκριτικό πλεονέκτημα κόστους και να αφήσει τη χώρα B να παράγει τα προϊόντα στα οποία το πλεονέκτημα παραγωγικότητας που έχει η A είναι σχετικά μικρότερο. Θεωρεί λοιπόν ο Ricardo ότι με αυτό τον τρόπο, οι δυο χώρες μπορούν να ανταλλάξουν προϊόντα μεταξύ τους και να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο (Χατζηδημητρίου, 2003).

Σύμφωνα με τον Blanchard, όταν μια οικονομία είναι ανοιχτή στην αγορά, σημαίνει ότι οι καταναλωτές και οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα επιλογής των αγαθών που θα καταναλώσουν ανάμεσα σε εγχώρια και ξένα αγαθά. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως σε καμία χώρα το διεθνές εμπόριο δε γίνεται χωρίς περιορισμούς. Τα εμπορικά εμπόδια, όπως οι δασμοί (φόροι στα εισαγόμενα προϊόντα) και οι ποσοτώσεις (περιορισμοί στην ποσότητα των εισαγόμενων προϊόντων), αν και με την πάροδο του χρόνου περιορίζονται όλο και περισσότερο, ωστόσο δε σταματούν να υπάρχουν ακόμα και στις κυρίαρχες χώρες του διεθνούς εμπορίου (Blanchard, 2006).

Για να παρατηρηθεί η πορεία και η θέση της οικονομίας στο διεθνές εμπόριο, οι οικονομολόγοι εξετάζουν το εμπορικό ισοζύγιο. Οι Krugman και Obstfeld ορίζουν ως ισοζύγιο πληρωμών την καταγραφή των συναλλαγών μιας χώρας με τις ξένες αγορές. Εντοπίζουν τριών ειδών συναλλαγές στο ισοζύγιο πληρωμών, που μπορεί να προέρχονται από εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, από πωλήσεις ή αγορές χρηματοοικονομικών στοιχείων και τέλος μέσω άλλων δραστηριοτήτων που καταλήγουν σε ανταλλαγή πλούτου μεταξύ των χωρών (Krugman & Obstfeld, 1991). Σύμφωνα με τον Blanchard, οι καθαρές εξαγωγές είναι συνώνυμες με το εμπορικό ισοζύγιο. Έτσι, όταν οι καθαρές εξαγωγές έχουν θετικό πρόσημο, τότε υπάρχει εμπορικό πλεόνασμα, ενώ όταν είναι αρνητικές τότε προκύπτει εμπορικό έλλειμα.

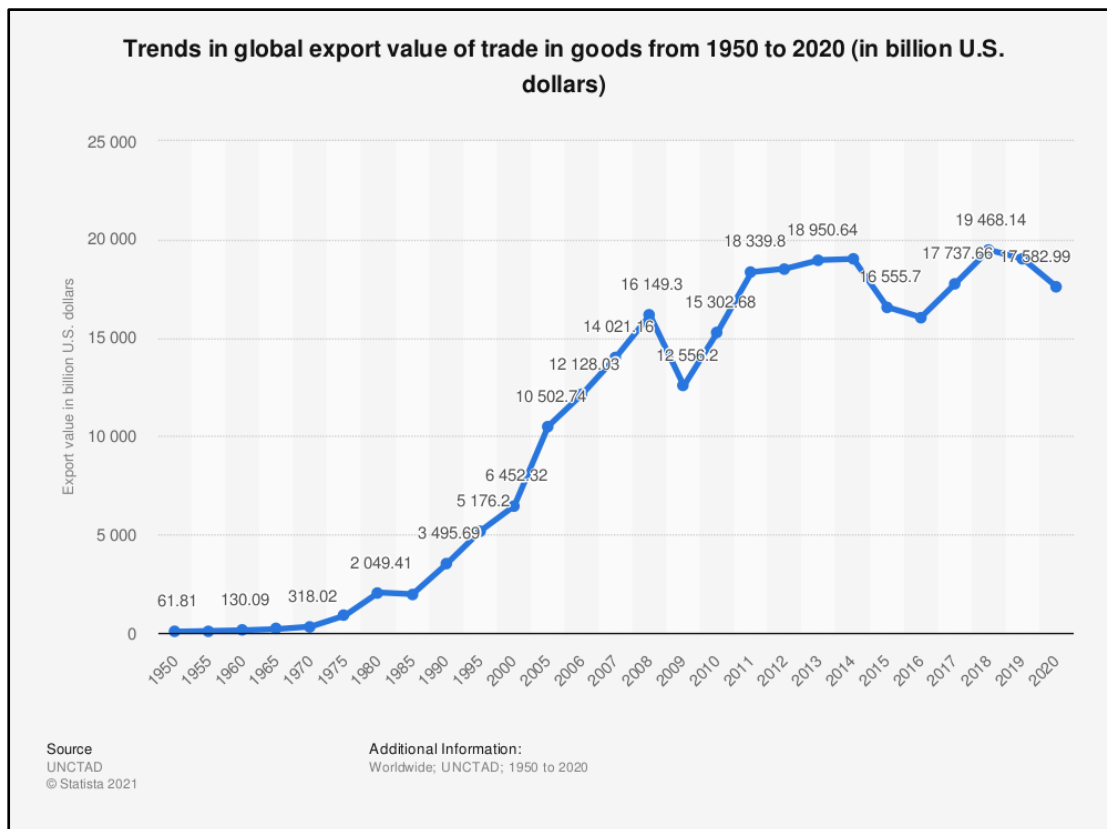
Όσοι ασχολήθηκαν με τη μελέτη της οικονομικής ιστορίας, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το εμπόριο αποτελεί την «ατμομηχανή» της οικονομικής

μεγέθυνσης, διότι πολύ απλά έχει παρασύρει στην οικονομική μεγέθυνση ολόκληρο τον κόσμο. Κοινή πεποίθηση όλων είναι ότι η σταδιακή απελευθέρωση του εμπορίου, οδήγησε σε ταχύτερους ρυθμούς αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου σε σχέση με τους αντίστοιχους ρυθμούς αύξησης του παραγόμενου προϊόντος. Μπορεί η συσχέτιση των δυο μεγεθών να μην είναι ξεκάθαρη, ωστόσο φαίνεται ότι η διαδικασία απελευθέρωσης του εμπορίου και οι εξαγωγικές δραστηριότητες και επιδόσεις, έχουν θετική επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση των περισσότερων χωρών.

Άλλωστε, σύμφωνα με έρευνες του ίδιου του ΔΝΤ, ο δείκτης που εκφράζει την ταχύτητα συμμετοχής μιας χώρας στην οικονομική ολοκλήρωση, βασίζεται σε τέσσερις μεταβλητές: στο λόγο του εμπορίου προς το ΑΕΠ, στο λόγο των ΑΞΕ προς το ΑΕΠ, στο ποσοστό των μεταποιημένων προϊόντων επί του συνόλου των εξαγωγών και στην πιστοληπτική αξιολόγηση της εξεταζόμενης χώρας (Thirwall, 2011). Συγκεκριμένα, μελέτες έχουν δείξει ότι η αύξηση των εξαγωγών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία, καθώς μεταξύ άλλων, ενισχύει τη ζήτηση, ενθαρρύνει τις επενδύσεις και διευρύνει τις εισαγωγικές δυνατότητες μιας χώρας μέσω της αύξησης της συνολικής προσφοράς στην οικονομία. Με απλά λόγια, μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της αύξησης των εξαγωγών, υπάρχει ισχυρή θετική συσχέτιση. Παρακάτω θα δούμε μερικά μόνο στοιχεία που αποδεικνύουν τα προαναφερθέντα συμπεράσματα.

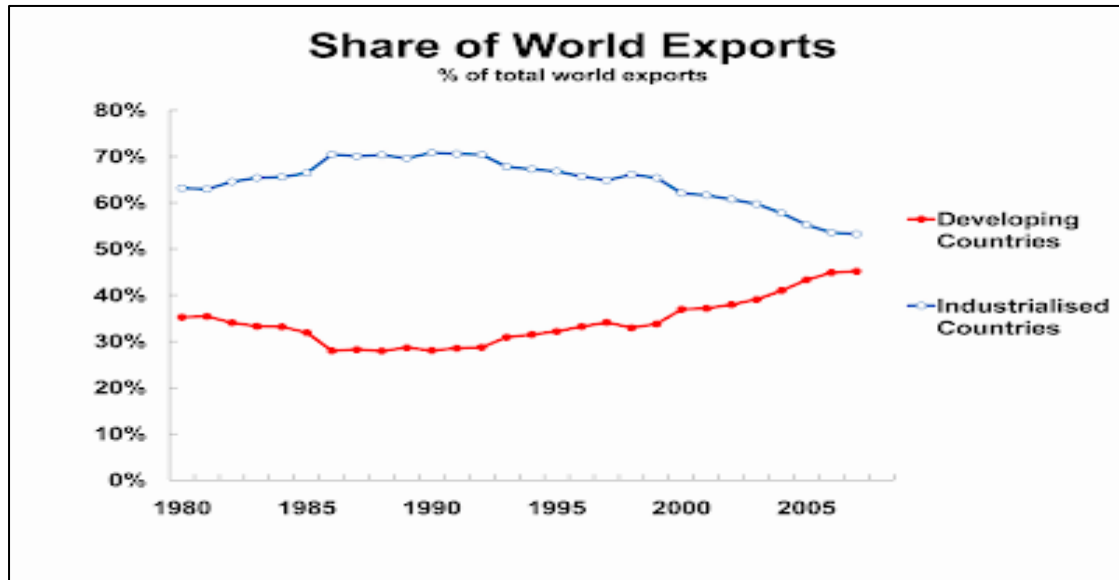
Το παγκόσμιο εξαγωγικό εμπόριο, με εξαίρεση κυρίως το διάστημα 2008 που ήταν το έτος της έναρξης της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης, έχει να παρουσιάσει μια συνεχή ποσοστιαία αύξηση από το 1950 έως σήμερα, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 15). Από τα 61,8 δισεκατομμύρια δολάρια του 1950 έχει εκτοξευτεί στα 17,5 τρισεκατομμύρια δολάρια, δηλαδή 283 φορές μεγαλύτερος όγκος εξαγωγών.

Πίνακας 15. Εξέλιξη του παγκόσμιου εξαγωγικού εμπορίου από το 1950 έως το 2020.

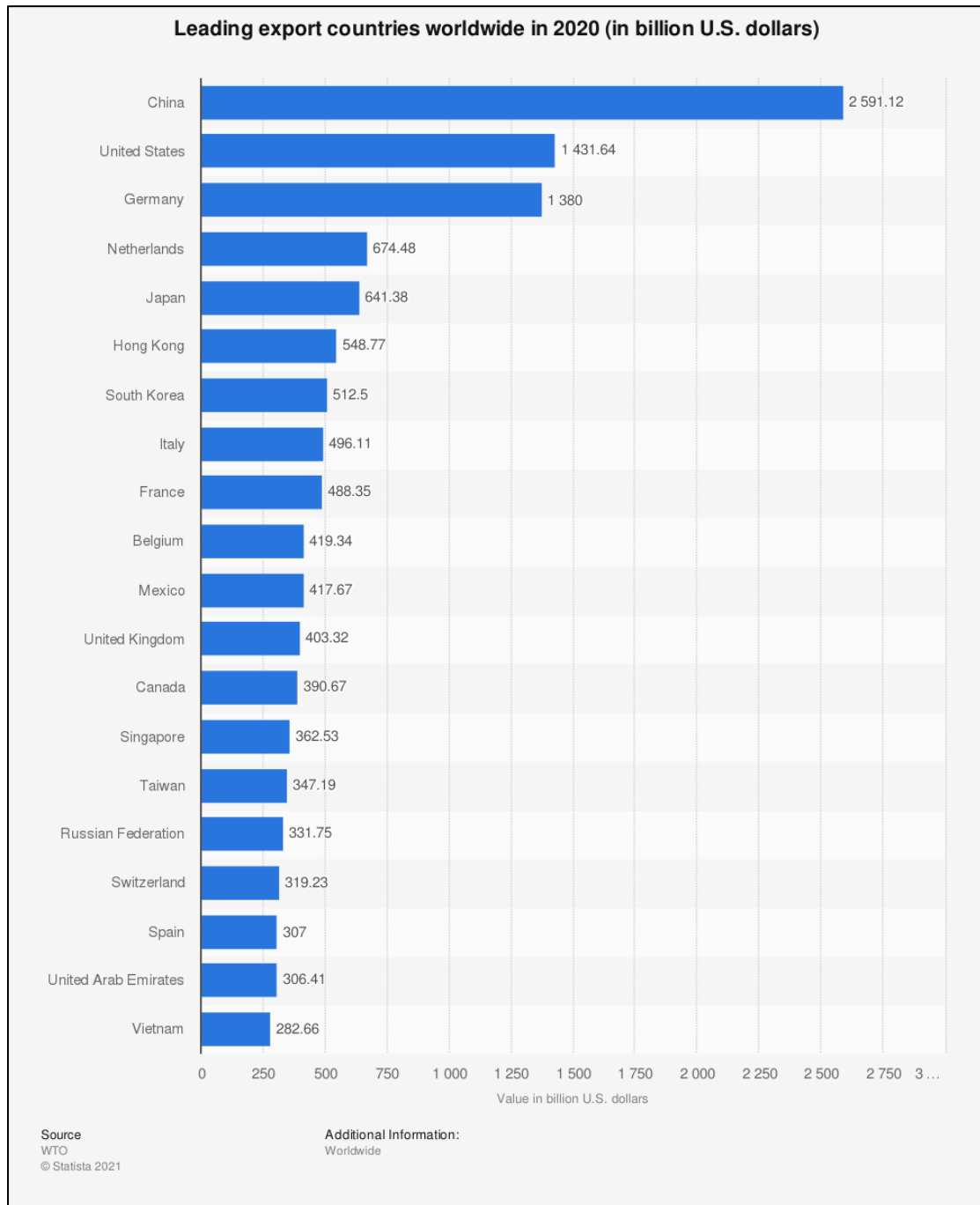
Τη μερίδα του λέοντος, ως ποσοστό των συνολικών παγκόσμιων εξαγωγών, παραδοσιακά και διαχρονικά κατέχουν οι αναπτυγμένες χώρες έναντι των αναπτυσσόμενων. Παρόλα αυτά, παρατηρούμε μια σύγκλιση τα τελευταία χρόνια, η οποία φαίνεται χαρακτηριστικά στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 16). Ενώ λοιπόν, τη δεκαετία του 1990 οι εξαγωγές των αναπτυγμένων χωρών, είχαν κυμανθεί σε ποσοστό περίπου στο 70% επί του συνόλου των παγκόσμιων εξαγωγών και οι αντίστοιχες των αναπτυσσόμενων χωρών στο 35% περίπου, παρατηρούμε μια τάση σύγκλισης τις επόμενες δυο δεκαετίες. Το διάστημα που τις χωρίζει πλέον κυμαίνεται περίπου στο 10%.

Πίνακας 16. Ποσοστό επί των συνολικών παγκόσμιων εξαγωγών, των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών.

Περνώντας τώρα στην ανάλυση των μεμονωμένων χωρών, παρατηρούμε ότι πρωτοπόρος στις εξαγωγές για το έτος 2020 είναι η Κίνα, με συνολικές εξαγωγές αξίας 2,59 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, οι ΗΠΑ κατέχουν τη δεύτερη θέση με συνολικές εξαγωγές αξίας 1,43 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, ενώ στην τρίτη θέση βρίσκουμε την πρώτη εκπρόσωπο της Ευρώπης, τη Γερμανία, με συνολικές εξαγωγές αξίας 1,38 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Σε γενικές γραμμές πάντως, στις εξαγωγές κυριαρχούν οι αναπτυγμένες οικονομίες, ενώ οι εξαγωγές πολλών αναπτυσσόμενων οικονομιών στην Αφρική και την Αμερική, ήταν χαμηλά σε σχέση με το μέγεθός τους. Κλείνοντας, μια ακόμα παρατήρηση έχει να κάνει με το γεγονός ότι παρά την παγκόσμια πτώση του εμπορίου, πολλοί μεγάλοι εξαγωγείς στην Ευρώπη και τη Νοτιοανατολική Ασία, κατάφεραν να αυξήσουν τις πωλήσεις των αγαθών τους στην παγκόσμια αγορά.

Πίνακας 17. Λίστα με τις κορυφαίες εξαγωγικές χώρες για το 2020.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΑΞΕ

Κάποια από τα συστατικά στοιχεία της παγκοσμιοποίησης, όπως αναλύθηκαν παραπάνω, όπως το διεθνές εμπόριο και η κίνηση κεφαλαίων, είναι παρόντα από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οπότε και συνέβη η έκρηξη της βιομηχανικής επανάστασης. Οι ΑΞΕ από την άλλη, εμφανίστηκαν στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα και αρχικά αποτέλεσε το λιγότερο δυναμικό στοιχείο της

παγκοσμιοποίησης. Κατέστη όμως κυρίαρχο μετά τον Β΄ ΠΠ και ιδιαίτερα δυναμικό στη σύγχρονη φάση της παγκοσμιοποίησης, μετά το 1990. Αυτή η ιδιαίτερη δυναμικότητα του στοιχείου των ΑΞΕ, οδηγεί όλο και περισσότερο την οικονομική θεωρία της παγκοσμιοποίησης να συναρτάται με την οικονομική θεωρία των ΑΞΕ. Τι είναι όμως οι ΑΞΕ;

Σύμφωνα με τον Δημήτρη Κυρκιλή, Άμεση Ξένη Επένδυση, είναι η ίδρυση θυγατρικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό, οι οποίες είναι μερικώς ή ολικώς, ιδιοκτησία της μητρικής εταιρείας. Η ΑΞΕ περιλαμβάνει τη μεταφορά πέρα από τα εθνικά σύνορα, ενός πακέτου διακριτών αλλά ταυτόχρονα συμπληρωματικών παραγωγικών εισροών. Οι εισροές αυτές είναι είτε υλικές, π.χ μετοχικό κεφάλαιο, κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, ενδιάμεσες και πρώτες ύλες, είτε άυλες, π.χ τεχνογνωσία (know-how) οργάνωσης της παραγωγής, ποιοτικού ελέγχου, μάρκετινγκ κλπ. Το σύνολο αυτών των εισροών, είναι αναγκαίο για την επιτυχή πραγματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας και της εμπορικής διάθεσης του προϊόντος. Η μεταφορά των πόρων γίνεται χωρίς την παρεμβολή της αγοράς, δεν έχει δηλαδή τη μορφή μιας εμπορικής συναλλαγής ή μιας συμφωνίας licensing ή franchising μεταξύ δυο ανεξάρτητων επιχειρηματικών οντοτήτων, αλλά πραγματοποιείται εντός της ίδιας επιχείρησης μεταξύ της μητρικής και μιας θυγατρικής της, της οποίας ιδιοκτήτης είναι η μητρική εταιρεία και η οποία είναι εγκατεστημένη σε χώρα ξένη προς τη χώρα καταγωγής της μητρικής επιχείρησης (Κυρκιλής, 2010).

Η πραγματοποίηση ΑΞΕ, μεταβάλλει τις επιχειρήσεις σε πολυεθνικές, οι οποίες μπορούν να οριστούν με απλό τρόπο ως οι επιχειρήσεις εκείνες οι οποίες κατέχουν ή ελέγχουν παραγωγικές μονάδες (θυγατρικές επιχειρήσεις), σε περισσότερες από μια χώρες. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, επιδιώκοντας αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους, εφαρμόζουν μια στρατηγική διεθνούς αναζήτησης πόρων και μειωμένου κόστους. Έτσι, εγκαθιστούν διαφορετικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας ή την παραγωγή διαφορετικών ποικιλιών του ίδιου προϊόντος σε διαφορετικές χώρες, ανάλογα με το κόστος και τη διαθεσιμότητα των εισροών που είναι περισσότερο κρίσιμες για την αντίστοιχη φάση της παραγωγικής διαδικασίας ή την ποικιλία του προϊόντος. Για παράδειγμα, παραγωγικά στάδια έντασης εργασίας, εγκαθίστανται σε χώρες με άφθονη και σχετικά φθηνή εργασία, ενώ παραγωγικές φάσεις έντασης

κεφαλαίου ή τεχνολογίας, κατευθύνονται σε χώρες με άφθονη εξειδικευμένη εργασία, κατάλληλες υποδομές και εξωτερικές οικονομίες. Η συνέπεια της δημιουργίας ενός διεθνώς ολοκληρωμένου παραγωγικού δικτύου, είναι ότι οι πολυεθνικές μεταφέρουν ημιτελή και τελικά προϊόντα, τεχνολογικές και επιχειρηματικές εισροές και γενικά πόρους μέσω ενδο-επιχειρησιακών συναλλαγών, υποκαθιστώντας τις συμβατικές αγορές και το διεθνές εμπόριο. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο διοικητικός μηχανισμός των πολυεθνικών επιχειρήσεων, υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία των αγορών ως μηχανισμών κατανομής πόρων, επενδύσεων και πλούτου σε διεθνές επίπεδο (Κυρκιλής, 2010).

Τόσο η οικονομική θεωρία όσο και η εμπειρική έρευνα, προσφέρουν επιχειρήματα υπέρ και κατά μιας θετικής συσχέτισης των ΑΞΕ με την οικονομική μεγέθυνση των χωρών εγκατάστασης. Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι ΑΞΕ επιδρούν θετικά στη μεγέθυνση, μέσω της μεταφοράς κεφαλαίου και των επενδύσεων και της αύξησης τόσο της απασχόλησης όσο και της παραγωγικότητας της εργασίας, ιδιαίτερα μάλιστα εάν ο συντελεστής κεφάλαιο σπανίζει στη χώρα εγκατάστασης, ενώ και η παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων, αναγκαίων για την παραγωγή προϊόντων των ΑΞΕ, αυξάνει το εθνικό προϊόν.

Οι πρόσφατες εξελίξεις της θεωρίας οικονομικής μεγέθυνσης, τονίζουν ιδιαίτερα τη σημασία των βελτιώσεων της τεχνολογίας, της οργανωτικής αποτελεσματικότητας και της παραγωγικότητας, για την προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης. Με τις ΑΞΕ μεταφέρονται τεχνολογικοί πόροι και δεξιότητες πέρα από τα εθνικά σύνορα, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι επιδρούν στη διαδικασία και τον χαρακτήρα της οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών που εγκαθίστανται και να επηρεάζουν τον ρυθμό τεχνολογικής αλλαγής τους. Αυτή ακριβώς η διαδικασία επιδρά στη δυνατότητα των επιχειρήσεων να δημιουργούν πόρους και δεξιότητες και κατά συνέπεια να διεθνοποιούνται, καθώς και στις χώρες να προσελκύουν ΑΞΕ (Κυρκιλής, 2010).

Υπάρχουν αρκετές εμπειρικές ενδείξεις που επιβεβαιώνουν τη θετική σχέση μεταξύ ΑΞΕ και οικονομικής μεγέθυνσης, όπως για παράδειγμα ότι η παραγωγικότητα των εγχώριων επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες, συσχετίζεται θετικά με την παρουσία θυγατρικών των πολυεθνικών

επιχειρήσεων, ή το γεγονός ότι ενώ επιβεβαιώνεται η θετική σχέση μεταξύ ΑΞΕ και οικονομικής μεγέθυνσης, εντούτοις η σχέση αυτή καθίσταται ισχυρότερη καθώς το απόθεμα ανθρώπινου κεφαλαίου στη χώρα υποδοχής αυξάνεται.

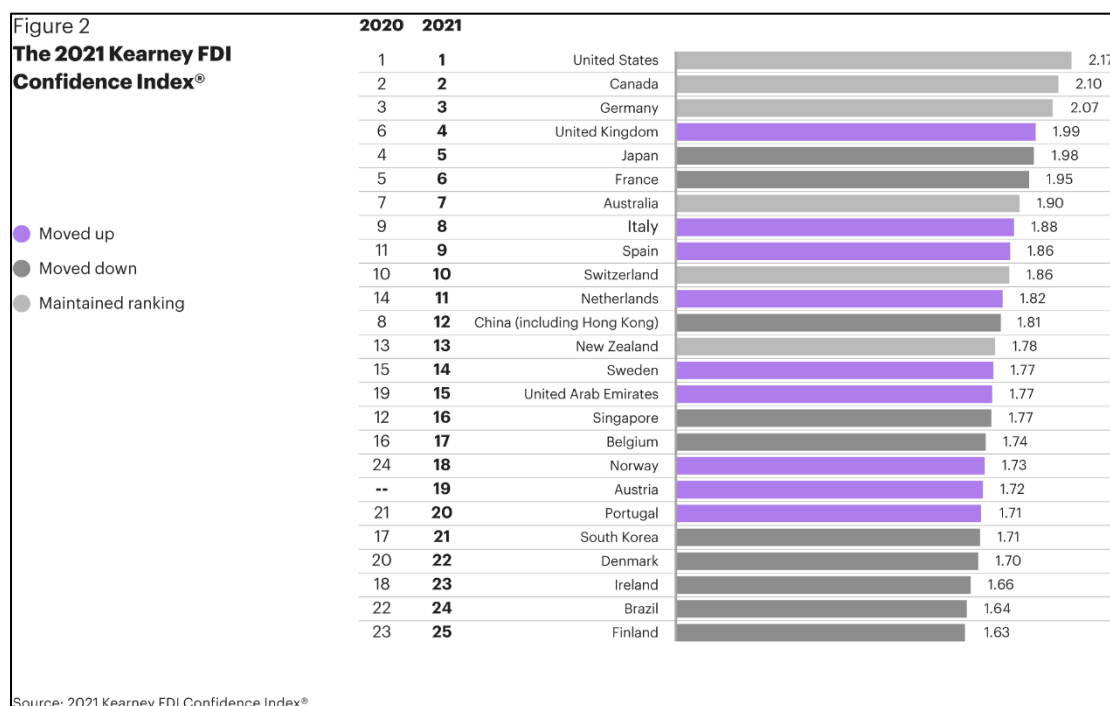
Στην αντίπερα όχθη, έχουν διατυπωθεί και απόψεις εναντίον της θετικής σχέσης ΑΞΕ και οικονομικής μεγέθυνσης, με τις περισσότερες να υποστηρίζουν ότι το μεγαλύτερο μέρος των ωφελειών μεταφέρονται στη χώρα καταγωγής της επένδυσης. Και αυτό διότι αν και οι ΑΞΕ αυξάνουν το επίπεδο της παραγωγικότητας και της κατανάλωσης στη χώρα εγκατάστασης, μειώνουν το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, διότι στρεβλώνουν τις τιμές των παραγωγικών συντελεστών και την κατανομή των πόρων. Για παράδειγμα, σε χώρες με αφθονία του συντελεστή εργασία, αλλά με χαμηλή προσφορά εξειδικευμένης εργασίας, οι ΑΞΕ κατευθύνονται σε τομείς έντασης εξειδικευμένης εργασίας, αφήνοντας αδιάθετες ποσότητες εργασίας από τη μια και υψώνοντας τους μισθούς της εξειδικευμένης εργασίας από την άλλη.

Επιπρόσθετα, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις που εισέρχονται σε βιομηχανικούς τομείς των χωρών υποδοχής, αποτρέπουν την είσοδο άλλων επιχειρήσεων, λόγω των ισχυρών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν. Έτσι δημιουργείται υψηλός βαθμός συγκέντρωσης, που επιτρέπει στις θυγατρικές να αποκτούν μονοπώλιο. Ταυτόχρονα, η αποτροπή νέων επενδύσεων, επιφέρει υποαπασχόληση του συντελεστή εργασία καθώς και χαμηλότερη κατανάλωση, που σε συνδυασμό με τη μεταφορά πόρων στις χώρες προέλευσης, μειώνουν το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης. Γενικά πάντως, φαίνεται να επικρατεί η άποψη ότι η όποια θετική επίδραση των ΑΞΕ στο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών υποδοχής, δεν ασκείται μέσω μιας αυτόνομης δράσης των πρώτων πάνω στον δεύτερο, αλλά μάλλον μέσω της μεταφοράς τεχνολογίας (Κυρκιλής, 2010).

Ένας πολύ χρήσιμος τρόπος να καταγράψουμε και να αναλύσουμε τις ΑΞΕ σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι ο δείκτης A.T Kearney FDI Confidence Index, ο οποίος αποτελεί ουσιαστικά μια ετήσια έρευνα στελεχών παγκόσμιων επιχειρήσεων, που κατατάσσει τις αγορές οι οποίες ενδέχεται να προσελκύσουν τις περισσότερες επενδύσεις τα επόμενα τρία χρόνια. Η πρώτη έκθεση κυκλοφόρησε το 1998. Για το έτος 2021, η έκθεση προσφέρει μια κατάταξη των 25 καλύτερων χωρών, ως προς την εμπιστοσύνη των

επιχειρήσεων για πραγματοποίηση ΑΞΕ. Σύμφωνα με αυτή την κατάταξη (Πίνακας 18), οι ΗΠΑ φαίνεται να κρατούν τα σκήπτρα, όντας η χώρα που κατέχει την πρώτη θέση, μια θέση που κατείχε και το 2020. Ανάμεσα στις χώρες της κατάταξης βρίσκονται και αρκετές από τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες, γεγονός που αποδεικνύει ότι, ειδικά τα τελευταία χρόνια, υφίσταται σύγκλιση – τουλάχιστον στο ζήτημα των ΑΞΕ – μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών.

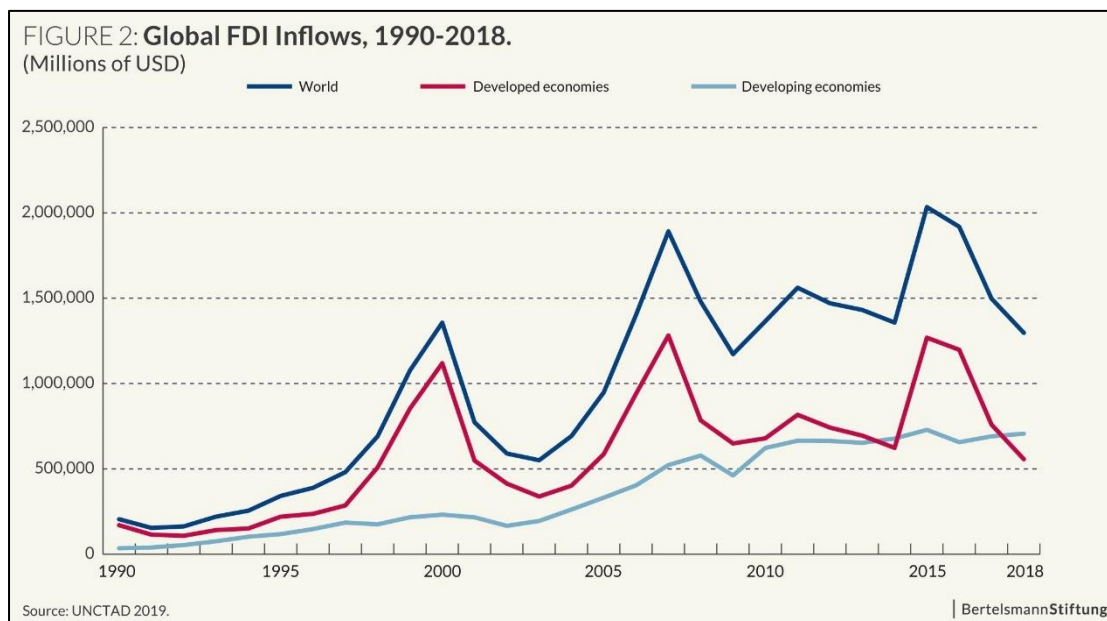
Πίνακας 18. Κατάταξη 25 πρώτων χωρών του δείκτη εμπιστοσύνης ΑΞΕ για το έτος 2021.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη διάκριση μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών και κάνοντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή από το 1980 έως σήμερα, παρατηρούμε τα εξής: Το 1980, το παγκόσμιο απόθεμα εισροών των ΑΞΕ, ήταν περίπου 701δισ δολάρια. Σύμφωνα με τη διάκριση του UNCTD (United Nations Conference on Trade and Development), το μερίδιο των αναπτυγμένων χωρών ανερχόταν στα 407δισ δολάρια, ενώ το αντίστοιχο των αναπτυσσόμενων χωρών στα 294δισ δολάρια. Το 1990, το αντίστοιχο παγκόσμιο απόθεμα εισροών των ΑΞΕ ήταν στα 2,2τρис δολάρια, με τις αναπτυγμένες χώρες να κατέχουν τα 1,68τρис και τις αναπτυσσόμενες τα 508δισ δολάρια. Η υπεροχή των αναπτυγμένων χωρών, συνεχίστηκε μέχρι και

το 2010, με έτη κορύφωσης της διαφοράς το 2000 και το 2007, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 19).

Πίνακας 19. Εξέλιξη των εισροών ΑΞΕ ανά κατηγορία χωρών.

Το 2017 αποτελεί την πρώτη χρονιά που παρατηρείται σύγκλιση στις εισροές των ΑΞΕ μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Συγκεκριμένα, από τα 1,4τρис δολάρια που ήταν το παγκόσμιο απόθεμα εισροών, τα 712δισ ανήκαν στις αναπτυγμένες και τα 671δισ στις αναπτυσσόμενες χώρες, κλείνοντας αισθητά την ψαλίδα. Από το επόμενο μάλιστα έτος, το 2018, έχουμε και την αντιστροφή των ρόλων, με τις αναπτυσσόμενες χώρες να καταγράφουν για πρώτη φορά συνολικές εισροές ΑΞΕ μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες των αναπτυγμένων χωρών.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Τις τελευταίες δεκαετίες, έχουμε γίνει μάρτυρες της λογικής της χρηματοοικονομικής φιλελευθεροποίησης, η οποία βασίστηκε στο αφήγημα ότι οι ποικίλες μορφές χρηματοοικονομικής καταστολής συμβάλλουν στην μείωση της αναπτυξιακής προόδου. Και φυσικά αναφερόμαστε στα διάφορα είδη περιορισμών που μπορεί να επιβάλλει η κυβέρνηση μιας χώρας στον χρηματοοικονομικό τομέα, όπως ότι έχει τη δυνατότητα να ασκεί μονοπωλιακό έλεγχο στο τραπεζικό σύστημα, ακόμα και να εμποδίζει τη μεγέθυνση των χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων. Η κεντρική τράπεζα της κάθε χώρας με τη

σειρά της, μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς στις πιστώσεις των εμπορικών τραπεζών ή και να τις υποχρεώνει να χορηγούν δάνεια σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας. Συνέπεια των παραπάνω είναι σαφώς η μείωση της εισροής χρηματοδοτικών πόρων και η στρέβλωση της κατανομής τους.

Είναι γενικά αποδεκτό, ότι το κεντρικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης οικονομίας είναι το υψηλά αλληλοσυνδεόμενο και αλληλεξαρτώμενο διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα. Οι παγκόσμιες χρηματαγορές έχουν πλέον αποκτήσει έντονα θεσμοθετημένη υποδομή, όπου πραγματοποιούνται συναλλαγές σε 24ωρη βάση, χωρίς να παίζουν ρόλο τα σύνορα και οι εθνικοί θεσμοί, κάτι που δημιουργεί σοβαρούς συστημικούς κινδύνους (Held at al, 1999). Σε αυτή την περίπτωση, η μεταβλητότητα και η αστάθεια των παγκόσμιων χρηματαγορών, μεταφέρεται από τη μια περιοχή στην άλλη, από τη μια αγορά στην άλλη με ευκολία. Το φαινόμενο της διάχυσης ήταν εμφανές σε όλες τις κρίσεις της τελευταίας τριαντακονταετίας, όπως για παράδειγμα η κρίση στο Μεξικό το 1995 και στην Ασία το 1997. Τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης του χρηματοοικονομικού συστήματος από τις προηγούμενες εποχές, είναι ότι η έκταση, η ένταση, η σύνθεση και η ταχύτητα των χρηματοοικονομικών συναλλαγών, σχετίζονται άμεσα με την ανισορροπία των παγκόσμιων χρηματαγορών.

Επιπρόσθετα, τα κράτη επηρεάζουν την ανισορροπία των παγκόσμιων χρηματαγορών, διότι φαίνεται πως αδυνατούν να συνεργαστούν και να συντονιστούν. Όπως αναφέρει και ο Wade, το φτωχό, αδύναμο και διαβρωμένο σύστημα διακρατικής συνεργασίας, τόσο στα χρηματοοικονομικά όσο και στο εμπόριο, ήταν ένας από τους κύριους συντελεστές που προκάλεσαν την ανισορροπία του 2007. Σύμφωνα με τον Wade, υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη ρυθμιστική ικανότητα και τον παγκόσμιο σκοπό των αγορών στο εμπόριο και στα χρηματοοικονομικά, γεγονός που οδηγεί στη μονιμότητα των παγκόσμιων ανισορροπιών και των ελλειμάτων τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία παγκόσμιας ανισορροπίας και τις χρηματοοικονομικές κρίσεις. Οι παγκόσμιες χρηματοοικονομικές κρίσεις επιβεβαιώνουν τη μεγάλη σημασία που διαδραματίζει η συνεργασία των εθνών-κρατών, καθώς και τη μεγάλη δυσκολία στο να επιτευχθεί αυτή (Μανώλη & Μαρής, 2015).

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης επηρεάζει τα κράτη τα οποία παραμένουν αδύναμα να αξιολογήσουν και να δράσουν κατά των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Αυτή η αποτυχία μπορεί να παρατηρηθεί στις κρίσεις του Μεξικού, της Αργεντινής, της Ιαπωνίας, της Ασίας και ακόμα των ΗΠΑ το 2007. Σε αντίθεση με τις απόψεις αξιόλογων ερευνητών οι οποίοι πίστευαν ότι η παγκόσμια οικονομία δεν θα αντιμετωπίσει σημαντικές υφέσεις και κρίσεις στο μέλλον, τις τελευταίες τουλάχιστον δυο δεκαετίες, έχουν εκδηλωθεί σοβαρές κρίσεις παγκόσμιου χαρακτήρα. Η υποστήριξη της υπόθεσης ότι η σταθερότητα και η ρύθμιση των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών εξαρτάται από την κρατική θέληση για συνεργασία, έτσι ώστε να επιβληθούν κοινοί κανόνες στο σύστημα, δεν φαίνεται να είναι απόλυτα ορθή. Μάλλον η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί μια σειρά από σημαντικά ζητήματα για το έθνος-κράτος. Οι παραπάνω ερμηνείες, δείχνουν πως η παγκοσμιοποίηση σχετίζεται άμεσα και έμμεσα με την έλλειψη πολιτικής ικανότητας του κράτους, με την υποβάθμιση της πολιτικής έναντι των οικονομικών, με την υποβάθμιση του ρόλου του κράτους και με την έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού, τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε ανισορροπία και κρίσεις τις παγκόσμιες χρηματοοικονομικές αγορές.

Όπως υποστηρίζει ο Wade, τα χαρακτηριστικά στοιχεία του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού καθεστώτος που δημιουργήθηκε κατά τη δεκαετία του 1970, δημιουργούν χρόνιες ανισορροπίες. Παρόλα αυτά, ο ποιοτικός ορισμός της παγκοσμιοποίησης είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον τεχνολογικό και χρηματοοικονομικό μετασχηματισμό της τελευταίας τριαντακονταετίας. Με βάση αυτή τη λογική, οι παγκόσμιες αγορές έχουν μετασχηματιστεί σε μια μοναδική αρένα που η χρηματοοικονομική ανισορροπία μεταδίδεται παντού. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η παγκόσμια χρηματοοικονομική αρχιτεκτονική που δημιουργήθηκε μετά το 1970, είναι υπεύθυνη για την ανισορροπία στις χρηματαγορές. Είναι φανερό πως τα χαρακτηριστικά του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος και της πολιτικής που αναπτύχθηκε τα τελευταία 30 χρόνια, δημιούργησαν όχι μόνο ένα ασταθές χρηματοοικονομικό σύστημα, αλλά επίσης και ένα μη ρυθμισμένο τραπεζικό σύστημα (Μανώλη & Μαρής, 2015).

Η προώθηση της άποψης ότι υφίσταται ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ της χρηματοοικονομικής φιλελευθεροποίησης και της οικονομικής μεγέθυνσης,

μέσω της ενίσχυσης της αποταμίευσης και των επενδύσεων – άποψη η οποία κυριαρχεί τις τελευταίες δεκαετίες – έχει δεχθεί πλήγμα, κυρίως μετά τις σχετικά πρόσφατες χρηματοπιστωτικές κρίσεις και ιδιαίτερα αυτής του 2008. Τότε μόνο κατέστη επιτακτική η ανάγκη για ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και αποδείχθηκε ότι η απόλυτη απελευθέρωση στη διακίνηση του χρήματος, εγκυμονεί τεράστιους κινδύνους.

Η παγκοσμιοποίηση προσφέρει οφέλη σε χώρες οι οποίες διαθέτουν σταθερά και ισχυρά χρηματοπιστωτικά συστήματα. Η εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης και η ταυτόχρονη χρηματοπιστωτική ανάπτυξη, έχουν θετικές επιδράσεις στην οικονομία. Χώρες που παρουσιάζουν πολιτική αστάθεια, έντονα κρατικό παρεμβατισμό που μειώνει την εισροή κεφαλαίων, ελλιπείς χρηματοπιστωτικές δομές και χαμηλή πληροφόρηση που μειώνει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας τους, δεν μπορούν να αποκομίσουν κέρδη από την παγκοσμιοποίηση. Χρειάζονται διαρθρωτικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις, προκειμένου να προσελκύσουν ξένα κεφάλαια που θα βοηθήσουν στην ανόρθωση της οικονομίας τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο όρος παγκοσμιοποίηση έχει εισβάλει στο καθημερινό μας λεξιλόγιο και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής μας. Ωστόσο, δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο, αλλά κάτι το διαχρονικό στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Παρά τη γενικότερη πεποίθηση ότι η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων, είναι ένα φαινόμενο που παρουσιάστηκε το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, εντούτοις θεωρείται ότι ιστορικά, μελετώντας τόσο το πρόσφατο όσο και το απώτερο παρελθόν, και συγκεκριμένα στο διάστημα των τελευταίων 200 ετών, έχουν εμφανιστεί δυο κύματα παγκοσμιοποίησης. Το πρώτο εμφανίστηκε στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και χαρακτηρίστηκε από τον κανόνα του χρυσού, που ρύθμιζε το τότε διεθνές νομισματικό σύστημα. Την περίοδο από το 1870 έως την έναρξη του Α΄ ΠΠ, το συνεχώς διευρυνόμενο διεθνές εμπόριο υπό ένα φιλελεύθερο καθεστώς διεθνών συναλλαγών, η χωρίς περιορισμούς κίνηση κεφαλαίων και οι μεγάλης έκτασης μεταναστεύσεις πληθυσμών, είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική ολοκλήρωση της διεθνούς οικονομίας. Το κυρίαρχο λοιπόν χαρακτηριστικό αυτού του κύματος της παγκοσμιοποίησης, ήταν αναμφίβολα η κινητικότητα του κεφαλαίου.

Μετάπειτα, η πορεία της διεθνούς οικονομίας προς την παγκοσμιοποίηση, διακόπηκε από τους δυο ΠΠ και την οικονομική κρίση του 1929, ενώ αναγεννήθηκε τη δεκαετία του 1950, με κυρίαρχο γεγονός τη συμφωνία του «Bretton Woods». Αυτή τη φορά, στο δεύτερο κύμα παγκοσμιοποίησης, κύριο χαρακτηριστικό δεν ήταν η κινητικότητα του κεφαλαίου ή το διεθνές εμπόριο, αλλά οι ΑΞΕ, μια μορφή δηλαδή διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας, που πρωτοεμφανίστηκε το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα.

Τη σύγχρονη εποχή, όταν μιλάμε για παγκοσμιοποίηση, αντιλαμβανόμαστε τον όρο στο οικονομικό πεδίο, όπου παρατηρείται – σε συνδυασμό με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας – μια μείωση των αποστάσεων αλλά και αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση των αγορών παγκοσμίως. Παρόλα αυτά, αποτελεί ένα φαινόμενο που αγγίζει και άλλες πτυχές της καθημερινότητας που αφορούν το πολιτικό, τεχνολογικό και κοινωνικό πεδίο. Ωστόσο, εξαιτίας των εκπληκτικών τεχνολογικών καινοτομιών,

η μορφή της έχει αλλάξει σημαντικά σε σχέση με το παρελθόν και επηρεάζει αποφασιστικά τη λειτουργία του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Συνεπώς, ένα ερώτημα που παραμένει καίριο, είναι κατά πόσο αυτό το εξόχως ενδιαφέρον φαινόμενο είναι επωφελές για τη διεθνή κοινότητα.

Συμπερασματικά, ο όρος οικονομική παγκοσμιοποίηση, αναφέρεται στη δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς αγαθών και κεφαλαίου, στην εξέλιξη προς ένα παγκόσμιο σύστημα παραγωγής, στον ανταγωνισμό για περιφερειακές ή και παγκόσμιες ηγεμονίες και στη δημιουργία σχέσεων και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών και των επιμέρους κοινωνιών. Σε αυτό το πλαίσιο, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης χρίζει συνεχούς διερεύνησης, στη βάση μελέτης της φύσης του, της σταθερότητας ή αστάθειας του, καθώς και της μελλοντικής του πορείας. Και φυσικά, παρόλο το γεγονός ότι γενικά οδηγεί σε αμοιβαία πλεονεκτήματα για όλους τους εμπλεκόμενους δρώντες, ταυτόχρονα μπορεί να δημιουργήσει και αντίστοιχα προβλήματα.

Η παγκοσμιοποίηση επηρεάζει σημαντικά την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη. Η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης συνδυάζει την αύξηση της παραγωγικότητας με τον διαρθρωτικό μετασχηματισμό. Η προώθηση της παραγωγικότητας και η διαρθρωτική αλλαγή προωθούνται από βασικές πηγές της παγκοσμιοποίησης, όπως οι ραγδαίες τεχνολογικές αλλαγές στις μεταφορές, στην παραγωγικότητα και σε άλλες διαδικασίες που συνδυάζουν την αύξηση του μεγέθους των αγορών και τη μείωση του συναλλακτικού τους κόστους.

Το ζήτημα της ανάπτυξης κατέχει κεντρική θέση στη μελέτη της διεθνούς πολιτικής οικονομίας και διευρύνεται συνεχώς σε αυτή την περίοδο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης. Η οικονομική ανάπτυξη, ως έννοια, περιλαμβάνει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως ο πολιτισμός, η παιδεία, η υγεία, το επίπεδο διαβίωσης των ανθρώπων και το περιβάλλον. Στην αντίπερα όχθη, η έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης είναι στενότερη, καθώς καθορίζεται από ποσοτικά χαρακτηριστικά και αναφέρεται στο επίπεδο και στη μεταβολή του ΑΕΠ μιας χώρας και στο κατά κεφαλήν εθνικό της εισόδημα. Αυτοί οι αριθμοί από μόνοι τους ασφαλώς και δεν καθορίζουν και δεν αντανakλούν ένα υγιές μακροοικονομικό περιβάλλον,

ωστόσο η απουσία τους μπορεί να προκαλέσει δυσμενείς επιπτώσεις στην ευημερία όλων των οικονομικών μονάδων μιας χώρας.

Το στοιχείο που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία, είναι η διεθνοποίηση των οικονομικών σχέσεων και φαινομένων, μέσω της εντατικοποίησης των διεθνών εμπορικών συναλλαγών, της αύξουσας κινητικότητας του κεφαλαίου, της διεθνοποίησης της παραγωγής και του συνεχώς αυξανόμενου ρόλου των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αυτά είναι άλλωστε και τα στοιχεία που εμβαθύνουν την αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών και τη μεταξύ τους οικονομική ολοκλήρωση. Έτσι, αποτυπώνεται μια διευρυμένη και ελεύθερη διακίνηση ανθρώπινου δυναμικού, αγαθών και κεφαλαίου, η οποία οδηγεί στη λεγόμενη φιλελευθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας.

Μερικά από τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα εργασία, εξετάζοντας το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και κατά πόσο αυτό επηρεάζει ή όχι τη διεθνή οικονομική μεγέθυνση, συνοψίζονται παρακάτω:

Σε ότι αφορά το ΑΕΠ, παρατηρούμε μια τεράστια αύξηση σε παγκόσμιο επίπεδο, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, γεγονός που συμπίπτει με τη γιγάντωση της παγκοσμιοποίησης των αγορών. Αυτή η αύξηση, μέχρι το 2000, οφείλονταν σχεδόν αποκλειστικά στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται μια συνεχώς αυξανόμενη συμβολή στο παγκόσμιο ΑΕΠ από τις αναπτυσσόμενες χώρες, με προεξάρχουσες τις χώρες της Ανατολικής Ασίας, προκαλώντας τη λεγόμενη σύγκλιση μεταξύ των δυο αυτών κατηγοριών χωρών. Αύξηση όμως παρατηρήθηκε και στους δείκτες του παγκόσμιου εμπορίου και της παγκόσμιας απασχόλησης, χωρίς βέβαια να λείπουν και οι ανισότητες. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση της απασχόλησης, δεν ήταν ποσοτικά ίδια σε όλες τις χώρες παγκοσμίως, με επωφελούμενες περισσότερο αυτές που ανήκουν στις βιομηχανοποιημένες, δυτικές οικονομίες, ενώ και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, είχε τη δική της αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ, τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουμε, αν αναλύσουμε τα ποιοτικά χαρακτηριστικά πολλών χωρών, που αντιστοιχούν στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης και τα οποία έχουν φτάσει πλέον σε πολύ υψηλό επίπεδο. Η

εκπαίδευση και η υγεία για παράδειγμα, έχουν βελτιωθεί σημαντικά, ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες και μόνο το κατά κεφαλήν εισόδημα αποτελεί τον τομέα υστέρησης, εξαιτίας κυρίως των υψηλών ρυθμών πληθυσμιακής μεγέθυνσης που παρατηρούνται σε αυτές.

Χώρες με σταθερά και αξιόπιστα πολιτικά συστήματα καθώς και με ισχυρά χρηματοπιστωτικά συστήματα, ωφελούνται από την παγκοσμιοποίηση. Αντίθετα, χώρες που παρουσιάζουν πολιτική αστάθεια, έντονο κρατικό παρεμβατισμό και ελλιπείς χρηματοπιστωτικές δομές, το πιθανότερο είναι να απομονωθούν και να απέχουν ουσιαστικά από τη «διανομή των κερδών της παγκοσμιοποίησης». Οι παράγοντες αυτοί, όχι μόνο επιβραδύνουν τους ρυθμούς αύξησης του ΔΑΑ, αλλά επιπλέον επιβραδύνουν και τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών. Επιπλέον, χώρες που έφυγαν από μια κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία και εισήλθαν στην οικονομία της αγοράς, επιδιώκοντας τις ΑΞΕ, με σκοπό να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα της τεχνολογίας όσον αφορά τη διασύνδεση των αγορών, απέκτησαν υψηλούς δείκτες ανάπτυξης. Ειδικά για τις εισροές των ΑΞΕ, που αποτελούν ένα δείκτη που μας αποκαλύπτει το κατά πόσο το παγκόσμιο χρήμα συμβάλλει στην ανάπτυξη, τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν τεράστια αύξηση, διευκολύνοντας παράλληλα και την αύξηση της παραγωγής.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει όμως για τα χρηματοπιστωτικά συστήματα και τη συμβολή τους στην οικονομική μεγέθυνση. Αναμφίβολα, ένα σταθερό και οργανωμένο χρηματοπιστωτικό σύστημα, έχει θετικό πρόσημο στη μεγέθυνση του κράτους, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις μπορεί να ισχύει και το αντίστροφο, δηλαδή η έντονη οικονομική δραστηριότητα να βοηθάει στην ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, η διάσκεψη του «Bretton Woods», αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία και την εξέλιξη του σύγχρονου νομισματικού συστήματος. Η διάσκεψη αυτή υπάρξε πρότυπο συνόδου που στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στη συναίνεση. Απόδειξη αποτελεί μεταξύ άλλων και η ίδρυση του ΔΝΤ αλλά και της ΠΤ, δυο εξαιρετικά σημαντικών οικονομικών οργανισμών που ακόμα και στις μέρες μας εξακολουθούν να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο. Είναι κοινώς αποδεκτό λοιπόν, ότι το σύγχρονο νομισματικό σύστημα, οδήγησε στη μεγέθυνση του εμπορίου και στην απελευθέρωση των διεθνών αγορών χρήματος και

κεφαλαίου, όμως από την άλλη πλευρά χαρακτηρίζεται και από σημαντικές ανισοροπίες στα ισοζύγια πληρωμών καθώς και από προβλήματα στη διεθνή ανταγωνιστικότητα και τη σταθερότητα πολλών χωρών.

Πέραν όλων των προαναφερθέντων όμως, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει και πολλαπλά προβλήματα στην παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη. Έχει διαπιστωθεί ότι σε περίπτωση που εκδηλωθεί μια οικονομική κρίση ή ακόμα και μια επιβράδυνση στους ρυθμούς ανάπτυξης σε κάποια ισχυρή οικονομικά χώρα, εξαιτίας του μεγάλου βαθμού αλληλεξάρτησης και διασύνδεσης των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο, αυτό θα επηρεάσει δυσμενώς και τις οικονομίες άλλων χωρών και όχι μόνο πλέον των γειτονικών. Τέτοιου είδους καταστάσεις προκαλούν τεράστια αναστάτωση στις αγορές και λειτουργούν αποσταθεροποιητικά, έχοντας ισχυρό αρνητικό αντίκτυπο στους ρυθμούς ανάπτυξης των χωρών παγκοσμίως.

Μπορεί να θεωρούμε ότι η παγκοσμιοποίηση οδηγεί σε οικονομική μεγέθυνση – κάτι που έχει υποστηριχθεί από πολλούς ερευνητές – ωστόσο η συγκεκριμένη μεγέθυνση χαρακτηρίζεται από εισοδηματικές ανισότητες, καθώς τόσο η απασχόληση όσο και οι άλλοι δείκτες συνδέονται με την κατανομή του εισοδήματος. Ταυτόχρονα, αρκετοί ερευνητές τονίζουν την αρνητική σχέση που υφίσταται μεταξύ της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής μεγέθυνσης, στη βάση της οικονομικής ανισότητας εντός και μεταξύ των χωρών.

Επιπλέον, η εισοδηματική ανισότητα που προκύπτει από την οικονομική ενσωμάτωση των χωρών, αμβλύνεται πολύ ευκολότερα, ιδιαίτερα στην περίπτωση των ήδη αναπτυγμένων χωρών. Αυτό το διευρυνόμενο χάσμα στους μισθούς, οφείλεται κυρίως στις αυξανόμενες εισαγωγές εντάσεως εργασίας από τις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και στη γενικότερη τεχνολογική αλλαγή. Η αύξηση στη ροή αγαθών εντάσεως εργασίας και ανειδίκευτης εργασίας από τις αναπτυσσόμενες χώρες, μείωσε τη ζήτηση για ανειδίκευτη εργασία στις χώρες που χαρακτηρίζονται από υψηλά εισοδήματα, αυξάνοντας έτσι τις εισοδηματικές ανισότητες σε αυτές τις χώρες.

Οι δείκτες μέτρησης της παγκοσμιοποίησης, μπορεί επίσης να έχουν επιπτώσεις αξιολόγησης και πολιτικής. Η υψηλή κατάταξη μιας χώρας σε έναν

τομέα της παγκοσμιοποίησης, μπορεί να θεωρηθεί ως υψηλή ποιότητα, υποθέτοντας ότι η παγκοσμιοποίηση έχει θετικές επιπτώσεις. Οι κυβερνήσεις, οι επιχειρήσεις αλλά και άλλοι παράγοντες, ενδέχεται να προβάλουν μια κατασκευασμένη κατάσταση υψηλής παγκοσμιοποίησης, στην προσπάθειά τους να προσελκύσουν επενδύσεις, να αποκτήσουν έγκριση πολιτικής και να διακηρύξουν το κύρος τους.

Επιπρόσθετα, σε ότι αφορά τη συζήτηση περί της σχέσης μεταξύ παγκοσμιοποίησης και οικονομικής μεγέθυνσης, ένα ακόμα σημείο που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, είναι η σχέση μεταξύ πολυεθνικών επιχειρήσεων και εθνικών κυβερνήσεων. Η σχέση αυτή συνδέεται με το οικονομικό αντίκτυπο της δραστηριοποίησης των πολυεθνικών επιχειρήσεων και επικεντρώνεται στην αντίληψη ορισμένων μελετητών, πως αυτές οι επιχειρήσεις είναι πλέον ισχυρότερες από τις κυβερνήσεις. Αυτό αποτελεί μια άκρως ενδιαφέρουσα οπτική, αν αναλογιστούμε ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ελέγχουν σε πολλές των περιπτώσεων τους οικονομικούς πόρους και την ευελιξία σχετικά με τις επενδυτικές αποφάσεις, στις ευρύτερες σχέσεις τους με τις εθνικές κυβερνήσεις.

Μέσα σε αυτό το πολυσύνθετο πλαίσιο και στο άκρως ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα στο οποίο βρισκόμαστε, η διεθνής συνεργασία σε επίπεδο κυβερνήσεων θεωρείται επιβεβλημένη, χωρίς ωστόσο να αγνοείται η δύναμη της ζήτησης και της προσφοράς στις αγορές. Έτσι λοιπόν, όποιοι αυθαίρετοι κανόνες και όποιες ανορθόδοξες πρακτικές εκ μέρους των κυβερνήσεων, προκαλούν αναστάτωση στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας και επιφέρουν τεράστιο κόστος σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά. Γενικότερα απαιτούνται μεταρρυθμίσεις, που στόχο θα έχουν την ενίσχυση της ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία σε πολιτικές αποφάσεις αλλά και ανάληψη πρωτοβουλιών, τόσο στο εσωτερικό των χωρών όσο και μεταξύ των κρατών και όχι δημιουργία πολωτικού κλίματος το οποίο θα δυσκολεύει τον αναπτυξιακό στόχο. Κύριο μέλημα των κυβερνήσεων θα πρέπει να είναι η προσέλκυση ξένων επενδύσεων, η ανάπτυξη στον τομέα της τεχνολογίας, η εκμετάλλευση των ενεργειακών αποθεμάτων, η αύξηση της παραγωγής και γενικά η αξιοποίηση όλων των πλεονεκτημάτων που ενδέχεται να διαθέτει η κάθε χώρα. Επιπλέον, τα όποια προβλήματα παρουσιάζονται, θα

πρέπει να εξαλείφονται ή τουλάχιστον να ελαχιστοποιούνται, με τη βοήθεια της λεγόμενης «χρηστής διακυβέρνησης», δηλαδή της καλής οικονομικής διαχείρισης.

Κλείνοντας την παρούσα εργασία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση και τη σχέση της με την οικονομική μεγέθυνση, είναι ακατάπαυστη, έντονη και παθιασμένη, πολλές φορές δε απροσδιόριστη και ακατάστατη. Δεν έχουμε την πολυτέλεια να την αγνοήσουμε, διότι οι απόψεις και οι στάσεις που εκφράζονται μέσω αυτής, επηρεάζουν αναπόφευκτα τη δημόσια πολιτική και πολλά σημαντικά ζητήματα που άπτονται της οικονομικής ανάπτυξης και της ευημερίας των ανθρώπων σε ολόκληρο τον πλανήτη. Πολλά από τα προβλήματα που επισημαίνουν οι επικριτές της παγκοσμιοποίησης είναι υπαρκτά. Μερικά από αυτά σχετίζονται με την οικονομία, ενώ κάποια άλλα σχετίζονται με μη οικονομικές, αλλά όχι λιγότερο σημαντικές πτυχές της ζωής μας. Και ενώ ορισμένα από τα προβλήματα προέρχονται από τη διαδικασία της παγκόσμιας ολοκλήρωσης, άλλα πάλι όχι.

Σε ότι αφορά στα οικονομικά, η μεγάλη πρόκληση που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε είναι η φτώχεια και η ανισότητα. Η προσπάθεια μείωσής τους περνάει αναπόφευκτα μέσα από την οικονομική ανάπτυξη, η οποία απαιτεί πολύ καλές οικονομικές πολιτικές και ένα πλαίσιο ευρύτερης πολιτικής που να είναι προσανατολισμένο προς την ένταξη στην παγκόσμια οικονομία. Η παγκοσμιοποίηση προϋποθέτει μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση και κατ'επέκταση μεγαλύτερη ανάγκη για περισσότερη συλλογική δράση. Και επειδή ακριβώς ο καθορισμός των αρχών που διέπουν αυτή τη συλλογική δράση δεν είναι καθόλου εύκολος, έγκειται σε όλους τους παράγοντες, ατομικά ο καθένας μας, οι κυβερνήσεις, οι επιχειρήσεις καθώς και οι διεθνείς οργανισμοί, να θέσουν στέρεες βάσεις και να δείξουν το δρόμο προς ένα καλύτερο, πιο ελπιδοφόρο και πιο ανθρώπινο μέλλον.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία που έχει αλλάξει για πάντα την οικονομική πραγματικότητα. Η επιστροφή στο παρελθόν δεν είναι ούτε εφικτή ούτε επιθυμητή από τη μεγάλη πλειοψηφία των κοινωνιών. Ωστόσο, στην πράξη παρουσιάζονται αρκετά προβλήματα. Υπάρχουν χώρες που έχουν επωφεληθεί σημαντικά και κατάφεραν να αλλάξουν το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών τους και άλλες που έχουν μείνει στάσιμες και έχουν βιώσει μεγάλες κοινωνικές κρίσεις. Αλλά και στο εσωτερικό των διάφορων χωρών υπάρχουν αυτοί που μπόρεσαν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και άλλοι που έμειναν στο περιθώριο.

Η παγκοσμιοποίηση των αγορών, του κεφαλαίου και της εργασίας (μετανάστευση), αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης οικονομίας. Ο όρος παγκοσμιοποίηση εκφράζει την αυξανόμενη εμπορική και χρηματοοικονομική αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών. Το σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον ευνοεί την ελεύθερη αγορά, περιορίζει τη σπουδαιότητα των εθνικών κυβερνήσεων και αναβαθμίζει το ρόλο των διεθνών οργανισμών. Οι θεσμοθετημένοι παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως είναι ο ΠΟΕ, το ΔΝΤ και η ΠΤ, διαθέτουν σήμερα περισσότερη δύναμη από ποτέ. Έχουν αποκτήσει τη δικαιοδοσία να παρεμβαίνουν στις οικονομίες των αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών, να διατυπώνουν στις κυβερνήσεις συγκεκριμένες υποδείξεις οικονομικής πολιτικής, να προτείνουν και σε κάποιες περιπτώσεις να επιβάλλουν τη λήψη οικονομικών μέτρων. Οι διεργασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης βρίσκονται σε εξέλιξη εδώ και πολύ καιρό, αλλά μόλις τα τελευταία χρόνια οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις της, έχουν γίνει περισσότερο ορατές. Οι αγορές αναπτύσσονται και διεθνοποιούνται μέσα από το παγκόσμιο εμπόριο, ενώ από την άλλη ισχυροποιούνται τα διεθνή κινήματα που αντιτάσσονται στην παγκοσμιοποίηση και επιθυμούν να αλλάξουν τη μορφή της.

Η παγκοσμιοποίηση περιέχει τόσο θετικά όσο και αρνητικά στοιχεία, προκαλώντας έντονη πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στους υποστηρικτές και τους πολέμιούς της. Ανάμεσα στα θετικά της παγκοσμιοποίησης είναι η ευχέρεια που παρέχει στους παραγωγούς να διαθέσουν τα προϊόντα τους σε περισσότερες αγορές. Οι επιχειρήσεις έχουν πρόσβαση σε μια παγκόσμια

αγορά, στην οποία οι οικονομικές δυνατότητες, αλλά και οι προκλήσεις είναι πολύ μεγαλύτερες, καθώς αφενός το περιθώριο κέρδους είναι υψηλότερο και αφετέρου ο διεθνής ανταγωνισμός είναι σκληρότερος. Οι καταναλωτές ευνοούνται από την παγκοσμιοποίηση, καθώς έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν στην καλύτερη δυνατή τιμή, προϊόντα σε μεγάλη ποικιλία και ανώτερη ποιότητα. Η κοινή γνώμη παραμένει διχασμένη για τις πτυχές και τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης. Οι υπέρμαχοι, προβάλλουν ως επιχειρήματα ότι αυξήθηκε το παγκόσμιο εισόδημα και ευνοήθηκε η επιχειρηματικότητα και η αποτελεσματικότητα της οικονομίας, ενώ οι πολέμιοι αντιπτείνουν τα επιχειρήματα ότι η παγκοσμιοποίηση ενίσχυσε κυρίως τις πολυεθνικές εταιρείες, διεύρυνε την εισοδηματική ανισότητα και διατήρησε την οικονομική απόσταση που χωρίζει τις αναπτυσσόμενες από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες.

Η δημιουργία συνθηκών ελεύθερου εμπορίου, με την κατάργηση των μέτρων προστατευτισμού που είχαν επιβληθεί σε αυτό από τις κυβερνήσεις που ήθελαν να στηρίξουν τις εγχώριες επιχειρήσεις, αποτελεί βασική συνισταμένη της παγκοσμιοποίησης. Το διεθνές εμπόριο επέτρεψε στις οικονομίες να εξειδικευτούν στους κλάδους προϊόντων και υπηρεσιών στους οποίους η κάθε χώρα εμφανίζει συγκριτικό πλεονέκτημα, αγοράζοντας τα υπόλοιπα αγαθά από το εξωτερικό. Η μείωση των δασμών, των ποσοστώσεων εμπορίου και των γραφειοκρατικών περιορισμών, ήταν αποφασιστικής σημασίας για την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και την ολοκλήρωση των οικονομιών. Οι διαδοχικοί γύροι διαπραγματεύσεων στους οποίους συμμετείχαν πολλές χώρες, με τον συντονισμό του ΠΟΕ, πέτυχαν την άρση των εμποδίων στο διεθνές εμπόριο. Ο ΠΟΕ, έχει κατηγορηθεί πολλές φορές από τις αναπτυσσόμενες χώρες, ότι στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων εξυπηρετεί τα εμπορικά συμφέροντα των αναπτυσσόμενων χωρών, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό ελέγχουν τη λειτουργία και τις αποφάσεις του οργανισμού.

Οφείλουμε να παραδεχθούμε, πως η παγκοσμιοποίηση στον τομέα των τεχνολογιών, της εκπαίδευσης και της πληροφορίας, είναι ένα εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο για να εξαλειφθούν οι αρνητικές της επιδράσεις. Η παγκοσμιοποίηση, είναι ένα φαινόμενο, που δεν αφήνει κανένα μας αδιάφορο, ούτε και ανέγγιχτο.

Ολοκληρώνοντας αυτή την εργασία, πρέπει να τονίσουμε ότι η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, αποτελεί μια πραγματικότητα που αφορά ολόκληρο τον κόσμο και δεν μπορεί να ανατραπεί από τη μια μέρα στην άλλη. Ως εκ τούτου, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η φύση της παγκοσμιοποίησης και η μελλοντική της πορεία, χρίζουν συνεχόμενης μελέτης και διερεύνησης. Αυτό που έχει σήμερα όμως τη μεγαλύτερη σημασία, είναι να κατανοήσουν οι πολιτικές ηγεσίες το ρόλο που διαδραματίζουν στο περιβάλλον που έχει δημιουργηθεί και να αναλάβουν τις όποιες ευθύνες τους αναλογούν. Τα προβλήματα που έχει δημιουργήσει η παγκοσμιοποίηση θα πρέπει να εξαλειφθούν με τη βοήθεια μιας χρηστής διακυβέρνησης, δηλαδή μιας εποικοδομητικής οικονομικής διαχείρισης, που σκοπό θα έχει την εξυπηρέτηση των αναγκών των ανθρώπων και την συνεχόμενη αύξηση του βιοτικού επιπέδου των λαών παγκοσμίως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαβούρας, Ι. *Πολιτική Οικονομικής Ανάπτυξης*, Παπαζήση, Αθήνα, 2008.
- Δημέλη Σ, Κολλίντζας Τ, Χριστοδουλάκης Μ, *Οικονομικές Διακυμάνσεις και Ανάπτυξη στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, 1997.
- Ευθυμιόπουλος, Η & Μοδινός, Μ. *Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.
- Ζοπουνίδης, Κ. *Η Παγκοσμιοποίηση Μέσω των Αιώνων. Γεωγραφία, Τεχνολογία και Οργανισμοί*. <https://m.naftemporiki.gr/story/1636733>. (2020) (Πρόσβαση την 27 Οκτ 21).
- Καλαιτζιδάκης, Π & Καλυβίτης, Σ. *Οικονομική Μεγέθυνση, Θεωρία και Πολιτική*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2008.
- Κατράκης, Α. *Πολιτισμική Παγκοσμιοποίηση, η Ευρώπη Μπροστά στην Πρόκληση της Ισλαμικής Μετανάστευσης*, 2012.
<https://www.enromiosini.gr/arthrografia/πολιτισμικη-παγκοσμιοποιηση-η-ευρωπ>. (Πρόσβαση την 31 Αυγ 21).
- Κολλίντζας, Τ. *Θεωρία Οικονομικής Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1999.
- Κυρκιλής, Δ. *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2010.
- Λιάμπας, Ν. *Παγκοσμιοποίηση και Έθνος-Κράτος: Ανάλυση της Παγκοσμιοποίησης αν αποτελεί συστημικό φαινόμενο και κατά πόσο ωφελεί το έθνος-κράτος*, ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη, 2014.
- Μακρής, Σ. *Η Ανασύσταση της Εγχώριας Βιομηχανίας ως Ατμομηχανή Ανάπτυξης της Οικονομίας*, Ελευθερία, 2021.
<https://www.eleftheria.gr/m/απόψεις/item/172992.html>. (Πρόσβαση την 13 Νοε 21).
- Μουστάκα, Μ. *Η Παγκοσμιοποίηση στη Σύγχρονη Μορφή της*, 2013.
http://commediama.blogspot.gr/2013/04/blog-post_4.html (Πρόσβαση την 14 Αυγ 21).
- Μπιτζένης, Α. *Η Δυναμική των Βαλκανικών Αγορών και η Μετάβαση των Χωρών της Ανατολικής Ευρώπης στην Οικονομία της Αγοράς*, τομ.Α΄, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα, 2003.

- Μπιτζένης, Α. *Παγκοσμιοποίηση, Πολυεθνικές, Επενδύσεις και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση στο Νέο Παγκόσμιο Οικονομικό Σύστημα*, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα, 2009.
- Μποζίνης, Η. *Εφαρμογές και Επιπτώσεις των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών στις Διεθνείς Οικονομικές και Πολιτικές Σχέσεις: Ηλεκτρονική Οικονομική Παγκοσμιοποίηση και Ηλεκτρονική Δημοκρατική Διακυβέρνηση*, Διδακτορική Διατριβή, ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη, 2006.
- Πολυχρονάκης, Μ. *Η Έννοια της Παγκοσμιοποίησης*. http://phestos.blogspot.gr/2011/12/blog-post_1.html. (Πρόσβαση την 29 Οκτ 21).
- Φωτόπουλος, Τ. Ομιλία σε συνέδριο του Πανεπιστημίου Πειραιά τον Μάιο του 2003 με θέμα: Οι Αντιτιθέμενες Απόψεις για την Παγκοσμιοποίηση και ο Μύθος του Τέλους της Παγκοσμιοποίησης. http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/greek/grspeeches/globalisation_speech_2003.html. (Πρόσβαση την 22 Αυγ 21).
- Χατζηδημητρίου, Ι. *Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες*, εκδόσεις Ανικούλα, Θεσσαλονίκη, 2003.
- A.T Kearney. *Global Cities 2021*. <https://www.kearney.com/global-cities/2021>. (Πρόσβαση την 02 Νοε 21).
- Baldwin, R & Martin, P. *Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 1999.
- Birol, O. *Globalization in Historical Perspective*, International Journal of Business and Social Science, 3(8), 92-98, 2012.
- Blanchard, O. *Macroeconomics*, 4th ed, Upper Saddle River, N.J, Pearson Prentice Hall, 2006.
- Caselli, M. *Measuring...What? Notes on Some Globalization Indices*, Globalizations, 5(3), 383-404, 2008.
- Chiswick, B and Hatton, T. *International Migration and the Integration of Labor Markets* στο Bordo, M, Taylor, A and Williamson, J, *Globalization in Historical Perspective* (p.p 65-120). Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Dave, P Dhaval. *Globalization and its Impact on Indian Economy*. International Journal of Current Research, Vol 5, Issue 07, pp. 1628-1630, 2013. <https://www.journalcra.com/sites/default/files/issue-pdf/Download%203561.pdf> (Πρόσβαση την 21 Οκτ 21).

- DeLong, B and Dowrick, S. *Globalization and Convergence* στο Bordo, M, Taylor, A and Williamson, J, *Globalization in Historical Perspective* (p.p 191-226). Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Dreher, A. *Does Globalization Affect Growth? Evidence From a new Index of Globalization*, *Applied Economics* 38, 10: 1091-1110, 2006.
- Filipenko, A. *The Nature of Economic Globalization*, 2010.
- Fischer, S. *Globalization And its Challenges*. A revised version of the Ely Lecture presented at the American Economic Association meetings in Washington, DC on Jan 3 2003. <https://piie.com/fischer/pdf/fischer011903.pdf>
- Friedman L. Thomas. *The World is Flat*. New York: Picador/ Farrar, Status and Giroux, 2005.
- Held, D, McGrew, A, Goldblatt, D & Perraton, J. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Hill, C. *International Business. Competing in the Global Marketplace*, New York, McGraw-Hill, 2013.
- Holm, H and Sorensen, G. *World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*. Routledge, London and New York, 1995.
- Kniivila, M. *Industrial Development and Economic Growth: Implications for Poverty Reduction and Income Inequality*, UN, Department of Social and Economic Affairs, 2007.
- KOF Index of Globalization. Detailed Rankings, 2020. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>. (Πρόσβαση την 02 Νοε 21).
- Krugman, P & Obstfeld, M. *International Economics: Theory and Policy*, 2nd ed, New York: Harper Collins, 1991.
- Levitt, Theodore. *Globalization of markets*, *Harvard Business Review*, 1983.
- Lucas, R. *On the Mechanics of Economic Development*, *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 1988.
- Midgley, J. *Social Development: The Development Perspective in Social Welfare*, Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1995.
- Manual on Statistics of International Trade in Services, Eurostat, IMF, OECD, UN, UNCTAD, WTO, 2002 – Annex II, Glossary. <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1121>.

http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm_86e.pdf. (Πρόσβαση την 17 Σεπ 21).

Nayar, D. *Globalization, History and Development: A Tale of Two Centuries*. Cambridge Journal of Economics, 2006.

Nigam, M. *Impact of Globalization*. <http://monikanigam.articlebase.com/science-articles/impact-of-globalization-1095770.html>. (Πρόσβαση την 08 Νοε 21).

Rajan, R. *Economic Globalization and Asia: Trade, Finance and Taxation*. <https://www.adelaide.edu.au/cies/documents/papers/0150.pdf>. (Πρόσβαση την 01 Νοε 21).

Romer P.M. *Increasing Returns and Long-Run Growth*, Journal of Political Economy, 94(5), 1986.

Rostow, W. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, 1960.

Samir. *Globalization is Primarily of Three Types: Economic, Cultural and Political*. <http://www.preservearticles.com/2011091313321/globalization-is-primarily-of-three-types-economic-cultural-and-political.html>. (Πρόσβαση την 26 Αυγ 21).

Schmukler, S. *Benefits and Risks of Financial Globalization: Challenges for Developing Countries*, 2004. https://www.researchgate.net/publication/239922690_Benefits_and_Risks_of_Financial_Globalization_Challenges_for_Developing_Countries (Πρόσβαση την 06 Νοε 21).

Scholte, Jan Aart. *What Is Globalization? The Definitional Issue – Again*. Working Paper No. 109/02, University of Warwick: Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, 2002.

Scholte, Jan Aart. Παγκόσμιο Εμπόριο και Παγκόσμια Οικονομία. στο Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Επίκεντρο, 2007.

Shangquan, G. *Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention*, 2000. http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_background_papers/bp2000_1.pdf. (Πρόσβαση την 02 Νοε 21).

Shariff, Ismail. *Global economic integration: prospects and problems*. From An International Journal of Development Economics. Development Review, τόμ.1, αρ.2 (2003): σ. 163-178.

Thirwall, A.P. *Balance of Payments Constrains Growth Models: History and Overview*, PSL Quarterly Review, 2011.

Wade, R. *Financial Regime Change?* New Left Review, 2009.

Went, R. *Economic Globalization Plus Cosmopolitanism?* Review of International Political Economy, 11(2), 337-355, 2004.